

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ HUKUK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK VERGİCİLİK TARİHİNDE OLAĞANÜSTÜ
BİR VERGİ UYGULAMASI ÖRNEĞİ:
VARLIK VERGİSİ**

HAKKI ILGAR MEYVACI

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MUSTAFA MİYNAT

MANİSA
2010

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türk Vergicilik Tarihinde Olağanüstü Bir Vergi Uygulaması Örneği: Varlık Vergisi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../2010

Adı Soyadı

İmza

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 21.06.2010 tarih ve 13/14 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı Mali Hukuk Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hakkı Ilgar MEYVACI'nın "Türk Vergicilik Tarihinde Olağanüstü Bir Vergi Uygulaması Örneği:Varlık Vergisi" Konulu tezi incelenmiş ve aday 23/11//2010 tarihinde saat 10.00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☒	<u>OY BİRLİĞİ</u>	☐
DÜZELTME yapılmasına	* ☐	<u>OY ÇOKLUĞU</u>	☒
RED edilmesine	** ☐	ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

Doç.Dr.Mustafa MIYNAT
(Danışman)

ÜYE

Yrd.Doç.Dr.Ali Rıza GÖKBUNAR

ÜYE

Yrd.Doç.Dr.Abdullah TEKBAŞ

Evet   Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

**YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No:

Konu:

Üniv. Kodu:

TEZİN YAZARININ

Soyadı: MEYVACI

Adı: Hakkı Ilgar

Tezin Türkçe Adı: Türk Vergicilik Tarihinde Olağanüstü Bir Vergi Uygulaması
Örneği: Varlık Vergisi

Tezin Yabancı Adı: In Turkish Taxation History An Extraordinary Tax Application
Sample: The Wealth Tax

Tezin Yapıldığı Üniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yılı: 2010

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü:

1- Yüksek Lisans X

2- Doktora

Sayfa Sayısı: 96

3- Tıpta Uzmanlık

Referans Sayısı: 70

4- Sanatta Yeterlilik

TEZ DANIŞMANININ

Ünvanı: Doç. Dr.

Adı: Mustafa

Soyadı: MİYNAT

Türkçe anahtar kelimeler:

İngilizce anahtar kelimeler:

1- Varlık Vergisi

1- Wealth Tax

2- Vergi Uygulamaları

2- Tax Applications

3- İkinci Dünya Savaşı

3- Second World War

Tarih:

İmza:

ÖNSÖZ

Araştırmanın yürütülmesinde yardım, hoşgörü, sabır ve desteğini bir an olsun esirgemeyen danışmanım, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Mustafa MİYNAT'a, yüksek lisans eğitimim boyunca beni cesaretlendiren Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ramazan GÖKBUNAR'a, eğitimime katkı sağlayan Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü'nün değerli hocalarına ve maddi, manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyip, tüm kahrımı çeken annem Hacer MEYVACI ve babam Yaşar MEYVACI'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Manisa, 2010

Hakkı Ilgar MEYVACI

ÖZET

Türk Vergicilik Tarihinde Olağanüstü Bir Vergi Uygulaması Örneği: Varlık Vergisi

Devletler zaman zaman, ortaya çıkan konjonktürel zorunluluklar doğrultusunda, ihtiyaçlarını karşılama amaçlı, olağanüstü ve geçici nitelikli vergi uygulamalarını yürürlüğe koyar. Osmanlı Devleti'nden başlayarak, devlet yapısındaki ve ihtiyaçlardaki değişimler sonucu, vergi uygulamalarında zaman içerisinde pek çok düzenleme ve yenilik çalışmaları görülen Türkiye'de, yapılan olağanüstü vergi uygulamalarından birisi de, 11 Kasım 1942'de yürürlüğe konulan Varlık Vergisi'dir.

Varlık Vergisi'nin yürürlüğe girdiği dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü, tüm dünyada ekonomik çalkantıların yaşandığı ve milliyetçi politikaların yoğunlaştığı, iktisadi ve siyasi açıdan sıkıntılı bir devredir. İkinci Dünya Savaşı'nın içerisinde fiilen yer almasa da, savaşın, ekonomik etkilerini fazlasıyla yaşayan Türkiye'de, savaş koşullarını fırsat bilip, vurgunculuk ve karaborsacılık yaparak, aşırı kazanç elde edenleri hedefleyen Varlık Vergisi, uygulayıcılarına geniş takdir yetkileri vermiş ve daha çok gayrimüslimler üzerinden tarh ve tahsil edilmiş bir vergi uygulamasıdır.

Varlık Vergisi, dönemin kendine has ekonomik ve sosyal koşulları içerisinde değerlendirilmesi gereken, servetleri ve fevkalade kazançları vergilemeyi hedeflerken, sermayenin de Türkleştirilmesi amacını güden, hazırlık sürecinde ve uygulamasında hatalar barındıran olağanüstü bir vergi uygulamasıdır.

Bu çalışmada, Varlık Vergisi öncesi dünya ve Türkiye'deki politik ve ekonomik durum ele alınmış, tarihsel süreç içerisinde Türkiye'deki vergi uygulamalarına değinilmiş, Varlık Vergisi uygulamasının hazırlıkları, uygulanışı ve sonuçları üzerinde durulmuş, son olarak da, Varlık Vergisi'nin ardından yazar ve araştırmacıların görüş ve eleştirilerine yer verilmiş ve diğer ülkelerdeki benzer vergi uygulamaları kısaca örneklenmiştir.

ABSTRACT

In Turkish Taxation History An Extraordinary Tax Application: The Wealth Tax

States from time to time, in line with emerging cyclical necessities, put into effect extraordinary and temporary applied tax in order to require its needs. Since Ottoman Empire, one of the extraordinary tax applicants has been wealth tax adopted in 11 November 1942 as a result of requirements and changes in government structure.

The wealth tax period was the era of economic and political distress, all over the world was experiencing economic turmoil, and national policies were seen frequently. In Turkey, although not actually taking place in the Second World War itself, having the economic results greatly, wealth tax is an applied tax targeting those who knew the conditions of the war and using that as opportunity for profiteering and trafficking, mostly imposed on non-Muslim minorities while giving practitioners wide authority of discretion.

The wealth tax is an applied tax to be evaluated within its own economic and social conditions in that period, and aiming wealth and extraordinary gains while making the capital turkicize and containing flaws in preparation and application process.

In this study, political and economic situation before the wealth tax in the world and in Turkey is handled, Turkey's tax applications in the historical process is mentioned, the preparation, application and the results of wealth tax are given, and finally writers' and researchers' opinions and perspectives are given and similar tax applications in other countries are briefly sampled.

İÇİNDEKİLER

TÜRK VERGİCİLİK TARİHİNDE OLAĞANÜSTÜ BİR VERGİ UYGULAMASI ÖRNEĞİ: VARLIK VERGİSİ

	<u>Sayfa No</u>
YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
YÖK DOKÜMANTASYON TEZ VERİ FORMU	IV
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
TABLolar LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VARLIK VERGİSİ ÖNCESİ DÜNYA VE TÜRKİYE'YE POLİTİK VE EKONOMİK BİR BAKIŞ

I. VARLIK VERGİSİ ÖNCESİ TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA POLİTİK KONJONKTÜR	3
A- BÜYÜK BUHRAN	4
B- SALDIRGAN DEVLET POLİTİKALARI	5
1- Almanya	6
2- İtalya	6
3- Japonya	7
C- TÜRKİYE'Yİ VARLIK VERGİSİ SÜRECİNE TAŞIYAN ETKENLER	8
1-Halkın Milletleşmesi	8
2-Alman Etkileri	9
3-Türkçü-Turancı Fikir Akımı'nın Yükselişi	9
II. . VARLIK VERGİSİ ÖNCESİ TÜRKİYE'NİN EKONOMİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	10

A- VARLIK VERGİSİ ÖNCESİ TÜRKİYE’DE MALİ VE EKONOMİK DURUM	10
1- Dış Ticaret	12
2- Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Gördükleri Kamu Hizmetleri	13
3- Yerel Yönetim Maliyesinde Bozulmalar	14
B- GENEL ÖZELLİKLERİYLE SAVAŞ EKONOMİLERİ	14

İKİNCİ BÖLÜM

VARLIK VERGİSİ’NE UZANAN SÜREÇTE TÜRK VERGİCİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE OLAĞANÜSTÜ BİR VERGİ UYGULAMASI OLARAK: VARLIK VERGİSİ

I. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRKİYE’DE VERGİ UYGULAMALARI	17
A- OSMANLI DEVLETİ’NDE VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	17
1-Şer’i Vergiler	17
a-Aşar Vergisi	18
b- Osmanlı Devleti’nde Aşar Uygulaması	18
c- Cumhuriyet Dönemi Aşar Uygulaması	19
d- Cizye	20
e-Harac	22
2-Örfi Vergiler	22
B- MİLLİ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİ VERGİ POLİTİKALARI	23
1-Milli Mücadele’de Vergi Politikaları	23
a-İttihat ve Terakki Döneminde Vergi Politikaları	23
b- Tekalif-i Milliye Emirleri’nin Gerekçeleri	24
ba- Tekalif-i Milliye Emirleri	24
bb-Tekalif-i Milliye Emirlerinin Uygulanışı	26
2- Cumhuriyet Dönemi Vergi Politikalarına Bakış	27
a-1923–1929 Dönemi Vergi Uygulamaları	27
aa- İzmir İktisat Kongresi	27
ab- İzmir İktisat Kongresi’nde Vergicilik İle İlgili Alınan Kararlar	29
ac- Teşvik-i Sanayi Kanunu	29
ad- Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun Vergi Alanında, Müteşebbisler Lehine Yarattığı Avantajlar	30
b- 1930’dan Varlık Vergisi’ne Uzanan Dönemde	

Vergi Politikaları	30
ba- Devletçilik İlkesine Geçiş ve Sanayi Planlarının Hazırlanmasının Nedenleri	31
bb- Devletçilik	31
bc- Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı	32
bd- İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı	33
3- Cumhuriyet Dönemi Vergi Uygulamaları	33
a-Cumhuriyet Döneminde Olağan Vergiler	34
aa- Kazanç Vergisi	34
ab- Bina ve Arazi Vergileri	34
ac- Hayvanlar Vergisi	34
aç- Veraset ve İntikal Vergisi	35
ad- Muamele Vergisi	35
ae- Gümrük Vergileri	35
b-Cumhuriyet Döneminde Olağanüstü Vergiler	35
ba- İktisadi Buhran Vergisi	36
bb- Muvazene Vergisi	37
bc- Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi	37
bd- Varlık Vergisi	37
be- Toprak Mahsulleri Vergisi	37
5- Vergi Sisteminde Yaşanan Problemler	38
6- Vergi Kaçakçılığını Arttıran Nedenler	39
II. VARLIK VERGİSİ UYGULAMASININ İNCELENMESİ	39
A-VARLIK VERGİSİ HAZIRLIKLARI	39
1-Milli Korunma Kanunu	39
2-Varlık Vergisi Öncesi Türkiye’de Azınlıklara Genel Bakış	40
3- Varlık Vergisi’nin Teorik Dayanağı	42
4- Varlık Vergisi Kanunu	43
5- Varlık Vergisi’nin Konuluş Gerekçesi	45
6- Varlık Vergisi İçin Ön Hazırlıklar	46
7- Farklı Bir Varlık Vergisi Grubu: “Dönmeler”	47
B-VARLIK VERGİSİ KANUNU’NUN ÇIKARTILMASI	48
1-Yasa ve Vergi Tekniği	50
2-Varlık Vergisi Komisyonları	51
a-Komisyonların Çalışma Yöntemleri	51
b-Komisyonlara İletilen Rakamlar	52
c-Mükellef Grupları	52
3-Varlık Vergisi’nin Konusu, Mükellefleri ve Oranları	53
a-Bina ve Arazi Kayıtları Tetkikatı	57
b-Taahhüt İşleri	57
c-Sanat ve Ticaret Grupları	58
C-VARLIK VERGİSİ KANUNU UYGULAMASI VE YAPTIRIMLARI	58
1-Uygulamada Usulsüzlükler	59

2-Varlık Vergisi Yaptırımları ve Uygulanış Biçimleri	59
3-Varlık Vergisi'nin Tasfiyesi ve Uygulama Sonuçları	63
a-Genel Uygulama Sonuçları	64
b-İzmir Uygulaması Sonuçları	64
c-Ankara Uygulaması Sonuçları	65
d-İstanbul Uygulaması Sonuçları	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VARLIK VERGİSİ'NİN ARDINDAN DEĞERLENDİRMELER, ELEŞTİRİLER, ÇEŞİTLİ GÖRÜŞLER VE DİĞER ÜLKELERDE VARLIK VERGİSİ BENZERİ UYGULAMALAR

I. UYGULAMA DÖNEMİNDE VARLIK VERGİSİ'NE BAKIŞ AÇILARI	67
A- DÖNEMİN ŞAHİTLERİNDEN VARLIK VERGİSİ TECRÜBELERİ	67
1-Gad Franko'nun Banque Française Des Pays D'orient'e Dilekçesi	67
2-Şevket Süreyya Aydemir-Avrâm Galanti Diyaloğu	69
3-Ünlü İşadamlarından Varlık Vergisi Tecrübeleri	69
B-UYGULAMA SONRASI DÖNEMDE VARLIK VERGİSİ İÇİN GÖRÜŞLER	70
1-Varlık Vergisi Hakkında Ağır Eleştiriler ve Olumsuz Görüşler	70
2-Varlık Vergisi'ni Savunan veya Dönemin Şartları Gereği Değerlendiren Görüşler	73
II. VARLIK VERGİSİ'NE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER	75
A- VARLIK VERGİSİ'NİN SERMAYE BİRİKİMİNE ETKİLERİ	75
B- VARLIK VERGİSİ'NİN EKONOMİK VE SOSYAL YAPIYA ETKİLERİ	77
C- DÖNEMİN İSTANBUL DEFTERDARI FAİK ÖKTE'NİN DEĞERLENDİRMESİ	80
D- FAİK ÖKTE'YE YÖNELİK ELEŞTİREL BİR BAKIŞ	82
III. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE VARLIK VERGİSİ BENZERİ VE AŞIRI KAZANÇLARIN VERGİLENDİRİLMESİNE YÖNELİK UYGULAMALAR	83
A- İNGİLTERE	84
B- MACARİSTAN	84
C- DİĞER ÜLKELER	85
SONUÇ	86
EK 1	91
KAYNAKLAR	97

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.M.O	: Toprak Mahsulleri Ofisi
G	: Gayrimüslim
M	: Müslim
D	: Dönme
E	: Ecnebi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
BM	: Beyannameli Müslim
FM	: Fevkalade Müslim
İM	: İratlı Müslim
An.Ş	: Anonim Şirket
BÇ	: Büyük Çiftçi
Eml	: Emlak Sahibi
MÜ	: Müteahhit
FG	: Fevkalade Gayrimüslim
İG	: İratlı Gayrimüslim
BG	: Beyannameli Gayrimüslim
HE	: Hizmet Erbabı
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsü

TABLÖLÖR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1: 1915 Sanayi Sayımında Türkler ve Azınlıkların Sanayideki Payları.....	11
Tablo 2: 1939- 1944 Dış Ticaret Sayıları (Milyon Dolar).....	12
Tablo 3: Varlık Vergisi İstanbul-Türkiye Oranları.....	12

GİRİŞ

Modern anlamıyla vergi, devletin, kişilere, kamu harcamalarını finanse edebilmek, ekonomik ve sosyal hayata müdahaleler yapabilmek amacıyla, cebri, nihai ve karşılıksız olarak, doğrudan doğruya yüklediği parasal yükümlülüktür. Tarih boyunca devletler, bu amaçları gerçekleştirebilmek için, çeşitli vergi uygulamalarına başvurmuşlardır. Düzenli ve sürekli olarak yapılan vergileme uygulamalarının yanısıra, devletlerin, ortaya çıkan konjonktürel zorunluluklar doğrultusunda, ihtiyaçlarını karşılama amaçlı, olağanüstü ve geçici karakterli vergi uygulamalarının yürürlüğe koyması da, zaman zaman başvurulan yöntemlerden biridir.

Türk vergicilik tarihinde yer edinmiş, olağanüstü ve geçici karakterli vergi uygulamalarından bir tanesi de, 11 Kasım 1942'de yürürlüğe konulan Varlık Vergisi'dir. İkinci Dünya Savaşı'nın içerisinde fiilen yer almasa da, ekonomik etkileri fazlasıyla hissedilen ülkemizde, savaş koşullarını fırsat bilip, vurgunculuk ve karaborsacılık yaparak, aşırı kazanç elde edenleri hedefleyen Varlık Vergisi, uygulayıcılarına tanıdığı geniş takdir yetkileri ve daha çok gayrimüslimler üzerinden tarh ve tahsil edilmesinden dolayı, hala yoğun tartışmalara konu olan bir vergi uygulamasıdır.

Çok tartışılan bu vergi uygulaması hakkında; kamuoyunda, art niyetli, azınlıkları sindirmeye yönelik, sermayenin Türkleştirilmesi için hazırlanmış, ırkçı karakterli ve uygulama sonuçları itibariyle trajedi boyutunda bir vergi olduğu yönünde, belki de daha çok dillendirilmesi sebebiyle, yaygınmış gibi gözükken bir görüş hakimdir. Türk vergicilik ve siyasal tarihinde kara bir leke gibi gösterilen bu vergi; uygulandığı dönemin puslu ve karmaşık atmosferi içerisinde değerlendirilip, diğer ülkelerde azınlıkların maruz kaldıkları muamelelerle karşılaştırması yapılmalı ve uygulama içerisindeki olası insani zaafılar da göz önüne alınarak, objektif bir biçimde incelenmelidir.

Çalışmada, Varlık Vergisi'nin yürürlüğe girmesine kadar olan süreçte, Türkiye'deki vergi uygulamalarına değinilip, Dünya'daki ve Türkiye'deki politik eğilimler ile ekonomik hareketlerden yola çıkılarak, Varlık Vergisi'nin objektif bir

biçimde irdelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, dünyadaki politik gelişmeler ve bunların Türkiye'ye etkileri ele alınıp, Türkiye'de yerleşmeye başlayan "milli bilinç kavramı" üzerinde durulmuş, ayrıca savaş ekonomilerinin genel yapılarından bahsedilip, Türkiye'nin mali ve ekonomik durumu incelenmiştir.

İkinci bölümde, tarihsel bir süreç içerisinde, süreci şekillendiren bazı önemli ekonomik gelişmelerden de bahsedilerek, Türkiye'deki vergi uygulamaları ve politikaları üzerinde durulmuş, Varlık Vergisi için yapılan hazırlıklar; teorik dayanak, konuluş gerekçesi gibi alt başlıklar halinde incelenerek, Varlık Vergisi Kanunu'nun çıkartılması, uygulaması, yaptırımları ve uygulama sonuçları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, Varlık Vergisi hakkındaki değerlendirmelere yer verilmiş, yazar, aydın ve araştırmacıların konu hakkındaki görüş ve yorumları ele alınmış, ayrıca diğer ülkelerdeki Varlık Vergisi benzeri ve aşırı kazançların vergilendirilmesine yönelik uygulamalar örneklendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

VARLIK VERGİSİ ÖNCESİ DÜNYA VE TÜRKİYE'YE POLİTİK VE EKONOMİK BİR BAKIŞ

Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran barış antlaşmalarındaki haksızlık ve adaletsizlikler, savaş sonrası yılların politikalarının gelişmesinde önemli bir etken haline gelmiştir. Savaş yaralarını sarmaya başlayan devletler, yenilgilerinin ya da milli hedeflerini gerçekleştirememiş olmalarının da etkisiyle, tekrar yeni hedefler peşinde koşma planları kurmaya başlamış, bazı ülkeler eski sınırlarına tekrar kavuşmanın hayalini kurarken, bazı ülkeler de, sanayi yarışının kızışmış olmasından dolayı sömürge sahibi olmayı düşlemeye başlamıştı. Zaten, savaş borçları, enflasyon, Birinci Dünya Savaşı'nın hala tam atlatılmayan yıkıcı etkileri gibi problemleri yapılarında barındıran ekonomiler, bir de tüm dünyayı saran Büyük Buhran'ın tetiklemesiyle, totaliter, tek partili rejimlerin iş başına gelmesi için uygun bir ortam hazırlamıştı.

Sonuç olarak bu dönem; birçok ülkede totaliter rejimlerin hüküm sürdüğü, aşırı milliyetçi eğilimlerin doruk noktasına ulaştığı, devletlerin ekonomiye sürekli müdahale etmek zorunda kaldığı, güç dengelerinin sürekli değiştiği, siyasi ve ekonomik etkilerinin uzun yıllar hissedileceği, kaoslarla dolu bir süreç olarak Dünya Tarihi'nde yerini almıştır.

I.VARLIK VERGİSİ ÖNCESİ TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA POLİTİK KONJONKTÜR

1930-1945 yılları arası Dünya'da özellikle Avrupa'da milliyetçi akımlar aşırı kuvvetlenmiş, yer yer ırkçı uygulamalar baş göstermişti. Şüphesiz 1929'da yılında başlayan Büyük Buhran'ın bu akımların ortaya çıkışında bir rolü vardı. Büyük Buhran, sanayileşmiş ülkelerde yaşayan insanların büyük kısmı için kitlesel işsizliğe neden olurken, ilgili ülkelerde alınacak siyasi ve ekonomik kararlar üzerinde büyük ve yaralayıcı etkiler meydana getirmiştir¹. Çünkü, işsizlik yardımı da dahil sosyal güvenlik sisteminin, özellikle de uzun dönemli işsizlik için, yeterli olmadığı görülmüştür.

Büyük Buhran'ın yol açtığı felaket ve belirsizlik duygusunun iş çevreleri ve politikacılar arasında yaygınlık kazanması, krizin şiddetini daha da arttırmıştır. 1931-

---

¹ İbrahim Bakırtaş- Ali Tekinşen, “ Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Politikası”, <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2004/12/IBAKIRTAS-ATEKINSEN.PDF>, s.89, (Erişim: 16.05.2010).

1933 arasında Buhran'ın en kötü döneminde, Batı Avrupa'da radikal sağın gücü hızla artarken, sol görülmemiş biçimde güç kaybetmişti. Solun bu şekilde zayıflaması, sadece komünist sınırlar içinde kalmamıştır. Örneğin, Hitler'in zaferiyle birlikte Alman Sosyal Demokrat Partisi tamamen ortadan kalkarken, Avusturya'da Sosyal Demokrat Parti dağılmıştır. Aynı şekilde, İngiliz İşçi Partisi 1931'de üyelerinin yarısını kaybetmiş ve geçmişe kıyasla büyük bir güç kaybetmiştir.² Politik açıdan pek çok yıpratıcı sonuçlar ortaya çıkaran Büyük Buhran'ın ülkemiz açısından kısa bir ekonomik analizini yapmak, dönemin şartlarına vakıf olmak adına önemlidir.

A- BÜYÜK BUHRAN

24 Ekim 1929'da önce Amerika'da New York Borsası'nda Chirre senetleri değerinde büyük bir düşmeyle başlayan ve hızla sanayileşmiş batı ülkelerine yayılan³ büyük bunalımı Türkiye ekonomisine taşıyan en önemli süreç, tarımsal malların fiyatlarında meydana gelen büyük düşüşlerle yaşanmıştır. Buğday ve diğer tahılların fiyatları 1928 – 1929'dan, 1932 – 1933'e dek yüzde 60 civarı bir düşüşe maruz kaldıktan sonra, 1930'ların sonlarına kadar aynı düzeyde kalmıştır. Tütün, kuru üzüm, fındık ve pamuk gibi önde gelen ihraç ürünlerinin fiyatları da 1932 – 1933'e kadar ortalama olarak yüzde 50 gerilemiş, ancak daha sonra miktar toparlanmıştır⁴. Tarımsal fiyatlarda yaşanan bu düşüşler mamul malların fiyatlarındaki düşüşe oranla daha fazla olduğu için, yine 1928– 1929'dan, 1932– 1933'e kadar dış ticaret hadlerinde yüzde 25 oranında, tarım sektörünün iç ticaret hadlerinde de yüzde 31 oranında gerileme görülmüştür.

Bununla beraber, ihracat hacminde 1929 yılının sonrasında da artış görülmektedir. Ancak, fiyatlardaki hızlı düşüş Pazar için üretim yapan tarımsal üreticilerin gelirlerinde büyük gerilemelere, özellikle ülkenin daha fazla pazara yönelmiş bölgelerinde bir tarımsal çöküş tablosunun yaşanmasına neden olmuştur⁵.

Bir yandan ihracat gelirleri azalırken, diğer yandan da tarımla ilişkili meydana çıkmaya başlayan buhran koşulları, hükümeti dış ticaret rejimi üzerinde daha geniş denetim önlemleri almaya zorlamış ve korumacılık stratejisine yönelmeye

---

² Bakırtaş- Tekinşen, **a.g.m.**, s.89.

³ Hüseyin Karakayalı, **Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi**, İzmir: Güleç Matbaacılık Ltd. Şti., 2003, s.61.

⁴ Şevket Pamuk, **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme İktisat Politikaları ve Büyüme**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.173.

⁵ Pamuk, **a.g.e.**, s.174.

sürüklemiştir. Aslında, bu yönde ilk adımlar Lozan Barış Konferansı'nda gümrük tarifelerine ilişkin sınırlamalarının sona ermesinden hemen sonra, Ekim 1929'da benimsenen yeni gümrük rejimiyle atılmıştır⁶.

İthal mallarına uygulanan ortalama gümrük tarifeleri 1929'da yüzde 13'ten yüzde 46'ya sıçramış, 1930'ların ortalarına kadar da yüzde 60'ı aştığı belirlenmiştir. Aynı zamanda, makina ve hammaddelere uygulanmakta olan tarifeler de ortalamaya nazaran bir hayli düşük tutulmuştur. Öte yandan, ticaret rejiminin giderek ikili anlaşmalar ile takas türü düzenlemelere kaydırılması da, ithalatta kısıtlamaları ve iç kapanık bir ekonomik oluşması eğilimlerini güçlendirmiştir.

Bu sıkı koruma önlemleri en çok, ülkenin çeşitli bölgelerinde iplik, cam, un, tuğla, dericilik gibi alanlarda faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli imalathanelere fayda sağlamıştır. 1929 – 1933 döneminde, imalat sektörünün üretim düzeyinin yılda yüzde 6,3 oranında artış sağladığı gözlenmiştir .

1929 sonrasında buhranın etkisinin hafifletilmesi ve ödemeler dengesinde güçlendirilme sağlanması için, diğer ülkelerde kur politikası uygulanırken, ülkemizin bu yolu seçmemesi önemli ve ilginç bir husustur. Pek çok ülke devalüasyon yolunu seçerken, Türk Lirası, altın karşısında paritesini korumayı başarmış, böylece Türk Lirası 1931 ile 1934 yılları arasında Amerikan Doları ve İngiliz Sterlini karşısında yüzde 40 kadar değer kazanmış ve yakalanan bu düzey, 1930'ların sonlarına kadar korunmuştur.

Büyük Buhran'ın yarattığı olumsuz fiyat hareketleri ve Türk Lirası'nın değerlenmesini sağlayan kur politikası; gayrisafi milli hasılda, özellikle 1930'ların ikinci devresinde sağlanan artışlarla birleşince, ihracat hacmindeki artışlara karşın, ihracatın GSMH içindeki payı, 1928 – 1929'da yüzde 11,4'ten, 1938 – 1939 'da yüzde 6,9'a keskin bir düşüş göstermiştir.

B- SALDIRGAN DEVLET POLİTİKALARI

Uzakdoğu'da Japonya'nın Çin'in Mançurya bölgesine saldırması, buna karşın Milletler Cemiyeti'nin caydırıcı önlemler alamaması, saldırgan politika hedefleyen devletlere cesaret aşılamış, güçsüz devletleri ise bir nevi çaresiz bırakmıştı. İtalya'da Mussolini'nin faşist yönetim anlayışı kuvvetlenirken, 1933'de Almanya'da Nasyonal Sosyalist iktidarın başlaması ve Hitler'in Versailles antlaşmasını tanımaması korku ve baskı dolu bir periyodun başlangıcını işaret etmişti.

---

⁶ Pamuk, **a.g.e.** , s.174.

O dönemin en önemli politik aktörleri olan Almanya ve İtalya’da milliyetçi, ırkçı, hatta faşist yaklaşımların devlet yönetimine gelişleri ve uyguladıkları politikalar hakkında bilgi sahibi olmak, bu korkunç ve karmaşık periyodu anlamak açısından oldukça önemlidir.

1- Almanya

Almanya’da Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelişinin en başlıca nedeni olarak, 1920’lerde büyük kargaşa yaşanan ülkede, Adolf Hitler’in; savaş borçları altında ezilen, hiperenflasyon, politik karışıklık ve olası komünist rejim ithali ihtimaliyle karşı karşıya olan Almanlara yepyeni çözümler vaat eden bir umut olması gösterilebilir.

Uygulanan metot gayet basitti; Almanların bütün sorunlarına basit bir açıklama getirilmişti: Yahudiler ve demokrasi. Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinden ve “utanç verici barış antlaşmasından”, "Uluslararası Yahudilik" sorumluydu. 1930'ların başlarındaki ekonomik çöküntünün sorumlusu demokrasi, yani Weimar Cumhuriyeti'nin seçimle başa geçmiş görevlileriydi. "Herrenvolk", yani Nazi öğretisine göre, "ırksal açıdan alt halk olan halkları, yönetmeye yazgılı yönetici halk"⁷ oldukları propagandasıyla halktan desten alan Naziler, orta sınıfın "politik paranoya"sıyla kurnazca oynadılar⁸.

Sonuç olarak, Hitler 1933’te Almanya’da, siyasi entrikalarla da olsa, “şansölye” yani başbakan olmayı başardı. Bir yıl sonra yani 1934’te de Hindenburg’un ölümüyle “Führer” (lider) sıfatı ile Almanya’nın başına geçti ve faşist Nazi Almanyası’nın temellerini attı.

Hitler’in amacı Almanya’nın nüfus artışı için gerekli “Yaşam Alanı”nı sağlamaktı; bunun yolu da yayılmacı bir politikadan geçiyordu. Hem siyasal değişiklik hem de ülkeyi kaplayan ekonomik buhrandan kurtulma amaçlı yeniden silahlanma politikasını uygulanmaya başladı.

2- İtalya

Gençliğinde hızlı bir sosyalist olan fakat Birinci Dünya Savaşıyla beraber görüşlerinde hızla değişimler meydana gelen Benito Mussolini, çıkardığı Popolo d'Italia ("İtalya Halkı") gazetesiyile, enflasyon ve yoksullukla boğuşan ülkenin yönetiminden memnun olmayan kesimler üzerinde etkili bir propaganda yürütmeye başladı. Yöneldiği kesimler, öncelikle işsizler, terhis edilen ve işsizlikten bunalıma düşmüş askerler,

⁷ I. Rennap, **Anti- Semitizm ve Yahudi Sorunu**, İstanbul: İnter Yayınları, 1991, sf.95

⁸ “Nazi Rejimi”, <<http://www.projetaladin.org/tr/holokost-tarihi/nazi-rejimi.html>>, (Erişim: 12.10.2010).

sosyalizm ve komünizm tehlikesinden çekinen toprak sahipleri ve sanayicilerdi. 1919'da Kara Gömlekliler adıyla tanınan meşhur örgütü kurdu ve "Duce" (önder) olarak bu örgütün başkanlığını üstlendi. 1921 yılında resmen Faşist Parti kuruldu ve meclise girdi.

1922'de çıkan hükümet bunalımı sırasında Mussolini yandaşlarının Roma yürüyüşünden korkan Kral III. Vittorio Emanuele, Mussolini'yi başbakanlığa getirdi. Üç yıl süreyle ülkeyi koalisyon hükümetleriyle yöneten Mussolini, 1925'te tüm yetkileri kendinde topladı. Faşist Parti dışındaki tüm partiler yasaklandı. Basının, yönetimi eleştirmesini ve muhalefet yapmasını da yasa çıkararak engelleyen Mussolini, İtalya'yı tam anlamıyla diktatörlükle yönetmeye başladı. 1932'de 20. yüzyılın bir "devlet yüzyılı" olacağı⁹ tahminini ileri süren Mussolini zaman içerisinde gözünü diğer ülke topraklarına çevirdi.

3- Japonya

1931 yılında Çin'in Mançurya bölgesine saldıran Japonya, burayı işgal edip, eski Çin hükümdarını başına geçirdiği "Manchukuo" adında kukla bir devlet kurarak, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olacak kıvılcımlardan birini çakmıştı. Ayrıca güçlü ve modern bir donanmaya sahip olmaları, zaman içerisinde Çin'in zengin bölgelerinin işgalini tamamlamaları ve Avrupa'daki karışık ve güvensiz durum, Japonların, Avrupa'nın Uzakdoğu sömürgelerine saldırı arzularını körüklemişti. Bu agresif politikalarını her yönden sürdüren Japonya, Amerika Birleşik Devletleri'ne ait Pearl Harbor Üssü'ne yaptığı baskınla, tüm dünyaya meydan okur tavrını perçinlemişti.

Bu gelişmelerin hazırladığı ortamda, 1939 Eylül'ünde Avrupa'da başlayan savaş, Türkiye'yi sadece dış politika alanında siyasi zorluklarla değil aynı zamanda ekonomik zorluklarla da karşı karşıya getirmiştir.¹⁰

Yukarıdaki iki ülke örneğinde de bahsettiğimiz gibi özellikle 1930'lardan, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine dek süren bu dönemde, milliyetçilikten ırkçılığa dek uzanan politikalar ve uygulamalar zinciri özellikle Avrupa'da yükselen bir değer halini almıştı. Elbette Türkiye'nin de bu süreçten, farklı sebeplerle de olsa etkilenmesi kaçınılmazdı.

⁹ Birol Kovancılar- Mustafa Miynat- Sibel A. Bursalıoğlu, **Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler**, Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti, 2007, s.20.

¹⁰ Necati Aksanyar- Murat Biçer, "II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında Ve Kamu Oyunda Yansımaları", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ağustos 2008, S.21, s.380.

C- TÜRKİYE'Yİ VARLIK VERGİSİ SÜRECİNE TAŞIYAN ETKENLER

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, Türkiye’de de milliyetçi hareketlerin ivme kazanması devam etmiş ve çeşitli milliyetçi uygulamalar gözlenmiştir. Türkiye’nin bu dönemde etkili olan ana etkenlerden bahsedilmesi ve bu etkenlerin açıklanması, Varlık Vergisi uygulamasına uzanan süreci tanımak açısından önem arz eder.

1-Halkın Milletleşmesi

Türkiye’de milliyetçi politikaların uygulanmasının pek çok sebebi vardı. Bunların en önemlisi, halkta tam anlamıyla yerleşik olmayan milli bilinçti. Cumhuriyet öncesi Anadolu insanının milli bilincinin ne durumda olduğunu; Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam adlı otobiyografik eserinde, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Kafkas Cephesi’nde yaşadığı bir anısı örnekler: ” Savaş patladığında 17 yaşında bir Muallim Mektebi öğrencisi olan yazar, cephede Anadolu köylülerinden oluşan bir grup askerle konuşurken onlara sorar: “*Bizim dinimiz nedir?*” Her kafadan bir ses çıkar: Kimi “*Hazreti Ali dinindeniz*” der, kimi “*İmam-ı Azam dininden*” Aydemir sorar: “*Peygamberimiz kimdir?*” Yine karışık sesler çıkar. “*Enver Paşa*” diyen bile vardır. Aydemir bir adım daha ileri gider: “*Hangi millete mensupsunuz?*” Yine her kafadan bir ses çıkar. Aydemir işi kolaylaştırmayı dener: “*Biz Türk değil miyiz?*” Askerler hep bir ağızdan cevap verirler: “*Estağfurullah!*”¹¹

Bir devletin mevcudiyetinin olmazsa olmazı olan milli bilincin yerleşmesi için yapılan çalışmalar, ümmetten millete dönüşüm içerisindeki halkın içerisinde de Türkçü akımların meydana çıkmasına sebep oluyor, bazı görüşleri ütöpik bile olsa Türkçü Fikriyat, yavaş yavaş toplumsal hayatın içerisinde kendi göstermeye başlıyordu. Ayrıca milli bilincin gelişmesi, o zamanın koşulları içerisinde devletin bekası açısından çok mühimdi çünkü kapıda Atatürk’ün çok evvelden sezinlediği İkinci Dünya Savaşı tehlikesi vardı ve komşu ülkelerin bazıları bu süreç içerisinde işgal edileceklerdi.

Bunun dışında, büyük bir güç olan Sovyetler Birliği tehdidi altında yaşayan bir ülke için, milli bilince haiz, savaş ihtimallerine hazırlıklı, tehlikelerin farkında olabilen bir topluma sahip olmak çok önemliydi. Nitekim İkinci Dünya Savaşı’yla beraber, önceden bağımsız olan Baltık Devletleri’ni (Litvanya, Estonya, Letonya) bir anda ilhak eden Sovyetler Birliği’nin uluslararası arenadaki vahşi tutumu göz önüne alınınca, o yıllarda uygulanan, Türklüğü ve milli bilinci geliştiren politikaların akılcılığı

¹¹ Ayşe Hür, “Türk Kanı Taşımayanlar”, < <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-turk-kani-tasimayanlar.htm>>, (Erişim: 20.10.2010).

ispatlanmıştır.

Ümmetten millet yaratabilmeyi kısmen başarabilmiş genç Türkiye Cumhuriyeti'nin önünde duran önemli problemlerden biri de ülkedeki sermaye yapısıydı. Ekonominin önemli kaynaklarının, daha önce bir kısmı kendisine ihanet acısı yaşattıran azınlıkların elinde olması ve ülkenin içine düşebileceği güç durumlarda ve olası problemlerde bu grupların takınabilecekleri tavırlardan duyulan şüphe, en önemlisi de, o dönemde uluslararası arenada güçlü bir aktör olmak için şart olan ekonominin millileştirilmesi için, bazı ekonomik politikalar uygulanmalıydı. Bunlardan biri de Varlık Vergisi'ydi.

2-Alman Etkileri

Almanya, Türkiye'nin "Mihver" devletlerinin yanında savaşa katılmasını istiyor ve asker sayısı olarak büyük bir potansiyele sahip eski müttefikinin stratejik jeopolitik konumundan yararlanmak istiyordu. Bu sebeple bu eski müttefikini, askeri, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda etkileyebilmek amacıyla geniş ölçüde propaganda çalışmaları yapıyordu. Günlük gazeteler, Almanya'nın ve hükümetin güdümü ve denetimi altında, halkı etkileyip bir kamuoyu oluşturmaya çalışırken, hükümetin bu konuda Almanya'ya yakın durmasının belki de en önemli sebebinin altında, dış ticarete en önemli müşterimizin Almanya olması yatıyordu. Bunun sonucunda, savaş sürecinde Türkiye'de ticarete de olumsuzluklar kendini göstermiştir. Türkiye'nin savaş döneminde çektiği ekonomik sıkıntıların ve yoklukların öncelikli nedenlerinden biri ticaretin Almanya'ya bağımlı olmasıdır.¹²

3-Türkçü-Turancı Fikir Akımı'nın Yükselişi

Türkçülük ya da Turancılık olarak adlandırılan Pan Türkist akım, Cumhuriyet döneminde, Mustafa Kemal Atatürk'ün; Osmanlı devrinde Anadolu'da benliğini yitirmiş olan Türklük bilincini ve bilimini tekrar yüceltmek ve milli devletin temel unsuru yapmak için izlemiş olduğu kültür ve eğitim politikalarının da etkisiyle Türk aydınları arasında ve CHP'nin içinde giderek güçlenerek varlığını sürdürdü. Atatürk döneminden başlayarak, Milli Şef İsmet İnönü'nün yönettiği İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki Türkiye'de Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkkan üçlüsü, Türkçü ve Turancı düşüncenin bayraktarlığını yapıyordu.

---

¹² Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, Cilt: I-III, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s.1991.

Bu Türkçü fikir adamları İkinci Dünya Savaşı dönemi öncesinden başlayarak kendi yayımladıkları dergilerde ya da diğer neşriyatlarda Türk Dünyası ile ilgili fikirlerini yaymaya çalışıp, kendilerini destekleyen bir kitle yaratmaya çalışmışlardır. Türkçülük ve Turancılık, İkinci Dünya Savaşı öncesinde, özellikle Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasından evvel, marjinal elit bir grup tarafından benimsenirken, savaşta görülmeye başlanan Alman üstünlüğüyle beraber etkisini arttırmış ve daha çok taraftar bulmaya başlamıştır.

Basın üzerinde çok büyük bir baskı gücü olan ve gerektiğinde soluk aldırmayan Tek Parti Hükümeti, öyle ki; Başbakanın verdiği, Varlık Vergisi Kanunu hakkında lehte yayın yapılması talimatı dışında, Sıkıyönetim Komutanlığı da Varlık Vergisi Kanunu uygulaması aleyhinde yayın yapılmaması için basına talimat vermiş, hatta buna uymadığı için Yeni Sabah Gazetesi 05.12.1942'de kapatılmıştır¹³. Mihver Devletleri savaş esnasında yükseliş trendindeyken Türkçü-Turancı yayınlara pek karışmamış, hatta sempatiyle bakmıştır.

Bun sempatinin altında Almanya ile olan yoğun dış ticaret ilişkilerimizin etkisinin olduğu su götürmez bir gerçektir. Nitekim savaşta Sovyetler Birliği üstünlüğü ele geçirmeye başladıktan sonra Hükümet'in bu yayınlara bakış tarzı negatif bir şekilde değişmiş ve hatta daha sonra işin ucu tutuklamalara kadar varmıştır.

II. VARLIK VERGİSİ ÖNCESİ TÜRKİYE'NİN EKONOMİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A- VARLIK VERGİSİ ÖNCESİ TÜRKİYE'DE MALİ VE EKONOMİK DURUM

Birinci Dünya Savaşı ile başlayıp, Büyük Buhran ile birlikte tüm dünya ekonomilerini saran durgunluk etkisi genç Türkiye Cumhuriyeti üzerinde de görülmüş ve gelişme çabaları sarf eden ülke, kalkınma hamlelerinde çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde her ne kadar karma ekonomik model benimsenmekle birlikte, özellikle 1932 yılından itibaren devletçilik

---

¹³ Murat Güvenir, **İkinci Dünya Savaşında Türk Basını**, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1991, s.101.

görüşü hakim olmuştur¹⁴. Yetersiz sermaye birikimi, yatırımların önünde büyük bir engel teşkil etmiştir ve devletçilik görüşünün ekonomiye hakim olmasında çok önemli bir etken olmuştur. Bu sebepten dolayı devletin yeni finansman kaynakları bulması bir zaruret halini almıştır.

Yabancıların ve gayrimüslimlerin ekonomi üzerindeki hakimiyeti cumhuriyetin ilk yıllarından beri hatta cumhuriyet öncesinden beri süregelen mali problemlerden biriydi. Bir tarım toplumu görünümündeki yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlı olan sanayi ve ticari faaliyetleri ülke içinde yaşayan yabancıların ve gayrimüslimlerin elindeydi. Öyle ki; Türkler, 1915 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre sanayi sektöründe çok cüzi bir paya sahiptiler.

Tablo1: 1915 Sanayi Sayımında Türkler ve Azınlıkların Sermaye ve İşçilikteki Payları

	Sermayedar olarak (%)	İşçi olarak (%)
Türkler	15	15
Rumlar	50	60
Ermeniler	20	15
Yahudiler	15	10

Kaynak: Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, a.g.e., s.194.

Tablodan da anlaşıldığı gibi, Türkler hem sermayedar hem de işçi olarak sadece %15'lik bir paya sahiptiler. Azınlıkların ve yabancıların Osmanlı sanayiinde ve dolayısıyla Osmanlı ekonomisinde hakimiyet sağlamaları aslında çok eski tarihlere dayanmaktadır. 1838 İngiliz Ticaret Anlaşması (bilinen ismiyle Baltalimanı Anlaşması) Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik bağımsızlığını kaybettiğinin açık bir belgesidir¹⁵. Örneğin, bu anlaşmanın bir maddesi "İngiliz tüccarları, ortakları veya adamları, Osmanlı devletinin her yerinde her çeşit malı istisnasız alıp satabilecek ve iç ticarete en imtiyazlı yerli tüccardan fazla vergi ödemeyecektir" hükmünü içermektedir.

¹⁴ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç , "Vergi, Zulüm ve Facia: Türkiye Cumhuriyeti'nde Varlık Vergisi Gerçeği", <http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/kamu-maliyesi/varlik-vergisi.pdf>, (Erişim: 24.05.2010).

¹⁵ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Beta Yayınları, 1996, s.61.

Bundan ötürüdür ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren görülen genel millileştirme hareketlerinin temelinde de ekonomiyi millileştirme gayreti yatıyordu. Bu millileştirme gayretleri de, dönemin bütçelerindeki açıkların nedenlerinden birini meydana getiriyordu.

1939 yılında patlak veren İkinci Dünya Savaşı devlete ekonomik açıdan problem çıkaran unsurlardan biri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti sıcak savaşa girmemiş olsa da, ekonomik açıdan bu savaş yıkımını hissetmiştir. Azami boyutlara ulaşan savunma harcamaları sebebiyle, kamu ve zaten yetersiz olan özel sektörün yatırımları asgariye inmiştir. Savunma harcamaları daha çok emisyon aracılığıyla finanse edilmiştir¹⁶. Minimuma inen yatırımlar ve erkek nüfusun önemli bir bölümünün silah altına alınması üretimin azalmasına sebep olmuştur. Toplam arz, toplam talep dengesi kurulamaz hale gelmiş, bu da fiyatların artışına sebep olmuştur. Dolaşımda sürekli artan para miktarı ve buna bağlı olarak fiyatlar genel seviyesinde sürekli gözlenen yükselme sonucunda piyasadaki fazla parayı çekebilmek için, vergileme ve borçlanma araçlarına başvurulmak zorundaydı. Dönemin şartları göz önüne alındığında, borçlanmanın çok zor olmasından dolayı, maliye teşkilatı vergileme yolunu seçmiştir.

1- Dış Ticaret

İkinci Dünya Savaşı öncesi dış ticaretimizde en büyük pay Almanya'ya aitti. Adolf Hitler'in deha iktisat bakanı Dr. Schacht'ın şeytani marifetleriyle Türkiye ekonomisinin ihracatta %51'i, ithalatta %50'si takas yani malların değişimi şeklinde Almanya'ya bağlanmıştı¹⁷. Hem ihracat hem ithalat görünüşte artmıştı.

Dış ticaret en çok takas, yani malın malla değişimi şeklinde gerçekleşmekteydi. Bilindiği üzere takaslarda başka hiçbir etken olmasa dahi, serbest dövizle yapılan dış ticarete göre fiyatlar artmış görünür

Tablo 2: 1939-1944 Dış Ticaret Sayıları (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat/Ton	İthalat/Ton	İhraacat	İthalat
1939	735000	1134000	100	92
1940	357000	658000	81	50

¹⁶ Aktan, Dileyici, Saraç , **a.g.m.** , <http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/kamu-maliyesi/varlik-vergisi.pdf>, (Erişim: 24.05.2010).

¹⁷ Arslan Başer Kafaoğlu, **Varlık Vergisi Gerçeği**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1991, s.34.

1941	310000	428000	91	53
1942	344000	429000	126	112
1943	391000	355000	196	255
1944	331000	345000	178	126

Kaynak: Arslan Başer Kafaoglu, a.g.e., s.35.

Bu süreç içerisinde, dış ticareti yapılan malların değeri artarken, ülkeye giren malların miktarı, 1939 yılından itibaren düşmüştür. 1939'daki mallar, 1944'ün üç katından çoktur. Buna göre; Türkiye eskisi kadar mal ithal edememiştir. Bunda deniz ticaret yollarının kapanması da önemli etkenlerden biridir. Ayrıca, hızlı enflasyonun sebeplerinden biri de budur. Bu dönemde dış ticarete oluşan artı kalıntılar, harcanamamış önemli bir altın ve döviz stoku oluşturmuştur.

2- Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Gördükleri Kamu Hizmetleri

Kamu yönetiminin en büyük sorunlarından biri; büyük kentlerin halkına yiyecek ekmek bulma sorunuydu. Devlet duruma el atmasa, büyük kent insanı, umumiyetle İstanbul halkı, aç kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı.

İstanbul'a, Anadolu'dan un ve buğday gelmiyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda da aynı problem yaşanmıştı. İzmir hinterlandının iyi tarımcı olması ve ailelerin daha yüksek gelirli olması nedeniyle, ekmekle beslenmekte sorun yoktu. Memurlar kenti Ankara ise, Polatlı gibi buğday ambarı bir bölgeye sahip olmasına rağmen sorunluydu. Buğday, un bulunsa bile memur ve işçilerin beslenmesi; enflasyon sebebiyle güçleşmişti. Hükümet bu konuyu önemle ele almıştı. Bu konuda yapılacak şeyler de pek azdı¹⁸.

Savaş başında elimizde pek bir buğday stoku yoktu. Hükümet vaktiyle (1939'dan önce) ihtiyaçtan fazla buğday (Karadeniz'de mısır) almayı akıl etse de, bunları saklayacak silo kapasitesine sahip değildi. Bu gibi çaresizliklerden dolayı, ileriki yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi'ne zarar verecek, önlemler alındı.

Bu önlemler uygulanırken, uygulama aracı olarak Toprak Mahsulleri Ofisi, tren ve camiler kullanıldı. TMO düşük fiyata köylüden tahıl alırken, kara trenler nakliyyede kullanıldı, camiler ise silo vazifesi gördü. Bu uygulamaların seçilme nedenleri, Toprak Mahsulleri Ofisi ile Devlet Demiryolları'nın iktisadi devlet teşekkülü olması ve camilerin silo vazifesi görürken maliyet yaratmamasıydı.

¹⁸ Kafaoglu, a.g.e., s.30.

Uygulamaların sonucunda bu iki iktisadi devlet teşekkülü, kentlerin ekmeğini finanse etmek için zarara uğradı. Hazineden aldıkları hazine bonoları kırdırılıp, piyasaya sürüldü. Emisyonda basılan bu paralar, bütçe açıkları için basılan para hacmine eklendi.

3- Yerel Yönetim Maliyesinde Bozulmalar

Çöküş, ilk olarak yerel maliyesinde baş gösterdi. Bilinenin aksine o zamanki devlet, bugünküne göre merkeze daha az bağlı idi. Tüm ilköğretim ve kurumların stratejik kararları; Milli Eğitim Bakanlığı'nca alınmakla beraber, yönetim il özel idarelerine aitti. İl özel idareleri açtıkları hastane ve dispanserlerle il sağlığındaki yükü merkezi yönetimle paylaşır, il içi yol ve bayındırlık işlerini kendi olanaklarıyla yaparlardı.

En önemli gelirleri, il içindeki taşınmazlardan aldıkları bina ve arazi vergileriydi. Bu vergiler, zaman aralıklarıyla yapılan ve 'tahrir' denilen her ilde yasayla kurulmuş komisyonlarca bina ve arazilerin değerleri ile gayrisafi iratların saptanıp bir deftere yazılmasıyla başlayan bir süreçle alınır¹⁹.

Savaşın ilk yıllarında, taşınmazlardan alınan vergi kalemi çökmüştü. En son tahrir 1936 yılında yapılmıştı. Değerler o yılın rayiçleri üzerinden belirlenmişti böyle olunca, o dönemde alınan vergiler, yerel yönetimlerin ilköğretim giderleri ağırlıklı bütçe giderlerini karşılayamaz hale geldi. Sonuç olarak ilköğretime, Cumhuriyet Yönetimi'nce çok önem verildiği için, merkezi bütçeye dahil edildi ve yeni bir gider etkeni daha meydana çıkmış oldu.

B- GENEL ÖZELLİKLERİYLE SAVAŞ EKONOMİLERİ

İkinci Dünya Savaşı, teknik ve teknolojik yönden gelişmişliğin, silah ve cephane yapımındaki üretim hızındaki serileşmenin, kalkınmış sanayi yapısının ve mali olanakların genişliğinin ön plana çıktığı bir savaş olarak kendinden önceki savaşlarla farkını ortaya koymuştur.

Almanya, İngiltere, Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya gibi ülkelerin, savaşın olağanüstü yükünü, tüm güçlüklerle karşın sırtlanabilmelerindeki en önemli faktör, bu ülkelerin tümünün ortak olduğu özelliklerinden yani dönemin gelişmiş sanayilerine sahip olmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Birinci Dünya Savaşı'na nazaran harcamalar inanılmaz derecede artmıştı. Kaynakların savaşa ayrılmasından ötürü, üretim savaş alanlarında yok olurken, devlet

---

¹⁹ Kafaoğlu, a.g.e., s.30.

bütçesi büyük açmazlara düşmekteydi. Bu nedenle, devletlerin yeni kaynaklar araması ve yeni üretim alanları yaratması zaruret haline gelmişti.

İkinci Dünya Savaşı'nda savaş ekonomilerinin şu genel özellikleri verdiği görülür:

Savaş finansmanı için; normalin yanı sıra olağanüstü gelirlere gereksinim duydular. En çok vergi yoluyla, örneğin 1914-1918 arası genel masrafların İngiltere'de %20'si vergi ile karşılanmış 1941'de %36; Almanya'da %13 iken %50 olmuştur²⁰. Savaş hali devam ederken, stoklar kullanılır; yenileştirme ve amortisman teknikleri bir kenara itilir ve doğrudan sermaye kullanımı yoluna başvurulur. Hükümetler, iâşe problemlerini çözüme amaçlı, tüketime müdahale yollarını kullanırlar. Ayrıca, bir başka önlem de zorunlu tasarrufların artırılmasıdır. Bu amaçla, çalışanların maaş ve ücretlerinin belirli bir kısmı sonradan ödenmek koşuluyla kesilebilir veya banka hesaplarının blokajı yoluyla devlet kendine gelir yaratabilir.

Devlet, ayrıca savaşta kullanım amaçlı malzeme üretimine öncelik vererek, sanayii bu alanlara çekerek, üretime de müdahalede bulunabilir. Bunların dışında, içinde bulunulan şartlar doğrultusunda, fiyatlara da doğrudan müdahalelerde bulunur.

Savaş zamanları, sanayi sektörünün büyük miktarda silah ve cephane üretimine başlamasıyla beraber emek talebi artar, işsizler istihdam edilmeye başlanır ve üretim artar. Bu gelirlerdeki artışa karşılık, tüketim malları ya hiç artmaz ya da ücretler toplamıyla aynı oranda bir artış göstermez. Sivil tüketim mallarının, toplam ücretler kadar artmaması da, enflasyonist bir baskı doğurur.

İktisat ve maliye teorisini en uygun biçimde uygulayan ülke, İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri olmuştur²¹. Bu ülkede gelirle, tüketim arası oransızlıktan doğan enflasyonist açığın kapanması için, etkili maliye politikası önlemleri uygulanmıştır.

Bir yandan gelir vergisi oranları yükseltip, diğer yandan vatandaşlardan “zorunlu borç” alınarak, talep kısma amaçlandı. Bu borçlar, tüketim malları almak üzere, savaş bitimi iade edilince piyasa canlanacaktı. Bu şekilde hem enflasyon önlenebilecek, hem savaş sonrası dengeli bir ekonomi gelişecekti. Yapılan bu planlama,

---

²⁰ Rıdvan AKAR, **Varlık Vergisi “Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği”**, İstanbul: Belge Yayınları, 1992, s.19.

²¹ Kafaoğlu, **a.g.e.**, s.26.

uygulamaya da başarıyla dökülünce, savaş sonrası Amerikan Ekonomisi'nde müthiş bir üretim patlaması gözlemlendi ve işsizlik hemen hemen ortadan kayboldu.

Türkiye ise, İkinci Dünya Savaşı'na fiilen görmemekle birlikte 1940-1945 yılları arasında ülke aslında “savaş ekonomisi” şartlarını yaşamıştır²². Bu durumun en başlıca sebepleri, savaşın başlangıcıyla beraber yarı seferberlik havasına girilmesi; nüfusun en dinamik yaş grupları içine giren kısmının silah altına alınması ve bütçenin gittikçe artan oranlarını savunma giderlerine ayrılması olarak sıralanabilir.

Bu arada Türk Hükümeti, ABD, İngiltere ve Fransa ile daha sıkı ekonomik ilişkiler kurmak adına ekonomik dengeyi bozma riskini göze almıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarında dış ticaretin Almanya dışındaki ülkelere yöneltilmesinde, büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Türkiye'nin savaş döneminde çektiği ekonomik sıkıntıların ve yoklukların öncelikli nedeni ticaretin Almanya'ya bağımlı olmasıdır. Savaş esnasında kaliteli vergi politikaları ve zorunlu tasarruf politikası uygulanabilir, bu şekilde hem enflasyonla mücadelede başarı sağlanabilir hem de, “Varlık Vergisi”, “Yol Vergisi”, “Toprak Mahsulleri Vergisi” gibi ucubelere yer ve neden kalmazdı²³.

---

²² Aksanyar - Biçer, **a.g.m.**, s.381.

²³ Kafaoğlu, **a.g.e.**, s.27.

İKİNCİ BÖLÜM
VARLIK VERGİSİ'NE UZANAN SÜREÇTE TÜRK VERGİCİLİĞİNİN
TARİHSEL GELİŞİMİ VE OLAĞANÜSTÜ BİR VERGİ UYGULAMASI
OLARAK: VARLIK VERGİSİ

Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nin tarihi halefi konumunda olmasından ve Osmanlı Devleti'ndeki bazı vergi uygulamalarının, Cumhuriyet'in ilk yıllarında aynı şekilde veya ihtiyaçlara göre tadil yöntemiyle sürdürülmesinden dolayı, Cumhuriyet'le beraber yürürlüğe giren yeni vergilerle beraber, Osmanlı Dönemi vergi uygulamalarına da değinilmesi gerekir.

I.TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRKİYE'DE VERGİ
UYGULAMALARI

İslamiyet'e dayanan Şer'i Vergilerin yanında kökenleri geleneklere dayanan Örfi Vergiler Osmanlı vergiciliğinin temelini oluşturmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarına dahi zaman zaman değişiklikler geçirerek ulaşmayı başaran bu vergi uygulamaları, daha sonra yerlerini, gelişen ihtiyaçlara göre yürürlüğe konulan pek çok yeni vergi uygulamasına terk etmiştir.

A- OSMANLI DEVLETİ'NDE VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve genişleme yıllarında kamu gelirleri para olarak ödenen düzenli vergilere dayanıyordu. İmparatorluğun gelirleri, diğer devletlerden alınan haraçlardan, bazı gümrük resimleri ile Müslüman olmayan tebadan alınan cizyeden meydana geliyordu. Devlet gelirlerinin büyük bir bölümü de, kamu hizmetlerini görenlere tahsis ediliyordu. Nitekim, kamu hizmetleri ile görevlendirilenlere, gördükleri hizmetlerin karşılığı olarak, bazı yerlerin, Aşar (Müslüman tebaanın, ektiği toprak ürünlerinden alınan % 10 pay) ve Ağnam (Hayvanlar Vergisi) gelirleri tahsis ediliyordu.

Kamu görevlileri, bir yandan kamu hizmetlerinin kendilerine yüklediği görevleri yerine getirmeye çalışıyor, diğer taraftan savaş halinde, merkezi devletin emrine asker gönderiyordu. Bu hizmetlerin karşılığı olarak da, kamu görevlilerine bazı gelirler tahsis edilmekteydi. Sadece Aşar gelirlerinden padişaha ayrılmış bulunan

“Havassı Hümayun” merkezi devlete gönderilirdi²⁴. Vergi gelirleri Tekalif- i Şeriyye ve Tekalif-i Örfiye olarak iki ana gruba ayrılırdı.

1-Şer’i Vergiler

Tamamıyla İslam hukuku kurallarına göre konmuş, zekat, öşür (aşar), haraç ve cizyeden oluşan vergilerdir. Zekat, Müslüman tebaadan gelirinin 1/40’ı oranında alınan bir vergidir. Aşar; arazide yetişen ürünlerden alınan ve Müslüman tebaa tarafından ödenen bir vergidir. Haraç (Arazi-i Haraciye), ürünler üzerinden toprağın verimine göre farklı oranlarda alınan Harac-ı Mukaseme (orantılı haraç) ile arazi üzerinden yılda bir kez alınan Harac-ı Muvazzaf (sabit haraç) olarak iki vergiden oluşmaktadır.

Cizye ise, Müslüman olmayan halktan alınan bir vergiydi. Cizyeyi devlet doğrudan kendisi tahsil ediyordu. Şer- i Vergilerden en önemli kalemi oluşturan Aşar Vergisi, yıllar boyu Türk- İslam Vergicilik tarihinde çok önemli bir vergi türü olarak önemini korumuştur ve bu nedenle üzerinde durulmalıdır.

a-Aşar Vergisi

İslam dininin yayıldığı ülkelerde, Müslüman veya Müslümanlığı benimsemiş toprak sahiplerine, bir yıl içerisinde elde ettikleri toprak gelirinin, onda birini vermeleri yükümlülüğünü getiren vergi çeşidine Aşar denirdi. İslam Dünyası’nda var olan vergileri; mahalli karakterli yani örfilere, adetlere veya sonradan zaruret gerekçelerine dayandırılanları örfi; dini temelleri baz alan ve tüm İslam Alemini kapsayan, Şeriat temelli vergileri, şer’i vergiler olarak sınıflandırırsak, Aşar uygulaması şer’i vergiler kapsamında yer almaktadır.

Köken olarak; Arapça ”Uşr” yani, onda bir manasına gelen bir kelimedenden türemiş olan Aşar’a, tarihin ilk çağlarında İbrani Kavimi’nde rastlanmaktaydı. Üzüm, mısır, ekin gibi toprak mahsullerinden ve hayvan sürülerinden onda bir oranında vergilerin tahsil edildiğinden, bu kavime indirilmiş olan kutsal kitap Tevrat’ta bahsedilmektedir.

Kökenleri bu kadar eskilere dayanan Aşar Vergisi’nin kaldırılması ise, ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında, 12 Şubat 1925’de mümkün olabilmiştir.

b- Osmanlı Devleti’nde Aşar Uygulaması

Avrupa’da yaygın olan feodalite derebeylik düzeni, Osmanlı İmparatorluğu’nda mevcut değildi. Bu sebeple, toprakların tüm mülkiyeti devlete aitti. İmparatorlukta tüm

²⁴ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, < <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1831> > , (Erişim: 04.04.2008).

topraklar devletin mülkiyetine dahil olduğundan, toprakları, ancak belli ve çok sıkı kurallara dayalı şartlar içerisinde şahıslara geçici ve ücret karşılığında vermek mümkündü.

Toprak, Timar, Zeamet, Has gibi nitelendirmelerle önceden defterlere kaydedilip, "Dirlik" olarak, ordu mensuplarına, paşalara, beylerbeyine, vezirlere, şehzadelere gelir kaynağı olarak ayrılırdı. Diğer bir seçenek ise, "Hass-ı Hümayun" olarak padişahın mülkiyetine verilirdi. Mülkiyetin sahibinin devlet olmasından dolayı, toprak sahipleri, biri "Muaccel" yani peşin, diğeri de "Müeccel" yani ertelenmiş olmak üzere kira verme zorunluluğundaydılar.

Mültezimler vasıtasıyla uygulanan Aşar; Anadolu'da Öşür, Suriye civarında Dimus, Arabistan'da İktaa, Rumeli'de Salarya gibi çeşitli nispetlerle göre alınmaktaydı. Bu oranları Aşar'ın alındığı yörenin örf ve adeti tayin ederdi. Nispetler, genellikle onda bir olduğu gibi, beşte bir, altıda bir, hatta ikide, üçte bir de olabilmekteydi²⁵.

Tanzimat'tan sonra, devlet idaresinde olduğu gibi, mali alanda ve toprak hukukunda da yeniliklere önem verilmesi ve yeniden yapılandırılmaya gidilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Tanzimat'tan sonra vergi ile ilgili düzeltmeler, aşarı da kapsamaktaydı. Bu dönem öncesi Aşar, İmparatorluk içinde değişik oranlarda ve çeşitli şekillerde alınmaktaydı, Tanzimat'tan sonra ise daha merkeziyetçi bir şekilde, devletçe görevlendirilmiş kişilerce ve devlet namına toplanmaya başlanmıştır.

c- Cumhuriyet Dönemi Aşar Uygulaması

Osmanlı Maliyesi'nin en önemli unsuru konumundaki Aşar, Cumhuriyet Rejimi'nin kabulünden sonra 17 Şubat 1925 tarihinde 552 sayılı kanunla tamamen kaldırılmıştır. Köylü üzerinde uzun yıllar boyu baskı ve zulüm yapma imkanı sağlayan ve imtiyazlı bir sınıf oluşmasına sebep olan bu vergini kaldırılması cumhuriyet rejimi açısından önemli bir kazanımdır.

Aşar kaldırıldıktan sonra, köylü rahatlamış fakat devlet kaybettiği gelirleri telafi edebilmek için; arazi değeri üzerinden alınan vergiyi sekiz misli arttırmış, deniz ve demiryoluyla piyasa sevk edilen toprak ürünlerine yüzde on oranında "Mahsulatı Araziye" Vergisi adı altında bir vergi koymuştu. Daha sonra bu vergi yerini arazi ve yol vergisine bırakmıştır.

---

²⁵ İ. Fazıl Pelin, **Finans İlmî**, İstanbul: 1942, s.293.

14.Yüzyıldan, 16.Yüzyıla dek aynı şeklini koruyarak, daha sonra zamanın ihtiyaçlarına göre şeklini değiştirerek uygulanan Aşar, devlet maliyesinin en önemli finans kaynağını oluşturmuştur. Yıllar içerisinde zamanla mültezim denilen vurguncuların elinde tuttuğu, adeta tehlikeli bir silaha dönen, köylüye yönelik olumsuz uygulamalara neden olan ve çağdaş vergicilik zihniyetinden çok uzakta olan bu uygulama, Cumhuriyet idaresine dek devam etmiştir. Cumhuriyet Döneminde bile bütçe gelirlerinin dörtte birini oluşturmasına rağmen, özellikle uygulamanın son yıllarında memlekete zarar veren bu uygulama, akılcı zihinlerin başarılı bir uygulamasıyla ortadan kaldırılmıştır.

d- Cizye

Osmanlı Devleti'nin gelirleri arasında önemli bir yere sahip olan cizye, 19. yüzyılda bazı değişiklikler geçirmesine rağmen, 1855 yılına kadar aynı isimle varlığını muhafaza etmiştir.

Sözlükte anlam olarak, “*kafi gelmek, karşılığını vermek ve ödemek*” karşılığını veren cizye, terim olarak, “İslami bir vergi olup, İslam devletlerinde zimmet hukuku çerçevesinde gayrimüslim halktan toplanan vergiyi” ifade etmektedir. İslam hukukunda zimmilere tanınan haklara mukabil onlardan istenen en önemli yükümlülük, bazı şartlar dahilinde, yılda kişi başına belirli miktarda “*cizye*” adında bir vergi vermeleridir²⁶.

Kökene itibariyle İslam Hukuku'na dayanan cizye, Osmanlı Devleti'nde hem dini özelliğini korumuş hem de devletin gelirleri arasında önemli bir meblağ teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerden cizye alınabilmesi için, İslam hukukuna bağlı olarak, bazı şartlar aranırdı. Buna göre; yetişkin olmuş, vücut ve akılca sağlam, ayrı işgücü sahibi, en az 300 akçelik menkul mala sahip olan her gayrimüslim erkekten cizye alınırdı. Kadın, çocuk ve malul olanlardan cizye alınmazdı²⁷. Ayrıca bazı özel askeri yükümlülükleri yerine getirenler de yaptıkları iş karşılığı cizyeden muaf tutulurlardı.

Cizye, “*maktu*” ve “*alerrüüs*” (kişi başına) olmak üzere iki çeşitti. Maktu cizye; fetih zamanında sulh yoluyla belirlenen ve genellikle devlete bağlı gayrimüslim devletler için uygulanan cizye idi. Örneğin, Eflak ve Boğdan ile Dubrovnik

²⁶ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, İstanbul: Risale Yayınları, 1996, s.23.

²⁷ İbrahim Özcoşar- Hüseyin Haşimi Güneş, “Osmanlı Devleti'nde Cizye Uygulaması ve 19.Yüzyılda Meydana Gelen Değişiklikler”, < <http://www.tarihportali.net/tarih/index.php?topic=6852.0:wap>>, (Erişim: 14.08.2010).

Cumhuriyeti'nin cizyesi maktu cizyedir. Bunlardan cizye, fetih zamanında ne miktarda kararlaştırılmışsa, öylece alınmaktaydı. Alerruüs cizye ise; mükelleflerin mali durumu dikkate alınarak şahıs üzerine tarh olunan vergi idi²⁸.

Osmanlı Devleti'nde cizyenin dini bir niteliğe sahip olmasından dolayı, toplanması ve harcanması için özel bir ilgi gösterilir ve cizyeyi toplayacak memurlar dikkatle seçilirdi. İltimasa yatkın, rüşvetçi ve yeteneksiz kişilerin bu göreve gelmesi önlenmeye çalışılır, bu iş için güvenilir kimseler tayin edilmeye çalışılırdı. Bu memurlara "cizyedar" adı verilmiştir.

19. yüzyılda dünyada meydana gelen gelişmeler ve Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum sonucu, cizye uygulamasında da değişiklikler meydana gelmiştir. Cizye uygulamalarında meydana gelen değişiklikler ve nihayet bu yüzyılın ikinci yarısında cizyenin tamamen kaldırılması genel olarak iki sebebe dayandırılabilir: Birincisi; aynı devletin tebaası arasında din ayrımına dayanan farklı mali yükümlülükler bulunmasının 1789 Fransız İhtilali sonrasında yayılan fikirlere aykırı olmasıdır²⁹. İkincisi ve daha önemli sebep ise; Avrupalıların Osmanlı ile artan ticaret hacimleri nedeniyle Hıristiyan tebaayla kurdukları ilişkiler ve bu ilişkiler sonucu Osmanlı tebaası gayrimüslimler lehine, Osmanlı üzerinde oluşturdukları baskılardır.

19. yüzyılda cizye konusunda ilk değişiklikler II. Mahmut döneminde yapılmıştır. Cizyenin toplanması için Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan heyetler kurulacak, bu kurullarda gayrimüslimlerin de olmasından ötürü, gayrimüslim tebanın bu vergi türüyle ilgili şikayetlerinin en aza inmesi sağlanacaktı. Pek de başarılı olamayan bu uygulamadan sonra; Tanzimat Sonrası dönemde, toplama usulü değişti ve cizye artık, cizyedarlar ve özel cizye memurları vasıtasıyla toplanmayacaktı.

Gayrimüslimlerin cizye toplamak amacıyla, cemaatlerine mensup olmayan şahıslar tarafından rahatsız edilmeleri önlenirken, aynı zamanda devlet kendisine ait mali sorumlulukları cemaat önderleriyle paylaşıyordu. Bu durum dini liderlerin cemaat içindeki konumlarını güçlendirmiştir³⁰.

1855 yılı cizye açısından önemli bir yılı işaret etmektedir. Devam etmekte olan Kırım Savaşı sebebiyle (1853-1856) askere duyulan ihtiyacın artması üzerine, 14 Mayıs 1855'te yapılan resmi bir açıklama ile cizyenin kaldırıldığı ve bundan böyle

---

²⁸ Eryılmaz, a.g.e., s.51.

²⁹ Abdullatif Şener, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, Ankara: 1990, s.113.

³⁰ Şener, a.g.e., s.114.

gayrimüslimlerin de, nüfusları oranında askere alınacakları açıklandı fakat bu da dış baskılar ve gayrimüslim cemaatlerin tepkisi sonucu uygulanamadı. Bunun yerine “bedelli askerlik” uygulaması çıkarıldı.

Buna göre; “bedelli askerlik” Müslümanlar için sınırlı ve ihtiyari iken Hıristiyan ve Yahudiler için mecburi olacaktı. Cizyenin devamı niteliğindeki, “bedel-i askerlik”, 7 Ağustos 1909 tarihli bir kanunla tamamen kaldırılarak, herkesin askerliği mecburi yapmasını öngören bir sistem kabul edildi.

e- Harac

Mülkiyeti, Müslüman olmayan vatandaşlara ait topraklar üzerinden alınan vergiye Harac denirdi. Harac vergisine konu olan araziden dönüm başına alınan haraca, **Harac-ı Muvazzaf** denirdi. Arazi ekilmese de bu vergi alınırdı. **Harac-ı Mukaseme** ise; onda bir, beşte bir, dörtte bir, üçte bir veya mahsulün yarısı arasında nispetlerde, mahsul üzerinden alınan haraca verilen isimdi. Senede bir kaç kere mahsul alındığında, her mahsulle beraber bu harac yenilenirdi. Bu vergi türü, yapısı bakımından, Aşar Vergisi’ne benzer bir vergidir.

2- Örfi Vergiler

Geleneklere dayanarak konulmuş vergilerden oluşmaktadır. Din ayırımı yapılmaksızın herkesten, yerel ve olağanüstü harcamaların finansmanı amaçlı tahsil edilen vergilerdi. Mali sıkıntıların baş göstermesi örfi vergilerin ortaya çıkmasının temel nedenidir. Çoğunlukla geçici olarak alınmak amacıyla konulmuş, fakat zaman içerisinde devamlı hale dönüşmüşlerdir. Ayrıca, savaşlar da bu vergilerin konulmasında etkili olmuştur. İlk örfi vergi; II. Bayezid döneminde savaş masraflarını karşılamak amacıyla konulan İmdadiye-i Seferiye’dir³¹.

Osmanlı vergi sisteminde örfi vergiler üç gruba ayrılıyordu:

- **Tekalif-i Adiye:** Savaşlar sonucunda alınan ve şeriatın izin verdiği vergilerdi.

- **Tekalif-i Şakka:** Vergi kuralları dışında kalarak tarh edilen vergilerdir. Bu tür vergilerde hak ve adalete uygun davranılmayacağından, şer’an izin verilmemiştir. Bu tür vergilere her ne kadar engel olunmak istendiyse de bu pek mümkün değildi.

- **Tekalif-i Divaniye:** Kanunnamelerin kapsamının dışında olmayan ve devlet tarafından bizzat tahsilatı yapılan örfi vergilerdir. Sabit bir miktara veya orana sahip

³¹ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç , “Osmanlı Vergi Sistemi ve Anayasal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme”, <http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/maliye-tarihi/anayasal-perspek-osmanli.pdf>, (Erişim: 20.04.2010).

olmayan tekalif-i divanîyeler, her yıl çıkartılan fermanlarla belirleniyordu. İlk başta sadece savaş gibi olağanüstü durumlarda alınan bu vergi, III. Murat döneminde daimi bir vergi haline geldi³². Maddi sıkıntı çeken hazine, zamanla tekalif-i divanîyeyi artırdı.

B- MİLLİ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİ VERGİ POLİTİKALARI

1- Milli Mücadele’de Vergi Politikaları

Her açıdan olduğu gibi, ekonomik açıdan da adeta bir enkaz haline gelmiş olan Osmanlı Devleti’nin Anadolu coğrafyasında, bağımsızlık mücadelesine giren Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları, bu mücadeleyi finanse edebilmek için, çeşitli gelir kaynaklarına ihtiyaç duyuyordu. Milli Mücadele’nin finansmanından bahsedilirken, önemli bir bölümü, bu Mücadele’nin içerisinde aktif olarak bulunan ve daha sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti içerisinde önemli konumlarda görev yapan İttihat ve Terakki Cemiyeti kadrolarının savunduğu vergi politikalarına da değinilmesi, Cumhuriyet Dönemi vergi politikalarına vakıf olmak adına önem arz etmektedir.

a- İttihat ve Terakki Döneminde Vergi Politikaları

Osmanlı Devleti’nde 1908-1918 dönemi İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarıyla geçilmiştir. Dönemin başından, 1914 yılına değin, liberal politikalar uygulanmasına gayret sarf edilmiştir. Örneğin, 1908 kongre kararları ve siyasi programlarına bakıldığında özel sektörün ve yabancı sermayenin teşvik edilmesi öngörülmüş, işçi işveren ilişkilerinin düzenleneceği belirtilmiş, çiftçiyi topraklandırmak ve kadastro usulüne geçmek gibi konular yer almıştır. Programlarındaki maliye alanındaki tedbirler, aşarın arazi vergisine dönüştürülmesi ve aşar ve ağnam resimlerindeki oranların düşürülmesinden ibaretti. Fakat, bunlar zaten önceden de bilinen ve konuşulan meselelerdi³³.

“Milli Burjuva” diye tanımlanabilecek bir sınıf yaratma hevesindeki İttihatçılar, 1907-1908’de milli gelirin %17’sini oluşturan ithalatın ve %9.5’luk bir paya sahip ihracatın, savaşın yoğunlaştığı dönemlerde %5’lerin altına düşmesi sonucu, kapitülasyonları kaldırıp, gümrük vergilerini yükselttiler ve bir yandan da Müslüman-

³² Aktan, Dileyici, Saraç , a.g.m.

³³ Abdüllatif Şener, “İttihat ve Terakki Cemiyetinin İktisadi ve Mali Politikaları”, **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 8 , Sayı: 1, 1990, s.210-211.

Türk tüccar ve şirketler lehine, azınlıklar aleyhine propagandalar ve uygulamalar yaptılar. Böylelikle azınlık nüfusta önemli azalmalar meydana geldi³⁴.

İttihat ve Terakki döneminde vergi politikalarında çok büyük değişimler yaşanmamıştır. Örneğin, Aşar vergisinin, arazi vergisine dönüştürülmesi, siyasi programlarda yer aldığı halde, uygulamada gerçekleştirilmemiştir. Temettü vergisi kapsamına yabancıların da dahil edilmesi ancak Birinci Dünya Savaşı şartlarında mümkün olmuştur³⁵. Ancak, kanuna dayanmayan, geleneğe dayalı olarak tahsil edilen mali mükellefiyetlerin kaldırılması, aynı ve bedeni mükellefiyetlerin nakdileştirilmesi, dahili gümrüklerin kaldırılması, çeşitli bölgelerin sahip oldukları vergi ayrıcalıklarının sona erdirilmesi konusunda belirli ilerlemeler temin edilmiştir³⁶.

b- Tekalif-i Milliye Emirleri'nin Gerekçeleri

Birinci Dünya Savaşı hüsrânını yaşayan Türk Milleti, işgal edilmiş topraklarda çok zorlu ve çetin şartlarda Milli Mücadelesine başlamıştı. Milli Mücadele'nin finanse edilmesi için yurtiçi ve yurtdışı gelir kaynaklarına ihtiyaç vardı.

Yurtdışı gelir kaynakları; savaş periyodu içerisinde, Hindistan Müslümanları, Sovyetler Birliği, gönüllü bağışlar gibi çeşitli kaynaklar vasıtasıyla karşılanırken, yurtiçi gelir kalemleri yaratılması zorunluydu.

Atatürk 29 Mayıs 1920'de gerçekleştirilen gizli bir oturumda “Varlığımızı korumak ve milli amaçlarımızı gerçekleştirmek için dayanağımızı dışarıda aramamalıyız. İçeride, kendi vicdanımızda bulmalıyız. Kendi kuvvetimizi dikkate almaz isek, dışarıdan beklediğim yardımlarda gelmez ise, hayal kırıklığına uğrarız”³⁷ sözleri ile, yurtiçi kaynakların önemini belirtmiştir.

Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara Hükümeti gelir ve giderler konusunda yetkili kılınmıştır³⁸. Ancak o yıllara ait kesin bir bütçe tahmini yapılamamaktadır.

ba- Tekalif-i Milliye Emirleri

Birinci, İkinci İnönü Muharebeleri ve iç ayaklanmaları karşılayan ordunun elindeki imkanlar yeni bir savaşı kaldırabilecek durumda değildi. Kısa bir zaman sonra

---

³⁴ Abdullah Mutlu, **Tanzimattan Günümüze Türkiye’de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi**, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2009, s.66.

³⁵ Mutlu, **a.g.e.** , s.66.

³⁶ Şener, **a.g.m.** , s.218.

³⁷Orhan Koloğlu, **Mazlum Milletler Devrimleri ve Türk Devrimi (Atatürk’ün Açıklamalarıyla)**, 1.Kitap, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1979, s.37.

³⁸ İstiklal Vural, “1923-1929 Dönemi Maliye Politikası”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:I, Sayı:2, Yıl: 1999, s.143.

genel bir saldırıya geçmesi beklenen Yunan ordusuna karşı koyabilecek savunma hazırlıkları için yeni mali kaynaklara ihtiyaç vardı, bu kaynaklar hemen hazır olmalıydı. İngiliz desteğindeki Yunan kuvvetleri taarruza geçene kadar ordumuzun ihtiyaçları görülmüş olmalıydı³⁹. Bu durumdan dolayı Atatürk, Başkomutan seçildikten hemen iki gün sonra 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde ordunun ihtiyaçlarını en hızlı şekilde karşılayabilme amaçlı düzenlenmiş Tekalif- i Milliye Emirleri'ni ilan etti.

On emirden oluşan ve ilk altısı 7 Ağustos, son dördü ise, 8 Ağustos 1921 tarihlerinde ilan edilen Tekalif- i Milliye emirleri ana hatlarıyla şöyledir⁴⁰:

- **Bir numaralı emir:** Her ilçede kaymakamın başkanlığında, mal müdürü ve ilçenin en büyük askeri amiri ile idare meclisi, belediye ve ticaret odalarının seçtikleri ikişer üyeden oluşan Tekalif-i Milliye Komisyonları kurulacaktır, bu komisyonlara mahallî Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri merkez kurulundan iki üye ile köylerde imamlar ve muhtarlar tabii üye sıfatıyla bu komisyonlara katılacaklardır. Buradaki hizmetlere karşılık ücret ödenmeyecektir. Tekalif-i Milliye Komisyonları savaş ekonomisine giren ve Tekalif-i Milliye emirlerinde belirtilen malları toplayarak kendisine bildirilen cepheye gönderecektir. Görevinde ihmal gösteren komisyon üyeleri vatana ihanet suçuyla cezalandırılacaklardır.

- **İki numaralı emir:** Ülkede her ev birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp Tekalif- i Milliye komisyonlarına teslim edecektir.

- **Üç numaralı emir:** Tüccar ve halk elinde bulunan çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yün ve tiftik, erkek elbisesi yapımına yarayan kumaş, kösele, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, dikilmiş ya da dikilmemiş çarık, fotin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nal, nal yapımında kullanılan demir, mih, yem torbası, yular, belleme, kolon, kaşağı, gebre, semer ve organların yüzde kırkı bedelleri sonradan ödenmek üzere Tekalif- i Milliye komisyonlarına teslim edilecektir.

- **Dört numaralı emir:** Tüccar ve halkın elinde bulunan mevcut buğday, un, saman, arpa, kuru fasulye, bulgur, nohut, mercimek, koyun, keçi, kasaplık sığır, şeker, gazyağı, pirinç, sabun, tereyağı, zeytinyağı, tuz, çay ve mum stoklarının yüzde kırkma ordu adına el konacaktır. El konan malların bedelleri daha sonra ödenecektir.

- **Beş numaralı emir:** Ordu ihtiyacı için evvelce alınan taşıt araçlarının dışında,

³⁹Hakkı Mümin May, "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Finansmanı", <<http://www.mevzuatdergisi.com/2009/01a/01.htm>>, (Erişim: 15.02.2010).

⁴⁰ Hakkı Mümin May, **a.g.m.**

halkın elinde kalan her türlü taşıt aracıyla, yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar, ayda bir defa olmak üzere parasız askeri nakliyat yapılması mecbur kılınmıştır.

- **Altı numaralı emir:** Ordunun giyimine ve beslenmesine yarayan bütün sahipsiz mallara el konulmuştur.

- **Yedi numaralı emir:** Halkın elinde bulunan savaşta lüzumlu bütün silah ve cephaneye üç gün içinde Tekalif-i Milliye komisyonlarına teslim edilecektir. Bu malzeme için ücret ödenmeyecektir.

- **Sekiz numaralı emir:** Benzin, vakum, gres, makina, don, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil ve kamyon lastiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinası, kablo, pil, çıplak tel, yalıtkan maddeler ve bunlar cinsinden malzeme, asit sülfirik stoklarının yüzde kırkına el konulmuştur.

- **Dokuz numaralı emir:** Demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç ve araba yapan esnaf ile imalathaneler tespit edilecek, bunların üretim, onarım ve yapım güçleri hesaplanacaktır. Ayrıca kasatura, kılıç, mızrak ve eğer yapabilecek zanaatkarlar aranıp, tespit edilecektir. Yukarıda belirtilen esnaf, imalathane ve zanaatkarlar savaş araç ve gereçleri üretim, onarım ve yapımı ile görevlendirilecektir. Sürekli görevlendirilenlere geçimlerine yetecek ücret ödenecektir.

- **On numaralı emir:** Halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla kağrı arabalarının bütün takım ve hayvanlarıyla beraber ve binek ve topçeker hayvanları, katır ve yük hayvanları, deve ve eşek sayısının yüzde yirmisi bedeli sonra ödenmek üzere ordu adına alınacaktır.

bb- Tekalif-i Milliye Emirlerinin Uygulanışı

Tekalif-i Milliye Emirlerinin Uygulanabilmesi için birinci emirde nasıl teşkil edileceği açıklanan komisyonlar, yurdun dört bir yanında kuruldu ve hemen çalışmalarına başladı. Bu komisyonlarca, el konulan mallara karşılık senet niteliğinde tutanaklar verildi ve tutanıklara geçirilen malların bedelleri, savaş sonrası hak sahiplerine belli bir düzen çerçevesinde ödendi. Ayrıca, Ankara, Kastamonu, Samsun, Konya ve Eskişehir bölgelerindeki İstiklal Mahkemeleri de bu emirlerin uygulanmasını sağlamakla yükümlüydü.

Bu emirler, halkın büyük genelinin, maddi ve manevi yükümlülüklerine içtenlikle

katlanması sonucu başarıyla uygulanmıştır ve ülkemizi zafere taşıyan Milli Mücadele sürecinin finansmanının sağlanmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

2- Cumhuriyet Dönemi Vergi Politikalarına Bakış

a- 1923–1929 Dönemi Vergi Uygulamaları

Atatürk, mali kararların ekonomik bütünlüğü tamamlayacak biçimde alınmasını, yeni konulacak vergilerin ekonomiye etkilerinin çok iyi değerlendirildikten sonra konulmasını istemiştir⁴¹.

Bu amaçla vergilerin, halka karşı zamanla işkence şeklini almamasına ve vergi artışlarının, gelir düzeyindeki artışlarla orantılı olmasına gayret edilmiştir. Çağdaş maliye politikasının temel amacı olarak gösterilen bu ilkeye göre; Atatürk döneminde halka ağır gelen ve sosyal zararları çok olan bütün vergi, resim ve harçlar kaldırılmış, onların yerine halkın gelir düzeyine göre ayarlanabilen vergiler getirilmiştir⁴². Yine çağdaş maliye politikalarının amaçları arasında yer alan, “vergilerin ekonomik etkilerinin üretimi azaltmasının önlenmesi” ilkesi de Atatürk döneminde hedeflenen maliye politikasının temel amaçlarından biridir ve özellikle üretim üzerinde olumsuz etkiler yaratan pek çok vergi, resim ve harcın uygulanmasına son verilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi ve uygulamaya konulan Teşvik-i Sanayi Kanunu, genç Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin rotasının belirlenmesi açısından atılmış çok önemli adımlardır.

aa- İzmir İktisat Kongresi

Birinci Dünya Savaşı sonunda hem mali hem de siyasi bağımsızlığını kaybetmiş Osmanlı Devleti'nin, Milli Mücadele sonucu yerini alan Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı ekonomik miras; fakirlik, dışa bağımlı bir ekonomi ve bol miktarda dış borçtan ibaretti. Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıkların ticarete neredeyse bir tekel konumunda olduğu ekonomide, milli bir burjuvazi sınıfı yaratılamamış olmasından kaynaklanan, büyük bir yatırım sıkıntısı yaşanıyordu.

Yeni kurulmuş devletin ayakta kalabilmesinin olmazsa olmaz şartlarından

---

⁴¹ Kemal Kılıçdaroğlu, “Kemalist Öğretide Maliye”, **Maliye Dergisi**, Atatürk Özel Sayısı, Ekim 1981, s.83.

⁴² Dilek Göze Kaya- Ayşe Durgun, “1923–1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:19, s.241.

birinin, ekonomik bağımsızlık olduğunu çok iyi bilen Mustafa Kemal Atatürk, ülkenin ekonomik durumunu görüşmek, kalkınma için gerekli strateji ve politikaları saptamak ve iktisadi hayatı bir an önce düzene sokmak için, 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'ni toplamıştır.

Yönetici kadro, İktisat Kongresi'ne hazırlanırken, ekonominin düzene girebilmesi için şöyle bir reçete hazırlamıştır:

- Sanayileşme yoluyla ekonomik bağımsızlığı sağlamak,
- Tarımsal artıkları ve doğal kaynakları üretim sürecine sokmak,
- Tarımda ve sanayide gelişmenin bütünlük içinde sağlanması,
- Üretimde verimliliği sağlayacak alt yapı yatırımlarını süratle yapmak,
- Kalkınmayı planlı bir şekilde sağlamak.

Kongre'ye sanayici, tüccar, çiftçi ve işçi kesimlerinden 1135 delege katılmıştır. İzmir İktisat Kongresi'nin en dikkati çeken özelliği, Türk unsurunu öne çıkarmasıdır⁴³. Bu durum, ekonomik açıdan uzun yıllar ikinci sınıf muamelesi görmüş ve yıllardır yabancılara tanınan imtiyazların boyunduruğu altında kalmış bir millet için çok masumane bir tepki olarak değerlendirilmelidir.

Atatürk, Kongre'nin açılışında yaptığı konuşmasında; "*Tarihin ve tecrübenin süzgecinden arta kalmış bir gerçek vardır. Türk tarihi incelenirse, gerileme ve çöküntü nedenlerinin iktisadi sorunlara bağlı olduğu görülür. Kazanılmış zaferlerin ve uğranılmış başarısızlıkların tümü iktisadi durumla ilgilidir... Milletimiz düşman ordularını mahvetmiştir. Tam bağımsızlık için şu kural vardır: Milli egemenlik, mali egemenlikle desteklenmelidir. Bizleri bu hedefe götürecek tek kuvvet ekonomidir. Siyasi ve askeri muzaferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferlerle taçlandırılmadıkça payidar olamaz*" diyerek bundan sonra mücadelenin ekonomik düzlemde gerçekleştirileceğinin altını çizmiştir⁴⁴. Kongrede, ülkede uygulanacak ekonomik politikanın yönünü belirlemesi için Ziya Gökalp'in fikir babalığını yaptığı⁴⁵ ve Kongre başkanı General Kazım Karabekir'in önerdiği "Misak-ı İktisadi'nin" uygulanması kabul görmüştür.

⁴³ Tülay Süar, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Süreç İçinde Genel Bir Bakış**, İzmir: Sancak Matbaası, 1998, s.9.

⁴⁴ Feridun Ergin, **K. Atatürk**, İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1978, s.184-185.

⁴⁵ Güneri Akalın, **Atatürk Dönemi Maliye Politikaları**, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2008, s.29.

Kongre'nin üzerinde birleştiği politika ise; yurt sanayiini ve ticaretini geliştirmeyi amaçlayan, özel girişime öncelik veren, onu koruyan, mülkiyet haklarına saygılı bir ekonomik düzeni, yasal çerçevesi ve kurumlarıyla oluşturmak ve kökleştirmektir ⁴⁶.

İzmir İktisat Kongresi kararlarına göre, devlet iktisadi alanda bazı işlevleri üzerine alacaktı ve bu işlevler de genellikle altyapı ile ilgili iktisadi faaliyetler olacaktı. Ulaşım ağlarının kurulması ve limanların yapımı bu görevlerin başlıcalarındandı. Ayrıca haberleşme ve eğitim hizmetlerinin oluşturulması ve sunulması da devletin en önemli görevlerindendi. Sonradan özel sektöre devredilmek üzere, ticaret ve sanayi bankalarının kurulmasına önderlik etmek de, kongrede devlete biçilen rollerden biriydi.

Sonuç olarak Türkiye ekonomisi, 1929'daki Büyük Buhran'a kadar olan dönemde himayeci bir niteliğe sahip liberal yaklaşım hakim iken, 1929 sonrası dünya konjonktüründe ortaya çıkan gelişmelerin de yansısıyla devletçi politikaların uygulanmasına ağırlık verilmiştir.

ab- İzmir İktisat Kongresi'nde Vergicilik İle İlgili Alınan Kararlar

- Aşar'ın kaldırılarak Türk unsurun üzerindeki ağır vergi yükünün düşürülmesi,
- Küçük sanayi ve ticaret üzerindeki Temettü vergisinin azaltılması,
- Yol vergisinin para yerine aynen yani çalışma mükellefiyeti ile tahsili,
- Ağnam vergisi sayımının baharda yapılması ve taksitle tahsili,
- Zirai aletlerin ve traktör benzini ve yağlarının ithalinde gümrük resmi alınmaması,
- Teklif-i Milliye ve iâşe bedeli vb. tüccarın hazineden alacaklarına karşılık banka senedi verilmesi,
- Ticarete ait vergilerde ticaret odalarına danışılması.

ac- Teşvik-i Sanayi Kanunu:

1913'te sanayi alanında bazı atılımlar yapmak üzere “**Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati**” adıyla bir yasa çıkarılmış ve uygulamada başarılı sonuçlar alınamamıştı.

---

⁴⁶ Gülten Demir, **Devlet Ekonomi İlişkisinde Dönüşüm**, İstanbul: Beta Basım Yayım, 1994, s. 51.

1924 yılında tadil edilmiştir⁴⁷. Daha sonra günün ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir niteliğe kavuşturularak, 28 Mayıs 1927 tarih ve 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış ve 1 Haziran 1927 yılında yürürlüğe sokulmuştur. Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun getirdiği teşvik tedbirlerinin amacı, yurtiçindeki işletmeleri korumak ve işletmelerin gereksinmelerini daha pahalı olsa dahi yurtiçinden sağlamaya çalışmaktır. Yasada, parasız arazi temini, hammadde, makine ve teçhizata gümrük muafiyeti, çeşitli belediye vergi ve borçlarından muafliklar öngörülmekteydi. 15 yıl yürürlükte kalan bu yasayla, sanayi alanındaki müteşebbislere büyük imkanlar yaratılmış ve sermaye birikimi yapmalarına olanak sağlanmıştır.

ad- Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun Vergi Alanında, Müteşebbisler Lehine Yarattığı Avantajlar

-Sınai kuruluşların binaları ve tesisleri ya da devlet hattı arasında özel telgraf veya telefon hatları kurmalarına vergi alınmadan müsaade edilecekti.

-Sınai kuruluşlar musakkafat (üzeri damla örtülü olan yerler) vergisinden, arazi vergisinden, kazanç vergisinden, bu vergilerin özel idare ve belediyeye ait kısımlarından, maktu zam vergisinden, belediyelere ait inşaat, buhar kazanları, motorlar ve imbiclerin ruhsatiye resimlerinden muaf tutulacaktı.

- Sınai kuruluş kurulması amacıyla çıkartılan hisse senetleri ve tahviller damga resminden muafıtı.

- Sınai kuruluşların tesis, inşa ve tevsiinde kullanılan her türlü inşaat malzemesi; bu sınai kuruluşlara ait olarak kurulacak nakliye, yükleme ve boşaltma ve itici güç üretim ve nakil tesisatı için gerekli tüm malzeme, güç araçları ile taşıtlar ve bunların yedek ve yenileme parçaları gümrük vergi ve resimlerinden muaf tutulacaktı⁴⁸.

b- 1930'dan Varlık Vergisi'ne Uzanan Dönemde Vergi Politikaları

1930-1939 döneminde, Büyük Buhran'ın tetikleme, ekonomik ihtiyaçlardaki değişiklikler ve yeni iktisadi politikalar sebebiyle, vergi politikalarında bazı değişiklikler yapılması gerekiyordu. Fakat, konjonktürün etkisiyle, ekonomisi ve maliyesi güç duruma düşmüş durumdaki ülke, daha çok acil ve aktüel problemlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Gelir sağlama anlayışının zorunlu ve hakim olması,

⁴⁷ Yüksel KAŞTAN, Atatürk Döneminde Sanayileşme Ve Karabük Demirçelik İşletmeleri, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt: 11, No:2, s.489.

⁴⁸ Aytekin Altıparmak, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi", <<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c1s1/makale/c1s1m5.pdf>>, (Erişim: 02.10.2010).

sistemli ve bilimsel bir vergi reformuna gidilmesini engellemiştir.⁴⁹ Dönem içerisinde mevcut vergiler üzerinde bazı değişiklikler yapılırken, özellikle ücretliler üzerine yeni vergiler yüklenmiştir.

Bu dönemde kamu ekonomisinin finansmanının sağlanabilmesi ve açık vermeksizin yürütülmesi, farklı bir ifadeyle ayakta kalması en önemli amaç olmuştur⁵⁰. Dolayısıyla çeşitli vergilerde üst üste değişiklikler yapılmış ve yeni vergi uygulamalarına geçilmiştir. Bu dönemde Türkiye ekonomisine yepyeni bir yön veren Devletçilik İlkesi'nin iktisadi hayata hakim oluş sürecinin ve endüstriyel atılımların başlatılması amacıyla hazırlanan Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları'nın öneminin vurgulanması, dönemin vergi politikalarına daha objektif bir gözle bakılabilmesi açısından önemlidir.

ba- Devletçilik İlkesine Geçiş ve Sanayi Planlarının Hazırlanmasının Nedenleri

1929 yılındaki Büyük Buhran çok kısa sürede Sovyetler Birliği haricindeki pek çok ülke ekonomisinin çöküşüne neden oldu. O yıllarda Sovyetler Birliği planlı sanayileşme alanında hızlı bir gelişme sağlıyordu⁵¹. Buhran etkileri yaşamadan gelişimini sürdüren bu ekonomi, doğal olarak Türkiye'de de ilgiyle takip ediliyordu ve planlı kalkınma hamleleri uygulama isteği uyandırıyor, ayrıca krizin daha kolay atlatabilmesi için ihtiyaçların kıt kaynaklarla en iyi biçimde karşılanabilmesinin sağlanması yolunda devlet müdahalesinin şart olduğu yönetim kademelerince öngörülmüştü.

Bunlardan başka, yatırım mallarının, dünyadaki genel konjonktürün etkisiyle ucuza temin edilebilme olanağının ortaya çıkması, ekonomik nedenlerin yanısıra askeri ve sosyal amaçlarla çeşitli yerlere yatırım yapılmak istenmesi, Devletçilik İlkesi'nin ekonomik alanda ağırlık kazanmasına etki eden faktörler olarak değerlendirilebilir.

bb- Devletçilik

1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasının ilkelerinden biri olarak kabul edilen Devletçilik, İsmet İnönü'nün 1930 Sivas söylevinde belirttiği gibi, "ılımlı devletçilik"⁵². Atatürk, 1935'de Devletçilik anlayışını Afet İnan'a şöyle yazdırmıştır;

⁴⁹ Fatih Saraçoğlu, "1930-1939 Döneminde Vergi Politikası", **Maliye Dergisi**, 2009 , S.157, s.134.

⁵⁰ Bozkurt Kuruç, **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1987, s.39.

⁵¹ Karakayalı, **a.g.e.**, s.74.

⁵² Karakayalı, **a.g.e.** , s. 75.

"Bizim izlenmesini uygun gördüğümüz devletçilik ilkesi, bütün üretim ve bölüşüm araçlarını bireylerden alarak, ulusu büsbütün başka esaslar dahilinde düzenlemek amacını güden özel ve bireysel girişim ve etkinliklere yer vermeyen sosyalizm ilkesine dayanan kollektivist, komünizm gibi bir düzen değildir. Bizim istediğimiz devletçilik bireyin çalışmasını ve etkinliğini esas tutmakla beraber, olabildiğince ulusu gönence, ülkeyi bayındırlığa erdirmek için, ulusun genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde, özellikle ekonomik alanda devleti gerçekten ilgilendirmektedir."⁵³

Görüldüğü gibi Sovyet modelinden farklı bir model olan Devletçiliği savunanlara göre devlet, İstiklal Savaşı mucizesini yaratan Ordu'yu kurduğuna göre; devlet sanayii de kurabilirdi⁵⁴. Planlama ve KİT'lerin hayata geçirilmesinde, Sovyetler'in 8 milyon dolarlık iktisadi ve teknik yardımları çok önemli bir rol oynadı. Böylece devlet Osmanlı'dan beri süregelen iaşecilik işlevini üç beyazlar denilen un, şeker ve gazyağının sağlanmasını da teminat altına almış oluyordu⁵⁵. Devletçilik Modelini; (planlama+ otarşi+ ithal ikameci sanayileşme+ gümrükler+ himayecilik+ Merkez Bankası'nın kurulması+ Tekel+ Toprak Mahsulleri Ofisi+ Devlet Üretme Çiftlikleri ve Kooperatifler+ vergilerin zorunlu tasarruf aracına dönüşmesi+ konsolide bütçenin finansman programı işlevini yürütmesi) şeklinde tanımlamak mümkündür⁵⁶.

bc- Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

1931 yılında Türkiye'nin ilk beş yıllık sanayi planı ile ilgili hazırlık çalışmalarına başlanmıştır. Prof. Orlov'un başkanlık ettiği Sovyet uzman heyeti ile Türk uzmanların birlikte yaptıkları çalışmalardan sonucu, plan çalışmalarına yardımcı olmak amacıyla bir rapor ortaya çıkmış ve bu rapor 1932 yılında hükümete sunulmuştur. Plan hükümetçe incelendikten sonra 17 Nisan 1934 tarihinde yürürlüğe konmuştur. 1933-1937 yıllarını kapsayan Birinci Sanayi Planı, sanayi alanında ithal ikamesi sağlamaya yönelik bir plandır. Başka bir deyişle ithal edilen tüketim malları açığını kapatmaya yöneliktir. Fakat planda ara malı üretecek tesisler de vardır.

Özetle hedeflenenler şunlardır;

-Eldeki tüm sermayenin mümkün olduğunca, sanayi sektörüne aktarılması,

---

⁵³ Karakayalı, **a.g.e.** , s. 75.

⁵⁴ Akalın, **a.g.e.** , s.7.

⁵⁵ Akalın, **a.g.e.** , s.7.

⁵⁶ Akalın, **a.g.e.** , s.7.

- Özel girişimin zayıf olduğu ülkemizde daha çok sayıda kamu iktisadi kuruluşunun oluşturulması,

-Türkiye’de hammaddesi bulunan üretim alanlarında, sanayilerin kurulması ve geliştirilmesi.

Planın uygulanması sonucunda, Dünya Ekonomik Buhranı’na ve piyasalarda yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, çok kısa bir zaman dilimi içerisinde 16 fabrika kurulmuş ve üretime geçirilmiştir. Plan dönemi içinde başlanamayan dört fabrika ise daha sonraki yıllarda kurulup, faaliyetlerine başlamıştır. Gerçekleşen bu yatırımlar 90 milyon liraya mal olmasına rağmen, hemen hepsi karlı ve verimli kuruluşlar olarak ekonomimizde lokomotif görevi üstlenmeye başlamıştır.

bd- İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’ndaki gözlemlenen başarılı sonuçlar üzerine, 1936 yılında, 1938 ve 1944 yıllarını kapsamayı öngörülen, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın hazırlanması için, bir uzmanlar heyeti oluşturulmuştur.

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın öncekinden farkı, daha çok demir-çelik ve makina sanayiinde ilk atılımların yapılmasına ve ağır sanayiye öncelik vermesinden kaynaklanıyordu. Büyük umutlarla hazırlanan bu plan, Atatürk’ün vefatı ve her ne kadar fiilen İkinci Dünya Savaşı’na girmesek de, savaş ekonomisi koşullarını yaşamamızdan dolayı, madencilik dışındaki sanayilerde fazla uygulama şansı bulamamıştır. Bu dönemde, yaşanan türlü olumsuzlukların da etkisiyle, önceki sanayi planı kadar görkemli sonuçlar ortaya çıkmasa da, sanayi üretiminde yaklaşık %5 oranında bir artış sağlanması başarılmıştır.

Vergicilik açısından bu planlarda değinebileceğimiz husus, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın finansmanı, ayrıntılı olarak belirtilmemiş olmasına karşın, kalkınmanın finansmanı ile vergileme arasındaki ilişki ilk kez bu planda kurulmuş olmasıdır.

3- Cumhuriyet Dönemi Vergi Uygulamaları

Türkiye Cumhuriyeti vergi alanında yenilikler yapabilmek için iki yola başvurulmuştur. Bunlardan birincisi, mevcut vergilerde çeşitli tadiller vasıtasıyla değişiklikler yapmak, ikincisi ise, ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda yeni vergilerin yürürlüğe konulması. Bu dönemde Cumhuriyet Yönetimi çeşitli olağan ve olağanüstü vergi uygulamalarına başvurmuştur.

a- Cumhuriyet Döneminde Olağan Vergiler

Cumhuriyet Dönemi'nde, sürekli olarak uygulanan, devamlılık esasına dayanan ve vergi sisteminin temelini oluşturan olağan vergilerin bir kısmı, güncelliğini kaybetmiş ve verimsizleşmiş vergilerin, kanuni değişikliklerle yeniden iktisadi hayata kazandırılması amacıyla çeşitli kanun değişiklikleri yapılarak uygulanmıştır.

aa- Kazanç Vergisi

1926 yılında Temettü Vergisi kaldırılarak, ticaret ve sanat ile uğraşanların gelirini konu edinecek bir vergi olarak, Kazanç Vergisi uygulamasına başlanmıştır. Kazanç Vergisi'nin getirilmesinde, aşarın kaldırılmasının yanında, çeşitli yabancı şirketlerin millileştirilmesi, İmparatorluk döneminden kalma borçların ödeme planına bağlanması nedeniyle devletin yeni gelir kaynakları araması da etkili olmuştur⁵⁷

1927 yılında yapılan değişikliklerle beyannameli mükelleflerin alanı daraltılarak, sadece şirketler için zorunlu hale getirilen Kazanç Vergisi, 1934 yılında idarenin ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizlik ve uygulama güçlükleri sebebiyle, yeni Kazanç Vergisi Kanunu ile tadil edilmiştir. 1935 yılında da, asgari mükellefiyet esası getirilmiştir.

ab- Bina ve Arazi Vergileri

1931 yılında Bina ve Arazi Vergileri, Musakkafat Vergisi'nin aksaklıklarının giderilmesi ve düzenli bir vergi yapısının sağlanabilmesi amacıyla konulmuştur. Daha sonra 1935 yılında bu iki vergi birleştirilerek ve vergileme yetkisi yerel yönetimlere devredilmiştir. Bu vergi, ilk tarhiyat anında yazıma dayalı olduğundan ötürü, zaman içerisinde matrah erimesi problemlerine sebebiyet verebilmesi gibi sakıncalar yaratan bir vergi türüdür.

ac- Hayvanlar Vergisi

1931 yılında kabul edilen Hayvanlar Vergisi, hayvan yetiştirenlerin korunması gerekçesiyle getirilmiştir. Sayım Vergisinin devamı niteliğindeki bu vergi çeşidinde yapılan değişiklikler sonucu, vergi miktarı önemli derecede düşürülmüştür. Daha sonraki yıllarda hayvan değerlerindeki düşüşlerin, vergi miktarı- hayvan değerleri arasındaki oranı bozmasından ötürü vergi miktarı ağırlaşmış ve bunun sonucu olarak, 1936 yılında önemli vergi indirimleri yapılmıştır.

---

⁵⁷ Saraçoğlu, a.g.m., s.134.

aç- Veraset ve İntikal Vergisi

Gayrimenkuller Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinden beri ferağ ve intikal harçlarına (ferağ harcı, gayrimenkullerin satışı yoluyla, intikal harcı ise, veraset yoluyla bir elden diğerine geçerken alınan harçlardır) tabi tutulmuş olup, Cumhuriyet Dönemi'nde de gayrimenkul ve menkul malların gerek veraset, gerekse bağış yoluyla ivazsız intikalleri 1926 tarihli Veraset ve İntikal Vergisi kapsamına alınmıştır⁵⁸.

Daha sonra, Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesi ve miras konusunda yeni bir hukuk düzenine geçilmesi nedeniyle, mevcut Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu'nda 1931 yılında çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

ad- Muamele Vergisi

1927 yılından beri yürürlükte bulunan ve üretimden pazarlamaya kadar çeşitli aşamalarda mal ve hizmet satış fiyatları üzerinden alınan bu vergi kapsamı itibarıyla iktisadi hayata olumsuz etkileri olduğu gerekçesiyle yeniden düzenlenmiştir⁵⁹. Bankacılık, sigortacılık, ithalat, ihracat ve sanayi kesimlerini kapsayan bir vergi türü olan Muamele Vergisi, devletin çektiği gelir sıkıntıları nedeniyle 1934 yılında yeniden düzenlenmiş ve vergi denetimi konusunda örgütlenmeye gidilmiştir.

ae- Gümrük Vergileri

1929 yılında gümrük bağımsızlığının kazanılmasıyla birlikte, etkili dış ticaret ve sanayileşme politikaları uygulanma şansı doğmuştur. 1929 yılında Gümrük Tarifesi İthalat Umumi Tarifesi Kanunu yürürlüğe girmiş ve yönetimin, dış ticaret ve sanayi alanında mali ve koruyucu amaçları birlikte gerçekleştirme imkanını elde etmesinin yanında devlet bütçesi, hasılatı bol bir vergiye kavuşmuştur.

b- Cumhuriyet Döneminde Olağanüstü Vergiler

Türkiye'de tam anlamıyla etkin bir vergi yapısı kurulamadığı için, etkin bir kamu harcama sistemi de oluşturulamamıştır. Bu nedenle, kamu kesimi dengesi bir türlü sağlanamamış, beklenmedik bir durum (doğal felaket, ekonomik kriz, savaş, vb. gibi) karşısında bu denge iyice bozulmuş ve hükümetleri adeta telaşa sürüklemiştir⁶⁰.

---

⁵⁸ Saraçoğlu, **a.g.m.**, s.135.

⁵⁹ Saraçoğlu, **a.g.m.**, s.135.

⁶⁰ Mehmet Yüce, "Avarız Vergisinin Muhteşem Dönüşü: Olağanüstü Vergiler", <<http://www.akademikbakis.org/3/2.htm>>, (Erişim: 16.08.2010).

Osmanlı Devleti'nden günümüze dek böyle durumlarda alınan önlem olarak ise karşımıza, ek vergi veya olağanüstü vergilerin konulması uygulaması çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde, Şer'i vergilerin yanı sıra, özellikle savaş, seferberlik gibi olağanüstü hallerde orduya savaş malzemesi, tahıl ve türlü ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla tahsil olunan miktarı, ölçüsü ve zamanı belirsiz olan, ek bir vergiyi ifade eden Avarız, İkinci Beyazıt döneminde " Hudusu Avarız" vergisi adıyla uygulamaya konulmuş ve sayıları yüze yaklaşan örfi vergilerle beraber, vergi sisteminin ağırlık merkezini oluşturmuştur⁶¹.

Başlangıçta bir defaya mahsus olmak üzere uygulamaya konulan bu olağanüstü, zaman içerisinde sık sık tekrarlanarak sadece savaş masrafları değil, çeşitli devlet masraflarını karşılamak için de uygulanan olağan bir vergi halini almıştır. Her ne kadar avarız vergileri Tanzimat'tan sonra kaldırıldı ise de, bu gelenek Cumhuriyet sonrasında da Buhran Vergisi, Muvazene Vergisi, Müdafaa Vergisi gibi çeşitli isimlerle tekrar uygulamaya geçti. Daha sonra, Varlık Vergisi, Net Aktif Vergisi, Ekonomik Denge Vergisi ve Deprem Vergileri adı altında varlığını sürdüren ek vergiler, ağır bir vergi türü olarak maliye literatüründe yerlerini aldılar⁶².

Sıkıntılı dönemlerde ihdas edilmeleri, zor şartların finansmanı için başlangıçta “ bir defaya mahsus” olarak konulmaları, ancak zaman içerisinde sürelerinin uzatılması hatta süreklilik karakteri kazanmaları ve bu durumun halk üzerinde yarattığı güvensizlik hissiyatı, olağanüstü vergilerin tarihten günümüze Türkiye vergiciliğindeki genel özellikleri olarak sayılabilir.

ba- İktisadi Buhran Vergisi

İktisadi Buhran Vergisi, 1 Aralık 1931 tarihinden itibaren, İktisadi buhranın ülkemizdeki etkilerini hafifletmek amacıyla; hizmetli istihkaklarının vergilendirilmesi amacıyla yürürlüğe konulmuştur. Geçici olarak konulan bu vergi, tevkif yoluyla tahsil edilmektedir.

Hizmetli maaşlarının en az %10'u olmak üzere artan oranlı olarak alınan verginin kapsamı, 1 Haziran 1934 tarihinden itibaren ticaret ve sanatları dolayısıyla kazanç vergisi mükellefi olanları ve hatta kazanç vergisinden muaf olan bazı

---

⁶¹ Nihat Edizdoğan, Kamu Maliyesi-2, Bursa: Ekin Kitabevi, 1998, s.40-43.

⁶² Mehmet Yüce, **a.g.m.**

müesseseleri de kapsamak üzere genişletilmiştir⁶³. Bina Vergisi mükellefleri ve ticaret erbabı da vergi kapsamına dahil edilse de, verginin çok büyük kısmını dönem içerisinde sürekli olarak ücretliler ödemiştir.

Gerekçesinde geçici olduğu belirtilen ve buhranın bitimiyle beraber kaldırılması gereken İktisadi Buhran Vergisi, tahsilat kolaylığı ve sağladığı hasılat nedeniyle 1951 bütçe yılı başına kadar yürürlükte kalmıştır.

bb- Muvazene Vergisi

1932 yılında maaş ve ücretlerden, Kazanç ve İktisadi Buhran Vergileri çıkarıldıktan sonra kalan miktar üzerinden %10 oranında vergi alınması öngörülmüştür. Verginin tarh, tahakkuk ve tahsil biçimi de İktisadi Buhran Vergisi'nde olduğu gibidir. Sadece ücretlilerden alınan Muvazene Vergisi, İktisadi Buhran Vergisi'nde olduğu gibi 1950 yılı sonuna kadar yürürlükte kalmıştır.

bc- Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi

Devlet gelirlerindeki azalmadan dolayı, gelir kaybını telafi etmek amacıyla konulan diğer üçüncü bir vergi, Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi'dir⁶⁴. 1930'lu yıllarda Avrupa'daki silahlanma eğilimindeki artış sonucu hava kuvvetlerinin geliştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyacın finansmanı için, 1935 yılında, konusu hizmetli istihkakları olan, Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Diğer iki vergide olduğu gibi, Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi de 1951 bütçe yılı başına kadar yürürlükte kalmıştır.

bd- Varlık Vergisi

Varlık Vergisi, servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak üzere ve bir defaya mahsus olmak üzere tesis edilmiş bir mükellefiyettir. Verginin konusu, servet ve olağanüstü kazançlardır. Varlık Vergisi çalışma içerisinde ayrıntılı olarak incelenecektir.

be- Toprak Mahsulleri Vergisi

Varlık Vergisi'nden sonra kabul edilen ve Türk vergicilik tarihinde önemli bir yere sahip olan, Toprak Mahsulleri Vergisi'ne, dönemin şartlarına vakıf olma adına değinilmelidir.

4 Haziran 1943 tarihinde kabul edilen bu vergi, savaşın neden olduğu olağanüstü şartlar yüzünden özellikle seferberlik halindeki orduyu beslemek için geçici olarak

⁶³ Saraçoğlu, a.g.m., s.135.

⁶⁴ Naci B. Mutur, **Vergi Teorisi**, Manisa: Emek Matbaası, 1999, s.40.

uygulanmıştır⁶⁵. Varlık Vergisi kapsamı dışında bırakılmış ve savaş şartlarında önemli kazançlar elde eden tarımla uğraşan kişiler, uygulamaya konulan bu yeni vergi türünün mükellefleri hedeflenmiştir Bu vergi türü, çoğu üründe aynen, bazı ürünlerde ise nakden tahsil esasına dayanmaktaydı. Olağanüstü şartların sürdüğü süre zarfında alınması öngörülen bu verginin oranı, nakden alınacak kısım için % 12, aynen alınacak kısım için ise % 8 olarak belirlenmiştir.

Aynen alınacak hububat ve bakliyatın, ordu ve resmi dairelerin ihtiyacı için harcanacağı, ihtiyaç fazlasının satılması ve bu şekilde bakliyat ve hububat fiyatlarında görülen yükselmenin önlenmesi hedeflenmiştir. Yapısı bakımından Aşar Vergisi'ne andırmasından dolayı, "Yeni Aşar" olarak da nitelendirilen bu vergi, piyasaya yönelik mahsul üretmeyen çiftçiler için büyük bir yük meydana getirmiştir.

5- Vergi Sisteminde Yaşanan Problemler

Türk vergi sistemi, hala gayri safi kazançta dayanıyordu ve modern bir tarh ve tahsil cihazıyla yürütülmüyordu. Vergileme büyük ölçüde sabit gelirli ve aylıkları üzerinden vergilendirilenlere yüklendiğinden, tacirlere ve çiftçilere, savaş zamanı servetlerini, doğrudan doğruya hemen hiç vergilenmemiş olarak, elde tutmak ve biriktirmek imkanını verdi⁶⁶. İstanbul'da tacirler, simsarlar ve acentalar büyük servetler yapıyorlardı. Kısmen vergi kaçakçılığı, fakat en çok, modern ve etkili bir vergi tarh ve tahsil sisteminin yokluğu dolayısıyla, bu servetler vergilendirmenin ya da hükümet kontrolünün büyük ölçüde dışında kalıyordu⁶⁷.

Taşınmaz malların değer ve gayrisafi değerlerinin ortalama enflasyon oranları üstünde artışı; bina-arazi vergilerine ek olarak Kazanç Vergisi'nde olumsuz etkiler yaptı⁶⁸. Ülke bütçesinde Kazanç Vergisi büyük önem arz etmekteydi. Vergilendirmede gayrisafi irat ölçüsü esas alınırken, enflasyonun taşınmazlarda yüksek olması, burada da vergi gelirlerini azalttı⁶⁹.

1944'de gayrisafi iratlı 450.000'den fazla mükellef sadece 13.780.000 lira (yükümlü başı 30 lira) vergi ödemişti. Bu vergi grubundan yeterli vergi toplanamayınca,

---

⁶⁵ Muter, a.g.e., s.43.

⁶⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, IV. Dizi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 466.

⁶⁷ Lewis, a.g.e., s. 296.

⁶⁸ Kafaoğlu, a.g.e., s.31.

⁶⁹ Kafaoğlu, a.g.e., s.32.

beyannamelilerin ve ücretlilerin vergi oranı arttırıldı. Vergi yükünün çoğunun bu gruplara kaymasıyla birlikte, vergi kaçakçılığı yoğun olarak görülmeye başlanmıştı.

6- Vergi Kaçakçılığını Arttıran Nedenler

Tüketimden üzerinden alınan çok önemli bir vergi türü olan Muamele Vergisi, yapısı itibariyle, hem bu vergi üzerinde, hem de Kazanç Vergisi üzerinde kaçakçılığı kışkırtıyordu. Muamele Vergisi, 10 işçi ve 5 beygir gücü çalıştıranlardan alınırdı. Bu limitleri aşanlar, imalat yerlerini bölüp, yakınlarının üzerine göstererek bu vergiden kaçınabiliyordu. Ayrıca deftere geçirilmiş bir fatura düzeni de yoktu. Muamele Vergisi'nden kaçmak için, bazen, hatta mecburen, Kazanç Vergisi'nden de kaçılıyordu⁷⁰. Bunlardan başka, dış ticaret uygulamaları da vergi kaçakçılığını özendirir haldeydi.

II. VARLIK VERGİSİ UYGULAMASININ İNCELENMESİ

A- VARLIK VERGİSİ HAZIRLIKLARI

Varlık Vergisi uygulamasının yürürlüğe konulması anında alınmış bir karar sonucu olmamıştır. İktisadi ve siyasi olarak çok önemli sonuçlar doğuran bu uygulama, konuluş gerekçesi, dayandığı kanunun oluşturulması, vergilenmesi hedeflenen mükellef kitlesinin analizi, bu kitlenin hedeflenme nedenleri gibi pek çok safhadan geçerek yürürlüğe girmiştir. Varlık Vergisi sürecinin hemen öncesinde uygulamaya konulmuş Milli Koruma Kanunu'nu hakkında bilgi sahibi olmak da, sürecin gelişim kronolojisi açısından önemlidir.

1- Milli Korunma Kanunu

Savaş yıllarında tarımsal ürünlerin pazarlanamaması ve ithalatın daralması karşılaşılan sorunların başında geliyordu. Bu durum vurgunculuğu da beraberinde getirmişti. Dar gelirliler artan fiyatların karşısında açlık tehlikesini hisseder olmuşlardı. Tacir ve sanayicilerin stokçuluğa başlamaları yaşanan krizi daha da derinleştirmişti. Hükümet bütün bu sorunlarla baş edebilmek amacıyla şiddetli tedbirlere yönelmek zorunluluğunu hissetmeye başladı. İşte bu tedbirlerin en önemlisi 18 Ocak 1940 tarihli "*Milli Korunma Kanunu*" idi⁷¹.

⁷⁰ Kafaoğlu, a.g.e., s.32.

⁷¹ Selçuk Özkan- Abidin Temizer, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık", <http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi9pdf/ozkanselcuk_temizerabidin.pdf>, (Erişim:01.10.2010)

Milli Korunma Kanunu, hükümete ekonomik hayatı düzenleyici olağanüstü yetkiler veren, fiyat denetimi ve tespiti, zorunlu hallerde tarım ürünlerine bedeli karşılığı el koyma, ithalat ve ihracatta satış şartlarını belirleme ve halkın ihtiyacı duyması halinde iktisadi ve ticari faaliyetlerde bulunmak için devlet müesseseleri kurma gibi yetkiler vermişti. Bu amaçla, Ticaret Vekaleti'ne bağlı Ticaret Ofisi ve İaşe Müsteşarlığı kurularak, özel ticaret üzerinde fiili devlet denetimi kurulması planlanmıştır. Ayrıca, 1942 Mayısı'nda "Halk Dağıtma Birlikleri" kurularak, halka yapılacak her türlü dağıtımı kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Bu dönemde bakkallar aracılığıyla, halka dağıtılacak iaşe maddelerinin fiyatları, oluşturulan "Fiyat Murakabe Komisyonu" tarafından belirlenmiştir. Ancak, alınan önlemler yeterli ölçüde etkili olamamış, karaborsa, vurgun ve spekülasyonların önü alınamamıştır.

2- Varlık Vergisi Öncesi Türkiye'de Azınlıklara Genel Bakış

Varlık Vergisi'nden önceki süreçte Türkiye savaş şartlarının meydana getirdiği olağanüstülükleri yaşamıştı⁷².

Varlık Vergisi genellikle "G" grubu olarak anılan Ermeni, Rum ve Yahudi vatandaşlara yönelmiş ve ağırlıklı olarak, bu grup tarafından ödenmiştir. Tabii, ülke içi gelir kaynakları ve servet üzerinde bu etnik grupların genelde hakim olduğu da su götürmez bir gerçektir. Çalışma mükellefiyeti yaptırımının, sadece azınlık gruplara uygulanması, Varlık Vergisi'nin aslında azınlıklara yönelik olduğu iddialarına temel oluşturan en önemli etkenlerden biridir.

Dönemin şartları içerisinde, Varlık Vergisi'nin daha ziyade azınlıklara yönelik olmasının başlıca sebepleri; Osmanlı Devleti zamanında yabancı ülkelere tanınan ayrıcalıklar, ülke içi azınlıkların bir kısmının, Osmanlı'nın son dönemlerindeki güvenilmez ve tarafgir tutumlarının halkta ve devlet kadrolarında oluşturduğu güvensizlik, yine bir kısmının düşmanla işbirliği yapması, desteklemesi ve İkinci Dünya Savaşı koşullarında esnaf- tüccar ya da zengin olanların büyük çoğunlukla gayrimüslimlerden oluşan bir sınıfın, ülkenin ekonomik hayatında çok önemli roller oynaması olarak sayılabilir.

Bu sınıfın içerisinde tarihsel süreç içerisinde gayrimüslimlerin yoğunlaşmasının sebeplerine birkaç örnek göstermek gerekirse; Galata Bankerleri olarak bilinen ve İmparatorluğun iç borç bulmada başvurduğu kesimi oluşturmalarından başlanabilir. Bu

---

⁷² Mutlu, a.g.e., s.84.

gruplar, 17. Yüzyılda devletin sürekli denetimi altında oldukları için iltizam işleriyle uğraşabildikleri halde, faizcilik yapamıyorlardı. Osmanlının son dönemlerinde ise her türlü ayrıcalıktan yararlanabilmişlerdir. Yine 17. Yüzyılda, Rumlar ön plana çıkmış ve Avrupa'da gelişen merkantilizmin İstanbul temsilcileri haline gelmişlerdir⁷³. Tanzimat'ın ilanından sonra, sadece İstanbul'daki gayrimüslimler değil, taşralardakilerin de güçlendikleri ve vergilerini cemaatleri ve kendi meclisleri vasıtasıyla ödeme olanağını buldukları ve bu yolla türlü haksızlıkları yaptıkları belirtilmektedir.⁷⁴ Bunlardan hareketle; Varlık Vergisi'nin ödeyicilerinin büyük çoğunlukla gayrimüslimler olması doğaldır.⁷⁵

Bunun dışında, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, bilhassa Almanya'nın siyasi ve ekonomik alanda ortaya koyduğu görkemli tablo, azınlıklar konusunda ülke içi politikalara mutlak surette etkide bulunmuştur. Tüm dünya üzerinde yükselmekte olan Anti- Semitist eğilimler ve milliyetçi akımlar; toplumun bazı kesimlerinde, basında ve bazı devlet kademelerinde de kendine taraftar bulmuştur.

Örneğin Rıdvan Akar; Anadolu Ajansında çalışan 26 Musevi personelin, Refik Saydam'ın emriyle işlerine son verilmesini ve altı Musevi gencin, Yahudiliği yaymak suçundan, kanuni kovuşturmaya uğramasını devlet kademesindeki anti-semitist eğilimlere örnek olarak göstermiştir.

Refik Saydam Hükümeti'nin bu tasarrufları sonrasında, yeni başbakan Şükrü Saraçoğlu TBMM deki ilk konuşmasında, evvelki politikaların devam edeceğini şöyle ilan etmektedir: "Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük, bir kan meselesi olduğu kadar, bir vicdan ve kültür meselesidir."⁷⁶

Saraçoğlu'ndan sonra kürsüye çıkan Antalya Milletvekili Rasih Kaplan ise yaptığı konuşmada, "Türkleri rencide edenleri uyarmaktadır": "Bazı unsurlar pek arsızca hareket ederek, Türk Milleti'nin diline hürmet etmiyorlar, evlerinde istedikleri dili konuşabilirler. Fakat umumi yerlerde... bir kısım Türk vatandaşının konuştuğu dil Türkçe değildir. Ey vatandaş, eğer Türk vatandaşı isen, Türk diline saygı göster. Karşındaki Türkleri de rencide etme."

⁷³ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları, 1994, s. 187.

⁷⁴ Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s.87-88, 186.

⁷⁵ Kerem Karabulut, "11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 27, 2005, s.332.

⁷⁶ Akar, **a.g.e.** ,s.83.

Nazi işgalinden kaçan yediyüzaltmışdokuz Romanyalı Yahudi'yi taşıyan Struma adlı vapur, 15 Aralık 1941'de İstanbul'a yanaşarak sığınma hakkı istemişti. Bir süre sonra sığınma haklarına olumsuz yanıt verilen bu geminin yolcuları Karadeniz'de Alman denizaltılarınca batırılmıştı ve yediyüzaltmışsekiz yolcusu ve mürettebatı ölmüştü. Bu olay karşısında Refik Saydam'ın açıklamasıysa şuydu:

“Türkiye başkaları tarafından arzu edilmeyen insanlara mekan olamaz.”

Bu anlatılan olay, bazı kesimlerce sürekli olarak, devletin anti-semitist politikalarına örnek olarak gösterilse de, durumun o zamanki hükümet için çok önemli olan, Almanya ile ilişkiler ve milli çıkarlar açısından değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Hükümetin bu tip uygulamaları basın tarafından da genel anlamda destekleniyordu. Örneğin bir yazısında Ziyaeddin Fahri'nin şu sözleri basının tutumunu anlatmaya yeterlidir; *“ Şöyle ki, milli vahdet peşinde koşan, milli şuurunu arayan ve kendisine gelmek isteyen, siyasi iktisadi menfaatlerini korumak isteyen cemiyetler içinde bulunan Yahudiler, şayet tabii olarak, bu koşuş ve arayıştan memnun olmazlar. O zaman kurtuluş yolu, bu milli şuur gerginliğini azaltacak içtimai ve siyasi doktrinlere intisap etmekten ibaret olacaktır.”*

Ayrıca 21.06.1942 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde, “Özgürlüğü için silaha sarıldığını haykıran Almanya'dan söz ediliyor ve 19.08.1942 tarihli “Almanya 1942” adlı yazı dizisi ile Almanya, okurlara olumlu bir dille tanıtılıyordu.⁷⁷

3- Varlık Vergisi'nin Teorik Dayanağı

Varlık Vergisi, Türkiye'de genellikle yerden yere vurulmuş, çağdaş vergicilik anlayışı ile bağıntısı olmayan, milliyetçi görüşlerin vergi alanına olan bir yansıması olarak nitelendirilmiştir. Bu konuda, hem bilgisizlik, hem de estirilen "anti-demokratik" rüzgarının etkisinde kalma yüzünden, hiç de bu vergi aleyhinde olmaması gereken çevreler ve insanlar bile bu tezleri benimser duruma düşmüşlerdir⁷⁸. Halbuki, Varlık Vergisi'nin hem teoride, hem dünyadaki vergi uygulamalarında önemli bir yeri vardır.

J. M. Keynes Varlık Vergisi anlayışının en önemli savunucusudur. Klasik liberal ekonomi anlayışını kabul etmeyen Keynes, arz ve talep dengesinin kendiliğinden oluşacağı ve J. B. Say'ın arzın talebini yaratacağı kuramını reddetmiş, arz ve talep arasındaki dengesizliğin ekonomilerde tıkanıklık, hatta büyük bunalımlar yaratacağını savunmuş, bu görüşlerine dayanan önlemler önererek, 1929 bunalımından çıkılmasını

⁷⁷ Akar, a.g.e., s.86.

⁷⁸ Şefik Çakmak, “Varlık Vergisi Gerçeği”, **Teori Dergisi**, Nisan 2009, s.5.

sağlamıştır⁷⁹.

Keynes, Arz talep dengesinin sağlanması dahilinde, sosyal politikalar uygulanmasını da savunmuştur. Bu görüşleri yanında ve bunları tamamlar nitelikte, "Genel Varlık Vergisi" diyebileceğimiz, borçla vergi arası bir kavram ileri sürmüştür⁸⁰. Keynes, savaş nedeniyle bozulan ekonomik düzenin yeniden normal haline dönebilmesi için, "savaşın yarattığı fırsatları kullanarak zenginleşen kesimlerin vergilendirilmesi" gerektiği görüşünü savunur.

Keynes, "zorla borç alınmasını" ve alınan borcun, ekonomi düzeldikten sonra taksitler halinde geri ödenmesini belirtmiştir. Keynes, Fransa Maliye Bakanı'na 1926 yılında yazdığı mektupta, "Umumi bir varlık vergisi, fazilet, adalet ve nazariye bakımlarından münakaşa götürmeyecek şekilde faikdir " demiştir⁸¹.

Ayrıca çok önemli bir vergi teorisyeni ve uygulamacısı olarak bilinen Prof. F. Neumark da, savaştan haksız kazanç elde edenlere, "savaş vergisi" olarak bir vergi çeşidi konulması önerisini sunmuştur.

Bu iki iktisatçının görüşlerinden de yola çıkarak, Varlık Vergisi'nin, teorik dayanağa sahip olmayan ve sadece Türkiye'ye has bir uygulama olmadığı görülmektedir.

4- Varlık Vergisi Kanunu

1940'lı yılların ekonomik koşulları, yeni gelir kaynaklarının bulunmasını zorunlu kılmaktaydı. Bunun için başvurulabilecek yollardan birisi zorunlu borçlanmaydı ki, yabancıların piyasadaki egemenliği bunu engelliyordu⁸². Siyasal otorite, savaş şartlarının adeta şahlandırdığı vurgunculuğu engelleyebilmekte, başarısız kalmaktaydı. Ekonomi aşırı düzenlemeler ve müdahalelerden dolayı dengesini kaybetmiş, rant faaliyetleri doruğa ulaşmıştı. Öte yandan toplumun büyük çoğunluğunun yoksulluk içerisinde kıvrandığı böyle bir ortamda, aşırı zenginleşen kişilerin faaliyetlerini denetleyip, vergilendirememek hükümet yetkililerini sıkıntıya sürüklüyordu. Dolayısıyla, geriye vergi seçeneği kalmaktaydı.

Varlık Vergisi Kanunu, ilk olarak Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından hazırlanmış; hazırlık çalışmalarına Maliye Bakanı Fuat Ağralı, Müsteşar Esat Tekeli ve

⁷⁹ Çakmak, **a.g.m.**, s.5.

⁸⁰ Çakmak, **a.g.m.**, s.5.

⁸¹ Çakmak, **a.g.m.**, s.5.

⁸² Nevin Coşar, "Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri", <<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/459/5216.pdf>>, (Erişim: 07.07.2010)

Teftiş Kurulu Başkanı Şevket Adalan da katılmıştır. Varlık Vergisi Kanunu, en temel haliyle, Hükümet'e savaş başından beri geçen süre zarfında elde edilen servet ve kazançlara, belli ölçüler içinde, el koyma yetkisi veren bir düzenlemedir.

Bu tip düzenlemeler, ilk olarak 1917 yılının sonlarına doğru Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan gibi ülkelerde, vurguncu ve karaborsacılara karşı bir olağanüstü vergi uygulaması biçiminde kendini göstermiştir⁸³. Bu vergiden ilham alan İttihat ve Terakki yönetimi de buna benzer bir yasayı kabul etmiştir. İşgal yılları döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası, aynı yasayı İttihatçı eşrafa karşı kullanılmak üzere 14 Aralık 1919'da tekrar yürürlüğe koymuştur. Harp Kazançları Vergisi adıyla anılan bu verginin tahsiline Kurtuluş Savaşı döneminde de devam edilmiştir.

25 Ekim 1920 tarihinde Maliye Vekaleti bu vergi için yetkili kılınmıştır. Cumhuriyet Döneminde de, ülkenin ekonomik bunalımdan kurtulması için, 1930-38 yılları arasında İktisadi Buhran Vergisi, 1932-38 yılları arasında da Muvazene Vergisi gibi olağanüstü vergi uygulamalarına yönelinmiştir. Tek Parti Yönetimi altında Türkiye'de Varlık Vergisi'nin yasalaştırıldığı 1942 yılının Kasım ayı, İkinci Dünya Savaşı'nın koşullarının ülkede oluşturmuş olduğu, sıkıntı ve darlıktan yararlanan, kişi ve çevrelerin vurgunculuğunun, her türlü haksız kazanç sağlamalarının, doruğa ulaştığı bir zamandır⁸⁴.

Varlık Vergisi uygulamasına gidilmesi nedenlerinden en önemlisi, ülkenin ciddi bir darboğaz içinde olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı başında Türkiye, yaklaşık bir milyon askeri silahlı almıştı ve savunma harcamalarında meydana gelen devasa artış karşılama için, para basma uygulamasına başvurmak zorunda kalmıştı. Bu uygulama sonucu, savaş yıllarında para arzı, aşırı derecede artmıştı.

1938'de 219.4 milyon olan para arzı, 1942'de 765 milyon liraya ulaştı. Mesela Ayhan Aktar'a göre, "Ankara yönetiminin beceriksizliği sonucu ortaya çıkan bu enflasyonist ortamdan, savaş döneminde elde edilen olağanüstü kazançların vergilendirilmesi yoluyla çıkılması amaçlandı. Varlık Vergisi de böylesi bir sürecin sonunda ortaya çıkacaktı⁸⁵. Ayrıca bu dönemde, yurtiçinde milliyetçi söylemlerin önemli şekilde itibarı artmış, basın ve kamuoyunu ciddi biçimde etkilemişti. Üstelik,

---

⁸³Necdet Ekinci, **İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Doç. Dr. Orhan Yavuz Dizisi, 1997, s.182.

⁸⁴Ekinci, **a.g.e.**, s.182.

⁸⁵Ayhan Aktar, "Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları, İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi", **Toplumsal Tarih**, S.69, s.10-11.

azınlıklara dönük bir uygulama olacağı izlenimi vergi kanunlaşmadan önce, siyasi elitlerin ifadelerinden rahatlıkla anlaşılabilirdi.⁸⁶

5- Varlık Vergisi'nin Konuluş Gerekçesi

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte iyice zorlaşan mali koşullar, Varlık Vergisi'nin kabulü için uygun bir ortam meydana getirmiştir. Varlık Vergisi'ne ilişkin 4305 sayılı yasanın gerekçesinde, Varlık Vergisi ile “kazanç ve gelir sahiplerini ve daha ziyade iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri halde kazançları ile mütenasip derecede vergi vermeyenleri istihdaf etmekte ve içinde bulunduğumuz fevkalade vaziyetin icap ettirdiği fedakarlığa, bunları da kazanç ve kudretiyle mütenasip bir derecede iştirak ettirmek” amacının hedeflendiği ifade edilmiştir. Buradan anlaşılacağı gibi, Varlık Vergisi Kanunu ile özellikle savaş döneminde ihtikar yoluyla aşırı kazançlar elde edenlerin vergilendirilmesi amacı güdülmüyordu.

Varlık Vergisi'nin kabulünden önce savaş döneminde karaborsa ile mücadeleyi amaçlayan, fiyat kontrolleri aracılığıyla devletin müdahalesini kapsayan ve dönemin başbakanı olan Refik Saydam hükümeti tarafından çıkarılan Milli Koruma Kanunu yürürlüğe girse de, karaborsa olayları tüm hızıyla devam ediyordu. Dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu, Varlık Vergisi'nin gerekçesi ile ilgili konuşmasında şu ifadelere yer veriyordu:

“Bu kanun ile amaçladığımız hedef, tedavüldeki parayı azaltmak ve memleket ihtiyaçlarımıza karşılık hazırlamaktır. Bu böyle olmakla beraber, bu kanunun uygulanmasından Türk parasının kıymetlenmesi, vurguncular üzerinde toplanan halk düşmanlığının silinmesi, vergileri ödemek için zorunlu olarak satışa çıkarılacak malların fiyatlarda bir ölçülü durum yaratması gibi ikinci derece yararların meydana çıkması da olmayacak şeyler sayılmaz.”

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Varlık Vergisi Kanunu yürürlüğe girmeden önce yaptığı konuşmada, alenen belirtmemekle beraber Varlık Vergisi'nin ortaya çıkış nedenini şu sözlerle ifade ediyordu:

“Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklık çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret meta'ı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politik ihtirasları için büyük bir fırsat sanan ve

---

⁸⁶M. Çağatay Okutan, **Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.271.

hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar, üç beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikar olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır”⁸⁷

Dönemin Maliye Bakanı Fuat Ağralı'ya göre ise, çıkarılan bu yasayla temelde şu hususların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.⁸⁸

- Enflasyonla mücadele için tedavülden para çekmek,
- Savaş yıllarında “çok para kazanmış olanlardan” vergi almak,
- Devlet gelirlerini arttırmak.

Ancak bu amaçlardan başka o dönemde açıkça ifade edilmeyen amaçların olduğu da iddia edilmektedir. Açıklanmayan amaç olarak, bu vergiyi kullanarak gayrimüslimlerin dışarıya göçe zorlanması belirtilmektedir⁸⁹. Yine belli azınlık gruplarına Müslümanların ödeyeceği verginin on katı vergi salınması da verginin gayrimüslimlerle ilgili bir tarafının olduğunu göstermektedir⁹⁰.

Varlık Vergisi daha henüz uygulamaya bile konulmadan önce, basında geniş çaplı bir destek bulmuştu. Azınlıklara mensup tüccarların savaş döneminde yüksek fiyatlardan mal satarak aşırı derecede yüksek karlar etmesinden ve kendileri yokluk içerisinde kıvranırken, bu grubun hatırı sayılır bir kısmının lüks tüketiminden halk rahatsız oluyordu.

Gereğesi itibariyle ekonomik nedenler konulduğu anlaşılan Varlık Vergisi'nin uygulama süreci incelendiğinde, verginin asıl yükünün ticaretle uğraşan azınlıklarda olduğu görülmüş ve vergicilik adaletine uymayan bir yöntem uygulanmıştı. Bu nedenle Varlık Vergisi'nin ekonomik amaçlar dışında, Türkleştirme politikasının bir ürünü olduğu yönünde görüşler vardır⁹¹.

6- Varlık Vergisi İçin Ön Hazırlıklar

Varlık Vergisi Kanunu'nun kabulünden önce bazı hazırlıklar yapılmıştı. Eylül 1942'de CHP grubunda ve TBMM'de fevkalade kazançların vergilendirilmesine yönelik görüşmeler yapılyordu.

⁸⁷ Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.215.

⁸⁸ Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)**, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001, s.113.

⁸⁹ Esfender Korkmaz, **Krizin Bilançosu: Zengin Devlet Fakir Millet**, İstanbul: Enes Mat. Ltd. Şti., 2004, s.178.

⁹⁰ Mustafa Özyürek, "Varlık Vergisi (III)", **Finansal Forum**, 17.08.2000, s.1.

⁹¹ Aktar, **a.g.e.**, s.218.

Aynı günlerde Maliye Bakanlığı, azınlıklar hakkında defterdarlıktan önbilgiler istemeye başladı. Bunun sebebi; bakanlığın, "harp ve ihtikar dolayısıyla kazanılan fevkalade kazançları kanunlarımızın vergilendirememekte olduğu ve bu sebeple bilhassa ekalliyetlerin büyük servetler iktisap ettiği" görüşünden kaynaklanmaktaydı.

12 Eylül 1942'de Maliye Bakanlığı, defterdarlıklara yolladığı bir genelgeyle, azınlıkların malvarlıklarının tespit edilerek bir cetvelde gösterilmesini istemişti. Bu genelgeye istinaden çalışmalar yapan vergi daireleri, "harp zamanında fevkalade kazanç sahibi olanları" dört kategoride sınıflandırdı.

Bunlar M(Müslüman), G (Gayrimüslim), D (Dönme), E (Ecnebi) gruplarıydı. "M" grubu yalnızca Müslüman tüccarları kapsarken, "G" grubunu, ülkede yaşayan gayrimüslim, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Rum, Ermeni ve Yahudiler teşkil ediyordu. "E" grubu ise, Levantenler, Latinler ve başka ülkelerin uyruğunda olup da, kültürel ve ticari faaliyetlerini Türkiye'de yürüten kişilerden ibaretti. "D" grubunun kapsamına girenler ise, geçmişte azınlıklara mensupken veya başka bir milletin vatandaşıyken, İslamiyet'i seçmiş olanlardı.

Osmanlı Devletinde; özellikle Yahudiler arasında bu dönüşüme sıkça rastlanmıştı fakat yıl 1942 'ye geldiğinde bu verginin hazırlanmasında esnasında böyle bir gruba yer verilmesi gerçekten ilgi çekici ve hayret uyandırıcıdır. Eldeki hangi veriler, hangi bilgiler ışığında böyle bir değerlendirme yapılmıştır, bu "Dönme"ler olarak adlandırılan grubun etnik kökenleri ve terk ettikleri dinleri nelerdir? Yoksa sadece "Musevi Dönmeleri" mi gruba dahil edilmiştir? Bunlar da ayrı bir tartışma konusu yapılabilecek sorulardır.

7- Farklı Bir Varlık Vergisi Grubu: "Dönmeler"

Bu vergileme esnasında kullanılan, "Dönme" kavramından, İslamiyet'i seçen gayrimüslimlerin mi yoksa Sabetay Sevi inancında olanların mı kastedildiği açık değildir. Yahudi toplumunda, kendini Mesih ilan etmesi yüzünden dışlanan ve padişaha şikayet edilen Sevi; padişahın affı gerekçesiyle, müritleriyle beraber, şeklen de olsa Müslümanlığı seçmiştir ve bu gruptakiler kendilerine "dönme" demişler ve Müslümanlık altında yarı gizli inançlarını sürdürmüşlerdir⁹². Haklarında çok fazla bilgi bulunmayan bu grubun üyeleri arasında pek çok varlıklı işadamlarının bulunduğu

---

⁹² Ayşe Buğra, **Devlet ve İşadamları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.167.

söylenegelmiştir. Bundan dolayı, Varlık Vergisi'nde bahsi geçen “dönmelerin” bu gruptan olması kuvvetle muhtemeldir.

B- VARLIK VERGİSİ KANUNUN ÇIKARTILMASI

Varlık Vergisi Kanunu 12. 11. 1942 tarihinde kabul edilmeden evvel, CHP grup toplantılarında, gizli oturumda görüşülmüştür. Saraçoğlu, bu oturumda parti milletvekillerine, kanunun vergilemeyi amaçladığı öncelikli kesimin; harp zenginleri, muhtekirleri ve özellikle azınlıklardan oluşan vurguncuları hedeflediğini anlatmıştır. Başbakana göre, böylece piyasaya egemen olan yabancılar ortadan kaldırılarak, piyasa Türkler'in eline geçecektir.⁹³

Tasarı üzerine söz alan İstanbul milletvekili Ali Rana Tahran, Varlık Vergisi teklifini, mali, ekonomik ve sosyal bakımdan olumlu bularak tasarıyı destekledi. Manisa milletvekili Refik İnce ise yaptığı konuşmada tasarının hukuka aykırı olmadığını, tıpkı İstiklal Mahkemeleri kanunu gibi, Başkomutanlık kanunu gibi dar zamanlarda bu tip düzenlemeler yapılabileceğini bildirdi⁹⁴.

Rasih Kaplan görüşmeler esnasında tasarının lehinde konuşmuş, Kazım Karabekir ise “varlık” deyiminde aşırılık bulunmadığını oysa bu verginin aşırı kazançlardan alınacağını, bu nedenle, “Aşırı Kazançlar Vergisi Kanunu” demenin daha uygun olacağını belirtmiştir⁹⁵.

Bu arada, bu toplantılardan haberdar olan dört azınlık milletvekili, Başbakan Saraçoğlu ile görüşmeye karar verdiler. Bu cemaat önderlerinin teklifi gayet netti:

“Efendim, siz ne kadar vergi toplamak istiyorsunuz? 300 milyon mu toplamak istiyorsunuz? Siz bunu bize bırakın, biz bunu toplayalım ve hükümetimize verelim!”

Fakat, Saraçoğlu; *“Biz bu teklifi nasıl kabul ederiz? Biz modern bir devletiz”*⁹⁶ ifadesiyle bu öneriyi reddetti. Bu görüşmeyi aktaran Saraçoğlu'nun özel kalem müdürü Fuat Bayramoğlu'na göre, eğer bu teklif kabul edilseydi, zımnen bu verginin azınlıklardan tahsil edileceğini kabul etmiş olacaktı.⁹⁷

CHP grubunda gerçekleşen tartışmaların ardından, Varlık Vergisi Kanunu, TBMM'nin 11.11.1942 tarihli oturumunda bizzat Şükrü Saraçoğlu tarafından

⁹³ Akar, **a.g.e.**, s.48.

⁹⁴ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1969-1945)**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1974, s.175

⁹⁵ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1969-1945)**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1974, s.175

⁹⁶ Rıdvan AKAR, **Aşkale Yolcuları “Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları”**, İstanbul: Doğan Kitap, 2009, s.60.

⁹⁷ Akar, **a.g.e.**, s.60.

duyurulmuştur. Konuşma içeriğinde, memur maaşlarından, iâşe sorununa dek pek çok konu ele alınsa da, asıl önemli bölüm Varlık Vergisi Kanunu'dur. Amaçlardan özetle şöyle bahsetmiştir:

-Tedavülde 700 Milyon TL. vardır. Bunun bir kısmı vergiyle geri çekilmelidir. Uzun incelemeler sonucu, bu kanunla beraber üç matrahtan para toplanacaktır. Bu matrahlar önem sırasına göre; tüccarlar, emlak ve akar sahipleri ile büyük çiftçilerdir. Tüccarların öncelikli matrah kaynağı olarak seçilmesinin nedeni; savaş yıllarında en çok kar elde eden grup olmalarından kaynaklanmaktadır.

-İkinci büyük matrah; emlak (han, hamam, apartman) sahipleridir. Ödeyecekleri vergi, komisyonlarca takdir edilecektir.

-Üçüncü matrah olarak, büyük çiftçiler belirlenmiştir. Ödeyecekleri vergi, çiftçinin varlığının %5 'ini geçmeyecektir.

Sonuç olarak, 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu, 350 milletvekilinin oy birliğiyle 11.11.1942 günü kabul edildi⁹⁸.

Hükümet yürürlüğe koyduğu bu yasayı uygulamakta çok kararlıydı hatta; Başbakan Saraçoğlu 16 Ocak 1943 tarihinde Times gazetesine verdiği beyanatta şöyle demiştir; *“Bu memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde ona karşı bu nazik anda vazifelerini yapmaktan kaçan kimseler hakkında bu kanun bütün şiddetiyle tatbik edilecektir.”*

Varlık Vergisi'nin resmi gerekçeleri dışındaki amaçlarından biri de, piyasadaki Türk müteşebbislerin etkinliğinin artmasını sağlamaktı.⁹⁹ Varlık Vergisi evvelinde, gayrimüslim tüccarlar, ithalat-ihracat ve iâşe alanlarında çok etkiliydiler.

Yabancı firmalar, Osmanlı Devleti zamanından beri alışagelmış oldukları üzere, gayrimüslimlerle iş yapmayı tercih ediyordu. Bu durumda etnik ve dini kökenlerin de rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Ayrıca azınlık firmaları; Türklere ait müesseselerin doğru dürüst iş görmeye ehil olmadığını ilan ediyorlar ve yabancı firmalarla iş görmeyi tekellerinde tutmaya çalışıyorlardı.¹⁰⁰ Dolayısıyla, nerdeyse tüm önemli işlerin hakimi olmaları sebebiyle, ithal mallarının karaborsa olmasında ve hayat pahalılığının artışı üzerinde önemli derecede pay sahibiydiler.

---

⁹⁸ Aksanyar - Biçer, **a.g.m.**, s.386.

⁹⁹ Akar, **a.g.e.**, s.170

¹⁰⁰ Akar, **a.g.e.**, s.170

Savaştan da en büyük karı iki grup sağlamıştı. Tarım fiyatlarının yükselmesinden muazzam kazanç sağlayan büyük çiftçiler ve hem Türkiye ihracat maddelerinin yüksek değerini, hem de zaruri ithal mallarının korkunç kıtlığını istismar edecek mevkide olan İstanbul tüccar ve komisyoncuları. Çiftçiler tamamen Müslüman Türklerden ibaretti. Tacirler ise hepsi olmamakla beraber, geniş ölçüde üç azınlık topluluğuna mensup Ermeni, Rum ve Yahudi idiler.¹⁰¹

Böyle bir ekonomik yapıda, bu çalışmada da tekrar tekrar belirtildiği üzere, Varlık Vergisi'nin, öncelikle gayrimüslimlere yönelik bir uygulama olması garipsenmemelidir. Yöneltilebilecek birincil eleştiri; konuyla ilgili önemli çalışmalara imza atan Rıdvan Akar'ın da üzerinde önemle durduğu; vergi teorisinin genellik ilkesinin çiğnenmesidir. Tabii bu durumda, komisyonların pek de objektif olmayan değerlendirmeleri ve çalışma koşulları ile bu çalışmada ısrarla vurgulanılan dönemin şartlarının etkisi büyüktür.

1-Yasa ve Vergi Tekniği

Genel olarak yasanın vergi tekniğine uygun olmadığı açıktır. Vergi yükümlülerinin ve ödenmesi gereken vergilerin belirlenmesinin, objektif kurallar dayanmayıp, takdire bağlı olması ve itiraz yolunun kapalı olması, modern vergi teknikleriyle bağdaşmamaktadır. Tahsilat aşamasında da, vergicilik kurallarına uyulmamıştır. Fakat ısrarla üzerinde durduğumuz üzere dönem koşulları, bu verginin, bu şekilde vukuu bulmasında etkili olmuştur. Örneğin o dönemi yaşamış ve uygulamasına da katılmış kişilerden Ferit Melen bu konuda şöyle bir görüş beyan etmiştir:

“Varlık Vergisi’ni vergicilik açısından savunma olanaksızdı. Ama sosyal tedbir bakımından pek de reddedilemez idi. Zamanın şartları açısından, böyle bir tedbire ihtiyaç duyulduğu da vakıdır.”¹⁰²

Yine yasanın uygulanması esnasında görev almış olan Burhan Ulutan’a ait bir anekdot vardır.¹⁰³ Burhan Ulutan’a, Mülkiye’den hocası olan İbrahim Fazıl Pelin’in kısaca şöyle bir eleştirisi olmuştur:

“Düşünün ki; iki tane yarışçı var. Birinin elinde bütün kaynakları var ve memleketin bütün iktisadi hayatına hakim. Eh, Türkler ise zavallı durumda. Zaten

¹⁰¹ Akar, a.g.e., s.57.

¹⁰² Kafaoğlu, a.g.e., s.56.

¹⁰³ Kafaoğlu, a.g.e., s.57.

önceden köylüydü, cılızdı, fakirdi. Yine de ayak altında ve yine onlar (azınlıklar) kazanıyor, bunu düzeltmek lazım değil mi? Yani kapitülasyonların zararlarını... tasfiye etmek lazım değil mi?” diye sorduktan sonra sözünü şöyle bağlar:”Kem Alat ile Kemalat olmaz!”¹⁰⁴

2-Varlık Vergisi Komisyonları

Tamamıyla Müslüman Türklerden oluşturulan ve üyelerinin çoğunluğunun CHP mensubu olduğu bu komisyonlar; Müslüman (M) ve gayrimüslim (G) ayrımına göre oluşturulmuş cetvellere göre çalışma yapacak olsa da, Vergi Daireleri, Milli Emniyet ve CHP istihbaratının oluşturduğu bu cetvellerin, hazırlanışında yanlış tespitlerin önemli yer tuttuğu konusunda şüpheler vardır. Kanuna göre, vergi miktarının nihai olarak komisyonlarca belirlenecek olması da, uygulamada komisyonların ne kadar önem arz ettiğini gösterir.

a-Komisyonların Çalışma Yöntemleri

Varlık Vergisi Kanunu’nda mükellefler net olarak ifade edilmediği gibi vergi miktarının tespitinde takdir komisyonlarına verginin kanunilik ilkesi ile bağdaştırılamayacak derecede fazlaca yetki verilmişti.¹⁰⁵ Yasa, bürokratik işleyiş açısından hemen hemen hiçbir verinin bulunmadığı bir ortamda çok kısa bir zaman zarfında binlerce mükellefin dosyasını oluşturmak gibi çok güç bir talepte bulunmasının yanı sıra, uygulayıcılara tanıdığı geniş takdir yetkisi nedeniyle suistimallere adeta davetiye çıkartır nitelikteydi¹⁰⁶.

Her il ve ilçe merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun başkanlığı altında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce kendi azaları arasından seçilecek ikişer azadan oluşturulan komisyonlarda, bölgelerine göre, en yüksek mülki amir olan vali ya da kaymakamlar komisyon başkanlığı görevini üstlenmişlerdi ve aralarında kendi bölgelerinden en yüksek vergi tahsilatını yaparak, Ankara’nın gözüne girmeyi amaçlayan mülki amirler çoğunluktaydı.¹⁰⁷

Tabii tüm komisyon başkanları hakkında aynı yorumları da yapmak haksızlık olurdu, örneğin İstanbul Valisi Lütfi Kırdar; komisyon üyelerinden Ferit Hamal’ın pek çok vergi mükellefi için, ”milyon, milyon” nidalarına kızarak, ”Ferit Bey, Ferit Bey

¹⁰⁴ Kafaoğlu, a.g.e., s.57.

¹⁰⁵ Mutlu, a.g.e., s.86.

¹⁰⁶ Buğra, a.g.e., s.168.

¹⁰⁷ Akar, a.g.e., s.69.

insaf edin, insaf. Bu heriflerin hepsi mi milyoner? İçlerinde 900.000 liralık kimse yok mu?” diye çıkışıyordu.¹⁰⁸Bu yüzden en kısa zamanda altı kişiden oluşacak komisyonların kurulması çalışmaları başlatıldı. Başkanlığını illerde valilerin, ilçelerde kaymakamların yapacağı komisyonlar içerisinde Maliye İdaresi’ni, defterdarlar temsil edecek iken, diğer üyelikler meslek örgütleri temsilcileri tarafından teşkil edilecekti.

Tarhiyatı yapacak ekipler, başlangıçta gayrimüslimler (G) ve Müslümanlar (M) için ayrı ayrı oluşturulmuştu. Ayrıca bu ana başlıkların, alt kolları olarak BM (beyannameli Müslim), FM (Fevkalade Müslim), İM (İratlı Müslim), AŞ (Anonim şirketler) gibi başlıklar oluşturulmuştu.¹⁰⁹

b- Komisyonlara İletilen Rakamlar

Faik Ökte’nin bu konu hakkında özetle şöyle demiştir; mükelleflerin bir kısmının vergisi, tam takdir usulüne göre belirlenecekti. Bunu yapabilmek için, milli bankalardan, Partiden, emniyetten, güvenilir tüccarlardan enformasyon alınmaya başlanmıştı. Mükelleflerinin çoğunu tanımayan bankaların, istihbarat servisleri çok zayıf yapılanmalardı. Ellerinde, haklarında istihbarat bulunan mükelleflerle ilgili bilgileri de çok eski ve eksikti. Tüccarların varlıklarıyla ilgili, bankalarca verilen rakamlar o kadar tutarsızdı ki; birbirinin on katı farklara rastlamak işten bile değildi. Parti ve emniyetten gelen rakamlar da, genellikle ölçsüz ve sınırsız abartılmış rakamlardı.

Bu süreçte, Milli Emniyetin rakamları vali aracılığıyla, Cumhuriyet Halk Partisi’nin rakamları ise, parti müfettişi kanalıyla Faik Ökte ‘ye ulaştırılıyordu.

c- Mükellef Grupları

Şubeler kazanç vergisi mükelleflerini Gayrimüslim ve Müslüman esasına göre belirlemiştir. Sonra bu esaslar şu şekilde genişletildi:

G Grubu:

- Fevkalade Sınıf
- Orta sınıf
- Beyannameliler
- İratlılar
- Seyyarlar
- Hizmet Erbabı

---

¹⁰⁸ Akar, **a.g.e.**, s.70.

¹⁰⁹ Akar, **a.g.e.**, s.72.

M Grubu:

-Fevkalade Sınıf

-Orta Sınıf

-Beyannameliler

-İrathlılar

Bunlardan hariç:

Anonim Şirketler:An.Ş

Büyük Çiftçi: B.Ç.

Emlak Sahibi: Eml.

3- Varlık Vergisi'nin Konusu, Mükellefleri ve Oranları

Verginin konusu, Varlık Vergisi Kanunu'nun 1. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: “Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere Varlık Vergisi adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir”. Bu maddeye göre verginin konusu, servet ve olağanüstü kazançlardır. Varlık Vergisi'nin, bu yönüyle olağanüstü bir servet vergisi olarak nitelendirilebilir. 2. Madde ise vergi mükelleflerinin kimler olduğunu belirtir:

“Varlık Vergisi aşağıda yazılı zümrelere dahil olan hakiki ve hükmi şahıslardan alınır:

- 2395 ve 2728 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri mucibince mükellef olanlar (yani Kazanç vergisi ve asgari mükellefiyete tabi olanlar),

- Büyük çiftçiler,

- Uhdelerinde bulunan binaların ve hisseli ise hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayri safi iradı yekunu 2500 liradan ve arsalarının vergide mukayyet kıymetleri 5000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarların tenzilinden sonra mütebaki irat ve kıymetlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar,

- 1939 yılında beri 2395 veya 2728 sayılı kanunlar mucibince vergiye tabi bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde bu kanunun neşri tarihinde (1942) işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar,

- Meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı halde, 1939 yılından beri, velev bir defaya münhasır olsa bile, ticari muamelelere tavassut ederek komisyon veyahut tavassut mukabili olarak, her ne nam ile olursa olsun, para veya ayniyat almış olanlar.

Varlık Vergisi'nin ekonomik ve toplumsal açıdan hedef aldığı kesimler yüksek gelir sahibi, zengin veya varlıklı kesimlerin hepsi değil, yalnızca zenginliklerini tüketim yolu ile sergileyen mükelleflerdir. Varlık Vergisi Kanunu'nda Müslümanlar ve gayrimüslimler şeklinde bir mükellef tanımlaması yapılmamasına rağmen uygulamada Varlık Vergisi mükellefleri, Müslüman Grubu (M) ve Gayrimüslim Grubu (G) şeklinde sınıflandırılmıştır.

Sonradan bu iki gruba dönmeler (D) ve başka bir uyrakta olan ecnebler (E) eklenmiştir. Bu gruplar da kendi içlerinde; Fevkalade Müslüman (FM), fevkalade gayrimüslim (FG), beyannameli Müslüman (BM), beyannameli gayrimüslim (BG), iratlı Müslüman (İM), iratlı gayrimüslim (İG), anonim şirket [ANŞ (M, G, E)], hizmet erbabı (HE), emlak sahipleri (EML), müteahhitler (MÜ), büyük çiftçiler (BÇ), seyyar çalışanlar olarak sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Hizmet erbapları ve seyyar çalışanlar, varlık vergisi mükelleflerine daha sonradan eklenmiştir. Faik Ökte, bu değişikliğe ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Hizmet erbabı ve seyyarlara da Varlık Vergisi tarh edilecekti. Ben de, bu işlerde çalışan diğer müfettiş arkadaşlarım da, Varlık Vergisi'ni bir sermaye vergisi olarak mütalaa ediyorduk. Bunun hizmet erbabına teşmili vergiyi çığırından çıkarmış, onu yar ve ağyar nazarında müdafaa edilemez hale sokmuştur. Eşya fiyatlarının her gün biraz daha yükseldiği, hizmet erbabının her gün biraz daha sefalete gömülmeye başladığı bu günlerde, hizmet erbabından Varlık Vergisi istenemezdi. Bunun için Adalan'ın (Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı) getirdiği habere inanmamış, şaka yapıyor sanmıştık. Hakikatte işin şakaya tahammülü yoktu. Adalan hizmet erbabından alınacak vergiye ait nispet cetvelini hamilen geliyordu. Merkez bize bir kısım hizmet erbabının vergiden istisnası salahiyetini de veriyordu. Uzun uzun düşündükten sonra, Adalan'la M grubu müstahdemlerinin toptan istisnasına karar verdik¹¹⁰”.

Varlık Vergisi Kanunu ile uygulaması arasında vergi mükellefleri açısından büyük bir fark vardı. Kanun'un 2. Maddesinde vergi mükellefleri, Kazanç vergisi mükellefleri, büyük çiftçiler, irat geliri elde edenler ve tüccarlar şeklinde sınıflandırılırken, uygulamada Müslüman ve gayrimüslim ile bunların alt grupları şeklinde sınıflandırmalar yapılıyor ve kanunda yer almayan gruplar da vergi mükellefi olarak ilan ediliyordu. Varlık Vergisi Kanunu'nun 14. Maddesi ise, Varlık Vergisi

¹¹⁰ Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1951, s.79.

mükelleflerinin eş, usul ve fûruu ile kardeşlerine ait menkul mallar ile gayrimenkuller için de hükümler içeriyor, bu madde ile birlikte sadece mükellefler değil, onların akrabaları da vergi borçlarından sorumlu tutuluyordu.

Varlık vergisi mükelleflerinin ödeyecekleri verginin miktarı veya oranı, Kanun'da belirtilmemiştir. 7. Maddede, servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerinin tespiti yetkisi, her vilayet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun başkanlığı altında kurulacak komisyonlara verilmişti ve bu komisyonların vergi miktarının tespitindeki takdir yetkilerinin sınırı, 6. Maddede yer alan “bu komisyonlar, ikinci maddede yazılı mükelleflerin mükellefiyet derecelerini her mükellef namına 1941 yılında ve ticareti terk, devir veya tasfiye etmiş olanlar için terk, devir veya tasfiyeye takaddüm eden son yılda tarhedilmiş veya tahakkuk ettirilmiş vergi miktarlarını; çiftçilerde, mükellefin zirai vaziyetini ve gayrimenkul sahiplerinin de, irat ve vergi kıymeti miktarlarını gözden geçirmekle beraber bunlarla mukayyet olmaksızın edinecekleri kanaate göre takdir ve tespit ederler” ifadesiyle belirtilmiştir.

Vergi miktarının kanunla belirlenmemiş olması ve bu konunun komisyonların takdirine bırakılması, Varlık Vergisi'nin tartışılmasının en önemli nedenlerinden biri olmuştur.

Bununla birlikte yine 6. maddede, “2395 sayılı kanun gereğince kazanç beyannamelerine bilanço eklemek mecburiyetinde bulunan anonim, komandit, limited ve sermayesi üzerinden kazanç dağıtan kooperatif şirketlerin vergileri, 1941 takvim yılına veya ticari yılına ve ticarethanelerini terk, devir ve tasfiye etmiş olanlar da terk, devir ve tasfiyeye tekaddüm eden son seneye ait safî kazancının yüzde ellisinden aşağı ve anonim şirketlerde yüzde yetmişinden yukarı olamaz” ve “ikinci maddenin B fıkrasında yazılı çiftçilerin mükellefiyetleri de varlıklarının yüzde beşini geçemez” hükümleriyle takdir edilecek vergi miktarların ilişkin alt ve üst sınırlar belirlenmiştir. Komisyonların takdiri sonucunda her bir gruba salınan vergi miktarları Faik Ökte, şu şekilde sıralamıştır¹¹¹:

a) Anonim şirketlere M ve G ayırımı yapılmaksızın, 1941 safî kazancından, bu senenin vergi ve zamları çıkarıldıktan sonra kalan miktarın yarısı kadar vergi salınmıştır.

---

¹¹¹ Ökte, a.g.e., s.86-87.

b) *Fevkalade M grubunun vergisi, son harp senelerinde elde ettikleri tahmin olunan kazançları yekununun 1/8'i kadardır.*

c) *Fevkalade G grubunun vergisi, son harp senelerinde temin ettikleri kazancın yarısı kadardır. Vergi bütün varlıklarının yarısına kadar çıkabilir.*

d) *İratlılar ile fevkalade arasındaki mütevassıt M'ler b) fıkrasındaki şekilde vergilendirilir.*

e) *İratlılar ile c) fıkrası arasındaki mütevassıt G'ler c) fıkrasındakiler gibi vergilendirilir.*

f) *Aile Anonim şirketlerinde, kolektif şirketlerde şeriklerin (ortakların), M veya G olduklarına göre vergileri tayin olunur.*

g) *Gayri safi irat üzerinden kazanç vergisi veren M'lerin Varlık Vergisi 1941 kazanç vergisi ve zamları kadar olacaktır. 500 liradan aşağı tutan vergiler tarh olunmayacaktır.*

h) *Büyük çiftçilerin vergisi varlıklarının yüzde 5'idir.*

i) *Emlak sahibi G'lerden fevkalade sınıfa girmeyenler, emlakları iradının 1500 lirası üstünde kalan kısmı kadar bir vergi ile teklif edilecektir. Farza 5000 lira iratlı mülkü olan bir G'den 3500 lira vergi alınacaktır. Arsa kıymetlerinin yüzde 10'u irat addedilecektir.*

j) *3000 liradan aşağı iratlı emlak için M'lere vergi tarh olunmayacaktır. Fazla olanlardan vergi nispeti i) fıkrasındakinin dörtte biridir. Farza yukarıdaki misalde olduğu gibi, 5000 lira iratlı mülkü olan bir M'ye $3500/4 = 875$ lira vergi tarh olunacaktır.*

k) *1938'den sonraki işe başlamalarda, terklerde, kıstelyevm suretiyle vergi hesaplanır. Mübaşeretlerde ilk 6 ay hesaba katılmaz.*

l) *Küçük seyyarlar umumiyetle 500 lira vergi ile teklif edilecektir. Aylığı 40-50 lira arasındaki hizmet erbabı vergiden muaf tutulacaktır. Ev sanat erbabı yalnız G'lerde teklif edilecektir.*

m) *Kollektif ve adi şirketlerde G M ortaklıklarında vasatiye gidilecektir.*

n) *Mihver tebaası Yahudiler (Türkiye'ye sığınanlar), muhtekirler (vurguncular), dönmeler, G M arası bir muameleye tabi tutulacaktır.*

o) *Ticarethanenin gayri safi iradı üzerinden vergi veren G grubunda tarhiyat şu şekilde yapılmıştır: 2395 sayılı kazanç vergisi kanununun 34. Maddesi esnaflı ticaretgah*

iratlarının yüzde 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50, 60, 100, 130'u üzerinden teklif eder. Kimin ne nispet üzerinden teklif olunacağı cetvelde sanat nevi üzerine tasrih kılınmıştır. Varlık Vergisi'nin baremli ismini alan G'lerin vergisine işte bu cetvel esas ittihaz olunmuştur.

a- Bina ve Arazi Kayıtları Tetkikatı

Bina ve arazi kayıtları tetkikatı yapılırken, "Kanun 2500 lira iratlı,5000 lira kıymette olan emlake tasarruf edenleri de teklif etmekte idi. Bu, mükelleflerin bina, arazi, tapu kayıtları üzerinden tespiti gerekmekte idi."¹¹²

"Bina ve arazi kayıtları tetkikatı Varlık Vergisi'nin en çetin tarafı olmuştur. Bunun iki mühim sebebi vardır:

-Tapu kayıtlarımız gayrimenkule göredir. Asıl olan mülktür. Mutasarrıflar üzerinde alfabetik fihrist yoktur. Bina kayıtları ise bir şahsın yalnız bir mahaldeki gayrimenkullerini bir hesapta toplar.

-Varlık Vergisi kanununun ikinci maddesinin C fıkrasına göre yıllık 5000 liradan yukarı emlake tasarruf edenler mükellefiyete girmektedir. Memleketimizde intikal muameleleri zamanında yapılmaz. Gayrimenkullerin ekserisi çoktan terki hayat eden baba, anne, hatta büyükbaba ve annelerin faraza bir şahsın uhdesinde gözüken ve yukarı ki hatların, hatların üstünde bir yekun teşkil eden emlak, hakikatte bunların mirasçılara intikal etmiştir. Ve bunların her birinin hissesi ayrı ayrı belki de mükellefiyet haddinin dunundadır. Binaenaleyh farkına varılmadan müteveffa namına tarh edilen vergi mesnetsiz kalır."¹¹³

b-Taahhüt İşleri

Faik Ökte'ye göre tarhiyatın en çok yorucu kısımlarından birisi de, taahhüt işleriydi. Varlık Vergisi Kanunu, kazanç vergisi mükelleflerini vergiye tabi tutmaktaydı. Kazanç Vergisi Kanunu'na göre, devlete, belediyelere, bankalara, müesseselere taahhütte bulunup, bunlara 500 liralık mal satanlar müteahhit addolunur ve taahhüt bedeli üzerinden vergiye tabi tutulur; müteahhit ayrıca beyannameli veya iratlı mükellef olabilirdi. Varlık Vergisi kanununa göre, bir mükellefe aynı gruptan iki tarhiyat yapılamaz; yapılırsa büyüğü bırakılıp, küçüğü terkin edilirdi.¹¹⁴

Buna göre, "biz müteahhitleri ayırmak, kazanç vergisi mevcut olanlara yalnız bir vergi tarhetmek mecburiyetinde idik. Bilhassa taşrada kazanç vergisi veren

¹¹² Hüseyin Perviz Pür, **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2007, s.41.

¹¹³ Ökte, **a.g.e.**, 1951, s.68.

¹¹⁴ Ökte, **a.g.e.**,s.68.

mükelleflerden, İstanbul'da taahhüde girenler veya İstanbul'da kazanç vergisi verenlerden, taşrada taahhüde girenler vardı.Bu iki grubun yarısının kayıtları bizde değildi. Bu sebeple taahhüt servisi iyi işleyemedi. Muhtelif muhasebelerden alınan müteahhit isimlerinin şubelerde vergi kayıtlarıyla tatbikinde müşkülât çekilirdi. Mükellefler teşhis edilemedi. Neticede birçok yanlış ve mükerrer tarhiyata meydan verildi. Mükelleflerden bir kısmının ikinci devreye bırakılması da maksadı temin edemedi. O zamanki kazançlar, müteahhitlerin birden servet iktisap edişleri, esasen kazanç vergisi vermeyen bu zümreyi teklif harici bırakmamıza mani oldu.”¹¹⁵

c- Sanat ve Ticaret Grupları

Faik Ökte'nin sanat ve ticaret grupları ile ilgili ifadesi şöyledir:

“Mükellefin BM, BG, FM, FG, İM, İG, HE, AN.Ş, BÇ, MÜ, Eml kısımlarına ayrıldıklarına işaret edilmiştir. Bunlardan, Fevkalade Müslim, Fevkalade Gayrimüslim Beyannameli Müslim, Beyannameli Gayrimüslim, gruplarının yani FM, FG, BM, BG'nin vergilerini estimatörler, İratlı Müslim, İratlı Gayrimüslim, Anonim Şirket, Emlak kısımlarının, yani İM, İG, AN.Ş., EML kısımlarının vergilerini Teknik Büro, hizmet erbabının vergilerini HE o zamanki kazanç hesap mütehassısları, müteahhitlerin vergisini MÜ.Taahhüt Servisi, çiftçilerin BÇ vergisini doğrudan doğruya salahiyyetli Varlık Komisyonu tesbit etmişlerdir.

Heyet, baremi M ve G gruplarının vergilerini tahakkuk ettirmiş, büro, ilaveten emlak servislerinden alınan cetvelleri gözden geçirmiştir. Tüm gruplara ait cetvelleri, isim, adres, hesap hatası ve benzeri teknik açıdan incelemek bu büronun görevlerindendi. Teknik büro, aynı zamanda, istihbarat işlerini de idare etmiştir. Fevkalade sınıftaki mükellefler hakkında Ziraat Bankası, İş Bankası, Merkezi Bankası gibi milli bankalardan aldığımız imzasız ve tasdiksiz malumat, her mükellef için açılan fişlerde ayrı ayrı tespit edilmiştir. Fişlere, emniyetten, partiden, hususi membalardan alınan malumat da fişlenmiştir¹¹⁶.

C- VARLIK VERGİSİ KANUNU UYGULAMASI VE YAPTIRIMLARI

Varlık Vergisi uygulamasının kanun metninde; etnik ayrımcılığa dayalı herhangi bir ibare bulunmuyordu. Etnik ayrımcılığa dayalı itirazlar, verginin uygulama aşamasında başlamıştır.

¹¹⁵ Ökte, a.g.e.,s.69.

¹¹⁶ Ökte, a.g.e., s.72.

Varlık Vergisi Kanunu'nun Meclis'te kabul edilmesinin ardından; haksızlıklara, karaborsaya, fiyat artışlarına, yasadışı kazançlara engel olacak; tabir-i caizse, dertlere derman bir uygulama olacağı beklentisi, kamuoyunda hakim görüş haline gelmiştir. Kanun gereğince on beş gün içinde, tüm yükümlülerin tek tek vergi matrahlarının belirlenmesi gerekmekteydi.

1-Uygulamada Usulsüzlükler

Uygulama başladıktan itibaren, Varlık Vergisi “bütün şiddetiyle tatbik ediliyordu” ama uygulama sırasında bazı yolsuzluklar da gözlemleniyordu. Varlık Vergisi Kanunu'na göre düzenleme, vergiye itiraz ve temyiz haklarını getirmemesi nedeniyle, bireysel ve siyasi yakınlık kullanılarak çeşitli itiraz ve istekler yapılmıştı. Bu istekler ve itirazlar vergiyi erteleme, bekletme ve tarh edilen vergi oranını indirme üzerinde yoğunlaşmıştı.

Adana, İzmir ve İstanbul'dan çeşitli mükelleflerin vergiyi ödemediği önce Ankara ile irtibata geçtiği görüldü. Tahakkuk sürecinde kollama ve adam kayırma şeklinde keyfiyete dayanan uygulamalar görüldü. Örneğin, Vali Lütfi Kırdar'ın terzisi olan İzzet Ünver'in vergisi azaltılmıştı. Ankara ve İstanbul'da garajı olan bir milyonerin vergisinde Maliye Bakanı Fuat Ağralı'nın bir emriyle indirim yapılmıştı¹¹⁷.

2-Varlık Vergisi'nin Cezai Yaptırımları ve Uygulanış Biçimleri

Varlık Vergisi'nin tahsil süresini ve cezai hükümlerini, Varlık Vergisi Kanunu'nun 12. Maddesi içerir. Buna göre; “Mükellefler vergilerini, talik tarihinden itibaren 15 gün içinde mal sandığına yatırmaya mecburdurlar. On beş günlük müddetin geçmesini beklemeden mahallin en büyük mal memuru, lüzum gördüğü mükelleflerin menkul ve gayrimenkul malları alacak, hak ve menfaatlerinin ihtiyaten hazine karar verebilir. On beş günlük müddet içinde yatırılmayan vergilerin Tahsili Emval Kanuna tevfikan tahsiline tevessül edilmekle beraber vergi miktarına müddetin dolmasından itibaren birinci hafta için yüzde bir ve ikinci hafta için yüzde iki zammolunur.

Talik tarihinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemeyen mükellefler borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askeri mahiyeti haiz olmayan umumi hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılırlar. Ancak üçüncü maddenin son fıkrasında yazılı olanlardan

---

¹¹⁷ Coşar, a.g.m.

ikinci maddedeki mükellefiyete tabi bulunanlarla kadınların ve elli beş yaşını mütecaviz erkeklerin borçları hakkında Tahsili Emval Kanunu tatbik edilmekle beraber bunlar çalışma mükellefiyetine tabi tutulmayabilirler. Bu fıkra hükmüne göre çalıştırılanlara verilecek ücretin yarısı borçlarına mahsup olunur“.

Buradan anlaşıldığı gibi, Varlık Vergisi Kanunu, vergiye 15 günlük bir tahsil süresi belirlemiştir. Ancak bu sürenin dolmasını beklemeden vergilemenin yapıldığı bölgenin en büyük mal memurunun gerekli gördüğü hallerde, mükelleflerin menkul ve gayrimenkul mallarıyla, alacak, hak ve menfaatlerinin ihtiyaten hazine karar verebilme şeklinde geniş bir yetki verilmiştir. Belirtilen süre içerisinde vergisini ödemeyen mükellefler için ise aşamalı olarak iki çeşit ceza öngörülmüştür. Birincisi, 15 günlük sürenin dolmasından itibaren birinci hafta için yüzde 1, ikinci hafta için ise yüzde iki oranında bir gecikme zammı uygulanmasıdır. İkincisi ise bedeni mükellefiyeti içermektedir. Buna göre, talik tarihinden itibaren 1 ay içerisinde borcunu ödemeyen mükellefler, borçlarını tamamen ödeyene dek ülkenin herhangi bir yerinde askeri içeriği olmayan genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılacaklardır¹¹⁸.

Kadınlara ve 55 yaşını geçen erkeklere çalışma mükellefiyetinin uygulanmayabileceği de belirtilmiştir. Çalışma mükellefiyetine tabi olacak olan mükellefler, çalışmalarını mukabili bir ücret alacak, bu ücretin yarısı vergi borçlarına mahsup edilecektir. Ayrıca, 15 gün içerisinde vergilerini ödemeyen mükellefler, aynı süre içerisinde borçları kadar hazine bonusu ve tahvili veya banka teminat mektubu verebildikleri takdirde bu mükelleflerin çalışma mükellefiyetlerinin bir ay süreyle erteleneceği yine bu maddede belirtilmiştir.

Yine 12. Maddede belirtildiği gibi, çalışma mecburiyetinin uygulanmasına ilişkin ayrıntılı hükümler hükümetin hazırladığı “4305 Numaralı Varlık Vergisi Kanununun Çalışma Mecburiyetine Dair Hükümleri İhtiva Eden 12 ve 13 üncü Maddelerinin Tatbik Sureti Hakkında Talimatname” ile belirlenmiştir. Bu talimatnamenin 1. Maddesinde mükelleflerin hangi sırayla çalışma kamplarına sevk edileceği belirtilmiştir: Buna göre;

- “1) Varlık Vergisi borcuna mukabil hiçbir tediyede bulunmamış olanlar,
- 2) Vergisini kısmen ödemiş olmakla beraber haczi kabil mallarını kaçırmış olanlar,

---

¹¹⁸ Aktan, Dileyici, Saraç , a.g.m.

3) Menkul malını kaçırmadığı ve borcunu ödemek hususunda iyi niyet gösterdiği anlaşılabilir,

4) Münhasıran gayrimenkulden dolayı mükellef tutulmuş bulunanlar” sırasıyla sevke tabi tutulacaktır.

4. Maddede, “İkinci madde mucibince celbolunanları, tefrik veya sevklerine kadar zabıta nezareti altında bulundurmaya üzere milli emlakten münasip bina tahsisi veya hususi bina isticarı suretiyle bir veya birkaç (toplantı yeri) tedarik ve temin olunur. Celbedilen mükelleflerin teslim ve sevki hususları zimmet imzası mukabilinde icra edilir” hükmü ile çalışma yerlerine sevk edilecek mükelleflerin geçici bir süre için belli yerlerde toplanması gereğini içermektedir.

Talimatnamenin 7. Maddesinde ise, komisyonun belirlediği vergi miktarına olduğu gibi, sevk kararına karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmayacağı belirtilmiştir. 8. maddede de sevk edilecek olan mükelleflerin işe masraflarının kendilerine ait olduğu ve tevzi merkezlerine varıncaya kadar yetecek derecede yiyeceklerini kendilerinin götürecekleri belirtilmiştir. Yine 14. Maddede ise, mükelleflerin yiyecek, giyecek ve yatacak masraflarını kendilerinin karşılamaları gerektiği ifade edilmiştir.

Talimatnamenin 12. Maddesinde, mükelleflerin ikamet ettikleri veya ticari teşebbüslerinin bulunduğu illerin sınırları içerisinde istihdam edilemeyeceği belirtilmiştir.

Talimatnamenin 13.maddesinde mükelleflerin çalışma süresi içerisinde alacakları ücrete ve vergi borcunun ödenmesine ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Buna göre, bordro ile tahakkuk ettirilecek ücretlerin kanuni tevkifatı düşüldükten sonra yarısı mükellefe verilir. Kalan kısmı ise, mükellefin adını ve hüviyetini, borçlu bulunduğu mal sandığını gösterir bir bordro ile avans veya krediyi açan mal sandığında diğer sandıklar namına tahsilat kaydettirilmek suretiyle mahsup olunur.

15. Maddeye göre, “mükellefler borçlarını ödeyinceye kadar çalışmakla yükümlüdürler. Bu vergiden doğan borçlarını tamamen ödediklerini ilgili Maliye Dairesinden getirdikleri belge ile ispat edenler serbest bırakılır”.

Varlık vergisinin tahsil sürecinde öncelikle vergi borcunu ödemek üzere mükelleflerin birçoğu gayrimenkul ve eşyalarını satışa çıkarmışlardır. Varlık vergisi uygulaması sonucunda 15 günlük ödeme süresi ve iki haftalık ceza döneminde vergisini

ödemeyen mükelleflerin ev ve işyerlerindeki malları haczedilerek vergi borcunun tahsiline gidilmiştir. Varlık vergisi borcunu ödemek için yapılan gayrimenkul satışları genellikle defterdarlığın gözetiminde yapılmıştır. Burada alıcı ile satıcı yanlarına tapu sicil muhafızını veya onun vekalet verdiği bir memuru alarak satış işlemini ilgili maliye tahsil şubesinde gerçekleştirmekte ve böylece satış esnasında alınan bedel, “anında tevkif edilerek” vergi borcunun kapatılmasında kullanılmaktadır¹¹⁹. Varlık vergisi borcunu ödemeyenlerin menkul ve gayrimenkullerinin satış fiyatları konusunda Faik Ökte şu yorumu yapmaktadır¹²⁰:

“Sattığımız küçük çap gayrimenkuller için gazetelere ilan vermiyorduk. Bununla beraber bina darlığı, paranın düşmeye meyil etmesi yüzünden halk bu satışları dikkatle takip etmekte idi. Bu sebeple yaptığımız satışlar daima müsait fiyatlar bulmuştur. Verginin ilk aylarında mahza kampa alınmamak için haysiyetine düşkün G sınıfından birkaç mükellefin ellerindeki gayrimenkulün ölü fiyatlarla satışı buna istisna teşkil eder”.

Aktar ise çalışmasında 28 Aralık 1942 - 30 Haziran 1943 tarihleri arasında İstanbul’daki bazı Tapu Sicil Müdürlüklerinde gerçekleşen tüm gayrimenkul satışlarını incelemiş ve Ökte’nin tam tersi bir sonuca ulaşmıştır. Aktar’a göre maliyecilerin icra yolu ile yapmış oldukları satışlarda ortaya çıkan gayrimenkul değeri hayli düşük olmuş, bu yöntemle satılan gayrimenkuller genellikle “yok pahasına”¹²¹ gitmiştir.

Yine Aktar’ın gayrimenkul satışları ile ilgili ulaştığı bir başka sonuç da, varlık vergisini ödemek için gayrimenkul satanların büyük çoğunluğunun azınlık olduğu ve bu grup içinde en kıymetli gayrimenkullerin Yahudi grubu tarafından satıldığı, daha sonra da Ermeniler ile Rumlar’ın geldiğidir.

Satılan bu gayrimenkullerin yüzde 67.7’sini Müslüman/Türk grubu, yüzde 30’u ise devlet kontrolündeki kuruluşlar (KİT’ler, milli bankalar, milli sigorta şirketleri vb.) tarafından satın alınmıştır¹²². Talimatnamenin 1. Maddesinde sayılan mükellefler için ise çalışma mükellefiyeti uygulanmış ve ilk mükellef sevkiyatı Aşkale’ye yapılmıştır. İlk katile, 50 bin liradan yukarı vergisi olan G’lerden borcunun yüzde 30’unu

---

¹¹⁹ Aktar, a.g.e., s.201.

¹²⁰ Ökte, a.g.e., s.166.

¹²¹ Aktar, a.g.e., s.202-203.

¹²² Aktar, a.g.e., s.202-203.

vermeyenler arasından seçilecekti. Fakat bu durumda çok fazla mükellef olduğundan Adalan ve Ökte, ilk kafiye mükelleflerle temas kurduktan sonra belirlemişlerdir¹²³.

Varlık Vergisi tahsilat sürecinin en önemli hususlarından birisi de, “Aşkale” tehdidinin, mükellefler için sürekli gündemde tutulmasıydı. Bu durumdan çekinen bir kısım mükellef, çalışma mükellefiyetine maruz kalmamak için vergilerini ödemişlerdir.

27 Ocak 1943’te tamamı İstanbul gayrimüslimlerinden oluşan, 32 kişilik ilk kafiye Aşkale’ye doğru yola çıkmıştır. 1943 yılı Şubat ve Eylül ayları arasında, İstanbul’da toplam 1869 kişi polis marifeti ile evlerinden alınarak Sirkeci-Demirkapı’daki toplanma merkezlerine getirilmiştir. Bu mükelleflerden 1229 kişi, çalışmak üzere önce Aşkale’ye yollanmış, geri kalan 636 kişi ise, vergi borcunu Sirkeci’de beklerken veya çalışma yerine yollandıktan sonra ödemişlerdir.

Çalışma yeri olan Aşkale’de ise, 21 kişi borçlu olarak ölmüştür¹²⁴. 8 Ağustos 1943 günü Aşkale’de çalışan yaklaşık 900 kişi yük vagonlarıyla Eskişehir- Sivrihisar’a yollanmıştır. Mükelleflerin çalışma yerlerinin değiştirilmesi, Eskişehir’in İstanbul’a daha yakın olduğu mantığından hareketle, yabancı diplomatlar tarafından varlık vergisi uygulamasında bir yumuşama olarak yorumlanmıştır¹²⁵.

3- Varlık Vergisi’nin Tasfiyesi ve Uygulama Sonuçları

1943 yılının Haziran ayında, Varlık Vergisi’nin 31 Temmuz’a kadar tasfiye edileceği ve o tarihe kadar borçlarını ödemeyenlerin iş kamplarına sürüleceği açıklanmıştır.

Verginin tasfiyesine ilişkin olarak öncelikle 17.9.1943 tarihli ve 4501 sayılı “Varlık Vergisi Kanununa Ek Kanun” çıkarılmıştır. Bu kanunun 1. Maddesi hizmet erbabı ve seyyarların tahsil edilmemiş borçlarının terkinde Maliye’yi yetkilendirmiştir. Bu kanunun gerekçesinde “Varlık Vergisi Kanunu’nun uygulanmasından alınan sonuçlara göre, vergi borçlarını ödemek konusunda büyük müşkülata maruz kaldıkları anlaşılan bir kısım mükellef hakkında bazı kolaylıklar yapılabilmesini sağlamak için” bu kanun çıkarılmıştır.

4501 sayılı kanuna göre; 23,610 mükellefe ait 12.266.966 lira vergi terkin edilmiştir. Varlık Vergisi’ni ortadan kaldıran kanun ise 15.3.1944 tarihli ve 4530 sayılı kanundur. Bu kanunun 1. Maddesine göre “4305 sayılı kanuna göre tarhedilmiş olan

¹²³ Ökte, a.g.e., s.154.

¹²⁴ Aktar, a.g.e., s.149,151.

¹²⁵ Aktar, a.g.e., s.151.

vergilerin henüz tahsil edilmemiş bulunan bakiyeleri terkin edilmiştir”. 2. Maddeye göre de “Varlık Vergisi tarhiyatından dolayı yeniden müracaatlar kabul olunmaz”.

a- Genel Uygulama Sonuçları

Genel Mükellef Sayısı: 114.368

Vergi :465.384.820 TL

Maddi Hata ve Mükerrer Terkin :28.211.403 TL

4501 Sayılı Kanuna Göre Terkin :12.266.996 TL

Geri Kalan: 424.906.421 TL

Şubat 1944 Sonu Tahsilatı: 314.920.940 TL

Genel Oran (%) :74.11

Tahsil Edilemeyen Vergi Miktarı :109.985.481 TL

1 Haziran 1942 ile 31 Mayıs 1943 yılları arasındaki devlet gelir ve giderlerinin yer aldığı 1942 yılı bütçesinin kesin hesaplarına göre, o yıl toplam olarak 913,751,349.- TL’lık harcama yapılmıştır. 1942 bütçesinin toplam harcama kalemlerinin %24,2’lik bölümü İstanbul’dan tahsil edilmiş olan 221,307,508 Türk lirası tutarındaki Varlık Vergisi’nden karşılanmış; aynı şekilde Varlık Vergisi ile tüm yurt çapında toplanmış olan 314,920,940 TL toplam harcamaların yaklaşık üçte birinden (%34,4) fazlasını karşılamıştır.

Daha sonraki yıllarda, dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Uran, “*Kanunun büyük zaafi, servet ve kazançlar için bir ölçü kabul etmemiş olması ve mükelleften alınacak vergiyi, daha ziyade takdire ve kanaate bırakmış olmasıdır. Komisyonların mükelleflere ve onların servet ve kazancına karşı kullandığı bu takdir ve ölçü, kanunun tatbiki esnasında, her tarafta ayırım olmuş ve haddizatında makul ve makbul bir şey olmayan, takdir ile vergi tarihi keyfiyetine mahalli çeşitli sebeplerde katılması yüzünden alınan neticede çok mahzurlu çıkmıştı.*”¹²⁶ sözleriyle Varlık Vergisi’nin uygulamasını yorumlamıştır.

b- İzmir Uygulaması Sonuçları

Anadolu’da azınlıkların en önemli yaşam alanlarından biri olan İzmir’de çok sayıda Rum, Yahudi ve Levanten ailesi yaşamaktaydı. 1935 nüfus sayımlarına dayanarak yapılan hesaplama göre, İstanbul ili nüfusunun yaklaşık yüzde 22’si, İzmir

---

¹²⁶ Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959, s.386

nüfusunun ise yüzde 6'sı gayrimüslimlerin konuştuğu dillerden birini konuşmakta ya da bu dinlerden birine mensup bulunmaktaydı¹²⁷.

Böyle bir nüfus yapısına sahip olan İzmir ili, İstanbul'dan sonra gayrimüslimlerce en çok vergi ödenen yer olmuştu. Kurulan üç komisyon tarafından, İzmir merkezde 2798 mükellefe 25.057.500 lira, taşra bölümünde ise 1779 mükellefe, 1.890.260 lira vergi tarh edilmişti.

Altı vergi şubesinde toplanan mükelleflerden, ilk belirlenen 289 'unun 115 'i Müslümanlardan oluşurken, 174'ü gayrimüslimdi. Varlık Vergisi'nin nakit olarak ödenme süresi olan ilk onbeş gün içerisinde, İzmir'de yaklaşık 17,5 milyon liralık vergi hasılatı elde edilmişti ve vergi dairelerine ilk ödemeleri yapanlar, genellikle, düşük miktartlı vergi tarhedilen Müslümanlar olmuştu. İzmir basınına göre, Müslüman ahali böylece vergi kanununa verdiği desteği gösteriyordu.¹²⁸

c- Ankara Uygulaması Sonuçları

Ankara'da kurulan iki komisyonca öngörülen vergi miktarı 16.713.000 liraydı. En çok vergi ödeyeceklerin başında Toprak Mahsulleri Ofisi vardı ve ödemesi gereken vergi 2.548.000 liraydı. Ankara'nın başlıca mükellefler listesinde en önlerinde ise, 119 Müslüman ve 29 gayrimüslim yer almaktaydı. 15.143.000 lira Varlık Vergisi ödenen Ankara'da, tahsilat döneminde, pirinç, fasulye, nohut ve mercimek gibi gıda maddelerini borçlarını ödeme amaçlı piyasaya süren mükelleflerin çokluğu nedeniyle, bu malların fiyatlarında 10-15 kuruşluk bir ucuzlama görüldü.¹²⁹ Ayrıca, Ankara'da Varlık Vergisi hesaplanırken, yöre mükelleflerinin, İstanbul mükelleflerine göre, daha az vergi konulmak suretiyle kayırıldığına ilişkin görüşler de vardır.

d- İstanbul Uygulaması Sonuçları

Varlık Vergisi uygulaması tüm ülkeyi kapsamasına rağmen, asıl uygulamanın İstanbul'da yapıldığını görmekteyiz. Bu durumun en önemli gerekçesi vergi uygulamasındaki mükelleflerin çoğunu oluşturanların, azınlıklara mensup olması ve o dönemde Varlık Vergisi mükelleflerinin büyük çoğunluğunun bir ticaret merkezi olan İstanbul'da toplanmış olmalarıdır.

---

¹²⁷ Akar, a.g.e., s.75

¹²⁸ Akar, a.g.e., s.75

¹²⁹ Ali Sait Çetinoğlu, **Varlık Vergisi 1942-1944 "Ekonomik ve Kültürel Jenosid**, İstanbul: Belge Yayınları, 2009, s.130.

Tablo 3: Varlık Vergisi İstanbul-Türkiye Oranları

	İstanbul	%	Türkiye	%
Toplam Mükellef Sayısı	62.575	54	114.368	100
Tahakkuk Eden Varlık Vergisi(TL)	317.275.642	68	465.384.820	100
Tahsil Edilen Varlık Vergisi (TL)	221.307.508	70	314.920.940	100
Tahsilatın tahakkuk Oranı		69,7		74,3

Kaynak: Ökte, a.g.e., s.197.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VARLIK VERGİSİ'NİN ARDINDAN DEĞERLENDİRMELER, ELEŞTİRİLER, ÇEŞİTLİ GÖRÜŞLER VE DİĞER ÜLKELERDE VARLIK VERGİSİ BENZERİ UYGULAMALAR

Çok tartışılan bir vergi uygulaması olan Varlık Vergisi hakkında olumlu yönde veya olumsuz yönde pek çok görüş ortaya atılmıştır. Varlık Vergisi sürecini yaşayan kişilerin süreçle ilgili hatıraları ve değerlendirmeleri, objektif bir bakış açısına sahip olmak adına incelenmesi gereken hususlardır. Süreçle ilgili olarak sonraki yıllarda görüş belirten çeşitli yazar ve aydınların olumlu veya olumsuz değerlendirmelerinden yararlanılması da, objektif bakış açısı geliştirilmesi açısından önemli bir diğer husustur. Ayrıca, diğer ülkelerdeki Varlık Vergisi ve Varlık Vergisi benzeri uygulamalar hakkında bilgi sahibi olunması, Türkiye Varlık Vergisi sonuçlarının değerlendirilmesi açısından önemlidir.

I. UYGULAMA DÖNEMİNDE VARLIK VERGİSİ'NE BAKIŞ AÇILARI

Varlık Vergisi, uygulaması esnasında gayrimüslimler arasında farklı tepkiler yaratmıştır. Bazı gayrimüslim vatandaşlar uygulama hakkında çok ağır beyanlarda bulunurken, olumlu bir şekilde yaklaşanlar da görülmüştür. Ayrıca, bu vergi uygulaması, günümüz sermaye yapısında çok önemli yerlere sahip, Müslüman ya da gayrimüslim, pek çok sermaye grubunun kurumsal tarihinde ya da bu grupların temellerini oluşturan kişilerin kişisel tarihlerinde boyutları farklı olsa da çeşitli izler bırakmıştır.

A- DÖNEMİN ŞAHİTLERİNDEN VARLIK VERGİSİ TECRÜBELERİ

Varlık Vergisi sadece Müslüman Türk kökenli vatandaşlar arasında değil, süreci yaşayan gayrimüslim vatandaşların arasında bile mutabakatın sağlanamadığı bir konu olmuştur. Aşağıdaki iki örnek, dönemi yaşayan iki farklı gayrimüslim vatandaşın, iki farklı bakış açısı sunması açısından ilginçtir.

1-Gad Franko'nun Banque Française Des Pays D'orient'e Dilekçesi

Varlık Vergisi mağdurlarından ünlü hukukçu Gad Franko, Banque Française Des Pays D'orient'e yazdığı dilekçede, Varlık Vergisi'ni, ayrımcılığı ve başından geçenleri şöyle anlatmaktadır:

”Başımıza Nazilerden esinlenen beklenmeyen bir bela geldi.Varlık Vergisi adı altında bir kanun kabul edildi. Bu sadece özellikle azınlık unsurlarını mahvetmeyi amaçlayan bir soygun kanunuydu. Hitlercilik ile bunun arasındaki tek fark orada sadece Yahudiler hedefti, burada ise Rumlar, Ermeniler ve diğer azınlıklar da Yahudilerle aynı yere konulmaktaydılar. Bu meşhur kanunun hiçbir matrah temeli yoktur. Esrarengiz ve gizli komisyonlar her mükellefin ne ödeyeceğini tam yetkili bir şekilde tespit ediyorlardı; diğer yandan keyfi bir değerlendirmeye yapılan bu vergi tahakkukuna hiçbir itiraz mümkün değildi. Böylece manifatura tüccarı Mehmet Efendi’ye 10000 lira vergi tahakkuk ediliyor, diğer yandan Mehmet’ten on kere daha az serveti olan Moiz adını taşıyan manifatura tüccarına yüz ile yüzelli bin lira vergi tahakkuk ettiriliyordu.

Bu yöntemle aynı düzeyde veya daha iyi bir düzeydeki meslektaşlarım bin ile binbeşyüz lira vergilendirilirlerken, ben 400.000 lira gibi inanılmayacak bir vergiye çarptırıldım. Bununla bitmiyordu. Bu çılgın vergiler onbeş gün, ek bir cezayla da bir aylık bir süre zarfında ödenmelilerdi. Aksi halde, mükellef bedenen çalışmak üzere, uzak bölgelere gönderilmekle tehdit ediliyordu. Hükümet, ne kadar kararlı olduğu konusunda bir örnek vermek için, ilk gönderilecekler arasında beni seçti ve diğer azınlıklarla birlikte 2000 metreden yüksek rakımlı bir bölge olan, Kafkas sınırına yollandım.

Bu yüksekliğe ilaveten kışın ortasındaki korkunç yemek ve hayat şartları (ahırlarda yük hayvanlarının yanında yattım) kalbimi zayıflattı ve çift taraflı zatürreye yakalandım. Bu da matematiksel olarak beni ölüme kıl payı yaklaştırdı. Bu cehennemde kaldığım iki ay boyunca hükümet, kardeşim ve oğlumu, bütün servetimi nakde çevirmeye mecbur etti. Maliye yetkilileri halka açık müzayede ile evdeki eşyalarımı sattı. Evde bulunan iskemleler ve yataklara kadar aldılar. En azından 750 ila 800 bin liralık bir gayrimenkul servetim vardı, ancak satıcıların çokluğu yüzünden (birçok mükellef kurtulabilmek için,binalarını satmak zorunda kaldılar) bu gayrimenkullerin satışından sadece 400.000 lira gelebildi, bu paranın tamamı da Maliye’ye yatırıldı.

Esaretten ağır hasta ve bitkin bir şekilde döndüm. Hemen doğrudan hastaneye gitmem gerekti. Birkaç hafta boyunca tabiatın ve hastalığımın bana nasıl bir akıbet

sakladığını bilmeden orada kaldım. Dolayısıyla bir gece yatağa zengin yattım, ertesi sabah servetimi ve üstüne üstlük sağlığımyı kaybetmiş bir şekilde uyandım.”¹³⁰

Vatandaşı olduğu bir devletin uygulamaları hakkında; konjonktür itibariyle aynı etnik kökene mensup olduğu insanların, diğer ülkelerde insanlık dışı muameleler gördüğü, hatta yaşama şansı bile bulamadığı bir dönemde, yabancı ülke kuruluşlarına, belki de gayrimüslimlerin Osmanlı Döneminden alışık olduğu imtiyazların da etkisiyle, bu tür dilekçeler veren Gad Franko’nun ifadelerine; Varlık Vergisi’yle ilgili yapılan araştırmalarda objektif olunabilmesi açısından yer verilmesi önemli bir husustur.

2-Şevket Süreyya Aydemir-Avram Galanti Diyalogu

Dönemin Sanayi Tetkik Heyeti Başkanı Şevket Süreyya Aydemir’le İstanbul Musevileri’nin ruhani başkanı İstanbul milletvekili tarihçi Profesör Avram Galanti arasında geçen ilginç bir diyalog olmuştur.

Yahudi profesörün Varlık Vergisinden yakınması karşısında, Aydemir, Türklerin asırlardır savaştığını, azınlıkları koruduğunu, azınlıkların ise ticaretle uğraşarak zenginleştiğini, bir takım yollarla vergi kaçırdıklarından söz ederek *“isterseniz bizim dökülen kanlarımız ve sonu gelmez askerlik hizmetlerimizle sizin bir avuç vergi fazlanızı ya da servetinizi teraziye koyalım. Eğer biz haksız çıkarsak vergileriniz silinsin ne dersiniz”* dediğinde Aydemir’e göre dürüst bir bilgin olan Galanti şu cevabı veriyor: *“Asla! Böyle bir hesaplaşmaya gidemeyiz! Aldığınız vergi helal olsun. Bu vergi senin dediğin işler teraziye dökülünce bizim ödememiz lazım gelenin bir zerresi bile değildir.”*¹³¹

3-Ünlü İşadamlarından Varlık Vergisi Tecrübeleri

Ünlü işadamı Vehbi Koç anılarında, az da olsa Varlık Vergisi’ne yer vermiştir. Kendisine 750.000 Lira vergi tahakkuk ettirilen Vehbi Koç, buna itiraz etmiş ve kendisine diğer kimselere örnek olması söylene de, bu meblağı 600.000 Liraya indirtmeyi başarmıştır¹³².

Vakko Giyim’in sahibi Vitali Hakko ise, Müslüman müşterilerinden borç alarak, İstanbul Defterdarlığı’na gitmiş, ödemesi gereken miktarın yarısını defterdara takdim

¹³⁰ Çetinoğlu, a.g.e., s.132.

¹³¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: 2, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, s.235-236.

¹³² Vehbi Koç, **Hayat Hikayem**, İstanbul: Apa Ofset, 1973, s.69.

ederek, kalanını taksitle ödemeyi teklif ettiğini ve bu önerisinin kabul gördüğüne anılarında yer vermiştir¹³³.

Sakıp Sabancı ise otobiyografisinde, Adana yöresinden önemli bir işadammın babasına ait kereste stoklarının değeri hakkında maliye görevlisine ihbarda bulunduğunu ve bu şekilde Sabancı ailesinin ödediği Varlık Vergisi'nin aşırı biçimde artmasına yol açtığını anlatmaktadır¹³⁴.

Ünlü sanayici ve işadamı İshak Alaton, bir kolej öğrencisiyken, babası Hayim Alaton'un Varlık Vergisi'ni ödeyemediği için Aşkale'ye gönderilen gayrimüslimlerden olması nedeniyle doğan yokluk ve sıkıntılar sonucu öğrenimini sekizinci sınıfta noktalamak zorunda olduğunu belirtmiştir.

B- UYGULAMA SONRASI DÖNEMDE VARLIK VERGİSİ İÇİN GÖRÜŞLER

Varlık Vergisi, Türkiye kamuoyunun üzerinde mutabakat sağlayamadığı önemli konulardan biridir. Bazı yazar ve aydınlar bu uygulamayı çok olumsuz, trajik hatta faşizan olarak nitelerken, bazı yazar ve aydınlar ise, uygulamanın gerekli olduğunu belirtip, Varlık Vergisi'nin zamanın şartları içerisinde değerlendirilip, makul görülmesi gerektiği kanaatine sahiptirler.

1-Varlık Vergisi Hakkında Ağır Eleştiriler ve Olumsuz Görüşler

Günümüzde Türk Basınında özellikle liberal ve sol görüşlü yazarlar ve aydınlar Varlık Vergisi'ni çok haksız bir uygulama olarak nitelendirirler. Örneğin gazeteci Oral Çalışlar, önceden çalıştığı Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde; Varlık Vergisi'nden bahsettiği yazısında “... *CHP iktidarı faşist bir karakter kazandı. 1942 yılında kurulan Alman işbirlikçisi Saracoğlu hükümeti faşist terörü en yüksek noktaya ulaştırdı.*” şeklinde bir görüş öne sürerek Varlık Vergisi'nin faşist bir uygulama olduğunu belirtmiştir.

Liberal görüşleriyle tanınan ve Varlık Vergisi döneminde geçen “*Salkım Hanım'ın Taneleri*” adlı romanıyla ilgi uyandıran eski bakanlardan Yılmaz Karakoyunlu ise; Ekonomik Panorama Dergisi'nin 24 Nisan 1988 tarihli sayısında; şöyle bir ifade de bulunmuştur: “*Azınlıklarda müthiş bir kırgınlık, ruhi çöküntü yarattı ve gitmeye karar verdiler. Nitekim muhtelif vasıtalarla çekip gittiler. Giderken de çok büyük bir tecrübe birikimini, bilgi birikimini, kültür birikimini beraberlerinde*

¹³³ Vitali Hakkı, **Hayatım Vakkı**, İstanbul: Orkide Matbaası, 2004, s.98-100.

¹³⁴ Buğra, **a.g.e.**, s.168.

götürdüler. Yunanistan o yıllarda en felaketli dönemini yaşamaktaydı, hem iktisaden hem de siyaseten. Bizim buradan giden arkadaşlarımız, vatandaşlarımız Yunanistan'ı ayağa kaldırdı. Çünkü onların sahip olamadığı bir bilgi ve kültürü, bir ticari kabiliyeti buradan onlar götürdüler. Biz ise çok şey kaybettik.“

Karakoyunlu bu ifadeleriyle, olaya bizce biraz da romantik açıdan bakarak, Varlık Vergisi'nin sosyal hayata ve ekonomiye olumsuz etkileri olduğunu belirtmiştir.

Yine, Ekonomik Panorama Dergisi'nin aynı sayısında liberal- muhafazakar görüşleriyle bilinen tanınmış yazar Taha Akyol; *“Olay İttihat Terakkinin başlattığı 'Milli İktisat' politikasının daha devletçi bir devamıdır. Uygulaması sınai ve ticari mülkiyetin Türklere yayılması boyutunu aşarak müsadereye dönüşmüştür.”*sözleriyle Varlık Vergisi'ni eleştiriyordu.

Ulusalçı sol kimliğiyle tanınan ünlü şair ve yazar Attila İlhan ise, ” Hangi Atatürk” isimli kitabında, aynı dönemle ilgili olarak şöyle demişti:

“Yönetimler milliyetçiliği, soğuk savaş milliyetçiliği diye alınca ya da soruna irksal açıdan yaklaşınca en büyük yanlış yapmışlardır. Milliyetçilik bir ırk sorunu değil bir yurt sorunudur. İstiklal Savaşında intelijans servisinden MM grubuna gizlice haber aktaranlardan birisi -toprağı bol olsun- Ermeni Pandikyan Efendi değil miydi?¹³⁵ “

Çetin Altan'ın 30 Ekim 1997 tarihli Sabah Gazetesi'ndeki makalesinde ise, Varlık Vergisi'nden, *“Hitler'den esintili olarak 1942 de İstanbul'da azınlıkları perişan eden ve Aşkale'de çile çekmeye mahkum eden, Varlık Vergisi'ni çıkartmıştı.”* şeklinde bahsedilerek, uygulama faşist olarak nitelendirilmiştir.

Prof. Mina Urgan *“Bir Dinazorun Anıları”* isimli kitabında şu ifadelere yer vererek ; *“ 1942 Yılı Varlık Vergisi yüzünden de bir utanç yılı olmuştur. Varlık Vergisi uygulaması ve 6-7 Eylül olaylarıyla bütün gayrimüslimlere kıyıldı. Kimlik kartıma göre Müslüman bir Türk olmaktan müthiş bir tedirginlik duydum. O günlerde sanki olup bitenlerden şahsen sorumluymuşum gibi tanıdığım Gayrimüslimleri, bu arada dükkanlarda çalışanları, bakkalı çakkalı özür dilemek üzere ziyaret ettim. Varlık Vergisi hükümetin faşist zihniyetini gözler önüne seren,, ama usulüyle yapılan bir vergi haksızlığıydı.¹³⁶”* Dönemin hükümetinin faşist bir zihniyete sahip olduğunu, fakat Varlık Vergisi uygulamasının, kaidelere uygun şekilde tatbik edildiğini belirtiyordu.

Sosyalist görüşlü ve Musevi kökenli yazar Roni Margulies ise Taraf

¹³⁵ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003, s.82-83

¹³⁶ Mina Urgan, **Bir Dinazorun Anıları**, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, 1998, s. 278-279.

Gazetesi'ndeki makalesinde, Varlık Vergisi'ni, özellikle Yahudi karşıtı bir vergi uygulaması olarak görerek, şöyle söz etmiş; *“İkinci Dünya Savaşı yıllarında İnönü hükümeti Varlık Vergisi'ni uygular. Vergi hem tasarıda hem uygulamada tümüyle ırkçı bir vergidir. Kimden ve ne kadar alınacağı ırk temeline göre belirlenmiştir. Uygulamada hemen tümüyle Yahudilerden alınır.*

Devletin böyle bir vergi uygulayabilmesinin ne anlama geldiğini bir kenara bırakalım. İlginç olan, bu vergi karşısında aydınların, liberallerin tavrı. İstisnasız denebilecek kadar yaygın bir şekilde, Yaşar Nabi Nayır, Zekeriya Sertel, Ferit Melen ve daha nice “aydın” Yahudilerin “artık bu vatana borçlarını ödemesi gerektiğini” savunur. Üşenmeden, “Yahudiler yüzyıllardır sülük gibi bu memleketin kanını emiyor, şimdi birazını geri ödemelerinde ne yanlış var” diye yazılar yazarlar. Yani verginin aslen Yahudilerden alındığının farkındadırlar ve bunu doğru bulurlar! Bir Allah'ın kulu çıkıp ırk temelinde alınan bir verginin ırkçı bir uygulama olduğunu belirtmek ihtiyacını hissetmez¹³⁷”.

Ayşe Buğra ise, Varlık Vergisi'ni yasal açıdan şu şekilde değerlendiriyordu; *“Yasal açıdan değerlendirildiğinde, Varlık Vergisi eşi görülmemiş bir ucube olarak karşımıza çıkar. Her şeyden önce yasa, vergi yükümlülüklerinin saptanmasında keyfi ve ayrımcı bir düzenleme getiriyor ve mükelleflerin mahkemeye başvurmalarını engelleyici hükümler içeriyordu. Yasada üç tür vergi mükellefi ve bunların ödeyeceği üç ayrı vergi oranı saptanmaktaydı: Müslümanlar (M), gayrimüslimler (G), ve Dönmeler (D) şeklinde, dini inanç temeline göre oluşturulan bu mükellef gruplarından Müslümanlar en düşük, Dönmeler orta ve gayrimüslimler en yüksek orandan vergi ödemekle yükümlendirilmekteydiler.¹³⁸”*

Dr. Abdullah Mutlu ise, *“Varlık Vergisinin uygulandığı aşağı yukarı bir yıl içinde, tarım dışı kesimlerde yaratılan toplam hasılanın % 8'inin, tümüyle orta ve büyük kent büyük şehir burjuvazisinden oluşan 100.000 civarında mükellef tarafından ödenmesi, gelir ve servet dağılımı açısından taraflı bir operasyondur. Bu operasyonda CHP'nin kendi burjuvazisini oluşturma gayretleri görülebilir. Varlık Vergisi ölçütlere göre muamele yapılmamıştır. Özellikle iktidar ile bağlantıları çok sıkı olmayanlar ve özellikle de azınlıklar ezilmişler ve vergi borçlarını mal ve mülklerini ellerinden*

¹³⁷ Roni Margulies, “İrkçılar Parmak Kaldırsın”, , <<http://www.taraf.com.tr/roni-margulies/makale-irkcilar-parmak-kaldirsin.htm>>, (Erişim: 03.10.2010).

¹³⁸ Buğra, a.g.e., s.167.

çıkarak ödemek zorunda kalmışlardır¹³⁹.” ifadesiyle Varlık Vergisi’nin CHP burjuvazisi yaratmaya yönelik bir eğilimi olduğunu belirtmektedir.

2- Varlık Vergisi’ni Savunan veya Dönemin Şartları Gereği Değerlendiren Görüşler

Varlık Vergisi’nde esas cetvel ve grupları hazırlayan Milli Koordinasyon Heyeti’ne bağlı İktisadi Büro Başkanı konumundaki Şevket Süreyya Aydemir, dönemin şartları gereği uygulamayı bekletmenin imkansız olması, olağanüstü bir vergi uygulaması olması mazeretlerine de dayanarak; gerek verginin uygulandığı dönemde, gerekse sonraki yazı ve anılarında büyük bir tutarlılıkla, Varlık Vergisi’ni savunmuştur¹⁴⁰. Aydemir’in savunma gerekçeleri şöyleydi:

“Varlık Vergisi zaten olağanüstü bir vergidir. Bir arzu veya kaprisin değil, zaruretin neticesidir. O dönemin yönetici kadroları suçlanamaz. Azınlıklara yönelik uygulamalar esas itibariyle doğrudur. Çünkü asırlardır, Türkler tarafından savaşlardan ve saldırılardan korunmuşlardır. Türklerin asırlarca dökülen kanlarına karşılık, bu sefer verecekleri 200 milyon TL’lik Varlık Vergisi karşılaştırıldığında, bu vergiye “Kan Vergisi” dense, azınlıklarla olan hesaplaşma yerine oturur.”¹⁴¹

Türkçülük-Turancılık Akımı’nın önde gelen isimleri arasında yer alan ve aynı zamanda yine bu akımın duayenlerinden olan Nihal Atsız’ın da kardeşi olan Nejdet Sançar ise, Varlık Vergisi’ni ödemeyenlerin büyük çoğunluğunun gayri-Türkler oluşuna dikkat çekmektedir. Ayrıca Nejdet Sançar’a göre, *“Varlık Vergisi, vergisini vermeyen sevgili azınlıklara az bilebilir.”¹⁴²*

Nejdet Sançar ‘ın bu sözlerinden yola çıkarak; mensubu bulunduğu fikri hareketin, Cumhuriyet Halk Partisi kadrolarıyla uyum içerisinde bulunmak bir yana, zaman zaman ciddi şekilde zıtlama içerisinde olması ve yine Tek Parti Devrinde, fikriyat mensuplarının yargılanmalarına rağmen; Varlık Vergisi’ne verdikleri destek gözönüne alındığında; Varlık Vergisi Uygulaması’nın sadece Cumhuriyet Halk Partisi mensuplarınca değil, toplumdaki diğer görüşlerce de kabul ve beğeni gördüğü saptaması yapılabilir.

CHP Büyükkada yöneticilerinden Ahmet Arif Meriç ise; Faik Ökte’nin Varlık

¹³⁹ Mutlu, **a.g.e.**, s.85.

¹⁴⁰ Jibid Silahlı, Ferhat Vasseti, Duygu Çol, Nagihan, Velioğlu, “6-7 Eylül Olayları ve Varlık Vergisi”, < <http://mimoza.marmara.edu.tr/~mtekece/eco272/67eylul.pdf> > (Erişim: 12.06.2010).

¹⁴¹ Jibid, Vasseti, Çol, Velioğlu, **a.g.m.**

¹⁴² Akar, **a.g.e.**, s.181.

Vergisi Faciası kitabındaki eleştirilerini “alçakça “ bulmuş, Saraçoğlu ve devlet büyüklerinin uygulama esnasında herhangi bir ayırmda bulunmadıklarının altını çizmiştir. Meriç’e göre, Ökte’nin kitabı “vatana ihanettir” çünkü “Türklüğün iktisaden kalkınmasını ve vatani müdafaa etmek için ordusunun o günkü şartlara karşı ayakta tutmasını temin eden bir vergi kanununun sırlarını bir hain gibi ortaya sermiştir.”

Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü eski genel müdür yardımcılarında Şefik Çakmak, Teori Dergisi’nde yayınlanan bir çalışmada, Varlık Vergisi’ni trajedi olarak görenlere cevap veren uzun bir makale yayınlamıştır. Şefik Çakmak bu çalışmada özellikle, vergi teorisi ve uygulaması hakkında bir otorite kabul edilen, Yahudi asıllı Prof. Dr. Neumark’ın Varlık Vergisi hakkındaki görüşlerine yer vermiştir.

Bu çalışmada; F. Neumark’ın savaştan haksız kazanç elde edenlerden "savaş vergisi" olarak vergi alınmasını (borç değil) önerisinden bahsetmiştir. Buna göre, Varlık Vergisi, teorik dayanağı olmayan ve sadece Cumhuriyet Türkiye'sine özgü bir uygulama değildir. Dünya maliye literatüründe "Varlık Vergisi" (ya da aynı anlama gelmek üzere "Servet Vergisi") kavram ve tanımının önemli bir yeri vardır.

Şefik Çakmak yine aynı çalışmada şöyle demiştir: ” *Varlık Vergisi'nde yargı yolunun yasa ile engellenmiş olması ile çalışma zorunluluğu getirilmesi tartışma konusu yapılmıştır. Bunlar tartışılabilir. Çalışma zorunluluğunun uygulanmasında gayrimüslimlere yapılan kimi işlemlere ilişkin eleştirilerin haklı yanları da vardır. Vergi yasınının daha olumlu, daha yumuşak yaklaşımlarla uygulanması gerektiği söylenebilir. Ancak uygulamaya ilişkin bu eleştirilerin, verginin amaç ve hedefini karartmaması; yasanın, yalnız bu yönüne bakılarak "facia" diye nitelenmemesi gerekir. İkinci cumhuriyetçilerin ve neoliberal siyasetçi ya da tarihçilerin, uygulamadaki kimi olumsuzluklara bakarak verginin tümünü topa tutmalarının bilimsel ve haklı bir gerekçesi yoktur.*”¹⁴³

Yazar bu ifadesiyle, günümüzde ülke rejiminin o dönemlerini beğenmeyenlerin, salt negatif yönde eleştirenlerinin ve karşıtlarının, Varlık Vergisi’nin, olumlu yönleri gözardı ederek, safi olumsuzlukları üzerinden eleştiri yapabilmek için kullandıkları bir nevi “belaltı vuruş” mekanizması haline dönüştürüldüğü şeklindeki düşüncemizi destekler bir görüş belirtir.

Aslan Başer Kafaoğlu ise, “Varlık Vergisi Gerçeği” adlı kitabının önsözünde,

---

¹⁴³ Çakmak, a.g.m., s.9.

Aşkale'deki çalışma kampının kötü koşullarını sürekli dramatize edenlere, yüzbinlerce Türk askerinin çok daha beter şartlarda yaptığı, 6 yıla kadar uzayabilen vatani görevlerini hatırlatırken, 1910, 1911 ve 1912 doğumluların üç kez silah altına alınıp, bunların bir kısmının çadırlı ordugahlarda görevlerini ifa ettiğinden bahsediyor ve sıkıntı çekenlerin sadece Aşkale'ye giden mükellefler olmadığını, Karadeniz'de süpürge tohumu yemek zorunda kalan halkın da, Varlık Vergisi'nden kısa süre sonra yürürlüğe girecek Toprak Mahsulleri Vergisi'nin belini büktüğü köylünün de, eksik beslenme ve ilaçsızlıktan, akciğer hastalıklarının kırıp geçtiği İstanbul halkının da benzer sıkıntılar çektiği cevabını vermiştir.

II. VARLIK VERGİSİ'NE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER

Varlık Vergisi uygulamasının, sermaye birikimi, ekonomik ve toplumsal yapı üzerinde çeşitli etkileri görülmüştür. Bu etkilerden bahsedilirken, sürecin en önemli aktörlerinden biri olan, dönemin İstanbul Defteri Faik Ökte'nin değerlendirmelerine ve Faik Ökte'ye yönelik eleştirel bir bakışa da yer vermek, objektif bir değerlendirme yapabilmek adına faydalı olacaktır.

A- VARLIK VERGİSİ' NİN SERMAYE BİRİKİMİNE ETKİLERİ

Varlık Vergisi Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra, verginin %70'i İstanbul'daki mükelleflere tahakkuk ettirilmiştir ve bu mükelleflerin %87'si gayrimüslimdir. Müslümanlar ise, % 7'lik bir oranı oluşturmaktadır. Halbuki o yıllarda Müslüman Türk şirketlerinde gözle görünür bir artış yaşanmıştır. Anadolu eşrafı ve büyük toprak sahiplerinden, savaş yıllarında büyük birikimler sağlayanlar vardır ve bu birikimlerini kullanmak için, İstanbul'da yatırım arayışlarına girmişlerdir. İstanbul bu sıralarda göç almaya başlamış ve gelenler de çoğunlukla ticaret alanına yönelmiştir. 1942 yılı içerisinde, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olanların sayısı 28 bine yükselmiştir ki, bu bir sene içinde 8 bin kişilik artış demektir.¹⁴⁴

Ayrıca bu dönemde, Varlık Vergisi'ni ödeyemeyen mükelleflerin evleri de açık arttırmalarla satılmıştır. Ayhan Aktar'ın tapu arşivlerinde yaptığı araştırmaya göre, İstanbul'un altı ilçesinde Varlık Vergisi'ni ödemek için gayrimenkullerini satanların yüzde 39'u Yahudi, yüzde 29'u Ermeni, yüzde 12'su Rum, yüzde 10'u azınlık şirketleri, yüzde 5'i yabancılardır. Bunları alanların yüzde 67.7'si Müslüman Türkler, yüzde 30'u ise devlet kurumlarıdır. Bu gayrimenkulleri değerlerinin altında satın alan pek çok

¹⁴⁴ Ali Sait Çetinoğlu, Varlık Vergisi: "Bir Ekonomik ve Kültürel Soykırım Örneği", <<http://www.koxuz.org/anasayfa/node/3944>>, (Erişim Tarihi: 18.09.2010).

Müslüman Türk işadami, gayrimenkul zengini sıfatını kazanıyordu.

Varlık Vergisi'nin sermaye yapısını değiştirmesi açısından en önemli sonuçlarından birisi, gayrimüslimlerin bir kısmının piyasadan tasfiye olmasıyla, Anadolu'dan gelen Müslüman Türk girişimcilerin, piyasaya rahatça girmelerini sağlayacak bir ortamın meydana çıkmasıdır.

Bu durumu, Kemal Karpat şöyle örneklemiştir: *“Vergisini ödeyemeyen pek çok küçük firma müzayedeye satıldı. Bunları savaş sırasında çeşitli yollarla sermaye biriktirmiş kimseler satın aldılar. Bunlar hem tecrubesizdi, hem de kazanç hırsıyla doluydular. Tecrübesizlikleri piyasada karışıklık yarattı, kazanç hırsları da hayat pahalılığının artmasına neden oldu.”*¹⁴⁵

Piyasadaki Türk tüccarların etkinliklerinin arttırmaya başlamış, haddinden fazla vergilendirilmiş gayrimüslim tüccarların malvarlıklarına sahip olmaya başlamışlardır. Örneğin, 1927'de kurulan ve ortakları arasında ağırlıklı olarak azınlıkların bulunduğu Ege Bölgesi'ndeki, Akseki Ticaret Bankası'nın 19.547 hissesinden 11.150'si Varlık Vergisi sonrasında tek başına bir Türk Müslüman tüccarın eline geçiyordu¹⁴⁶.

Bu duruma bir başka örnek de İzmir'den verilebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce İzmir'de büyük şirketlerin sayısı 9 iken, Varlık Vergisi'nden sonra 41'e çıkmıştı. Yeni kurulan şirketlerin sahipleri Müslüman Türklerdi¹⁴⁷.

Yine bu döneme ait bir başka örnek ise; Varlık Vergisi nedeniyle haczedilip, ticaret odası deposuna devredilen 400.000 lira değerindeki porselen ve züccaciye eşyasının tamamının, Türk ve Müslüman girişimcilerin sahibi olduğu Cam Porselen Türk Anonim Şirketi tarafından satın almasıdır.

Varlık Vergisi sonrasında, özellikle gayrimüslim girişimciler, uzun yıllar yatırım kararlarında isteksiz ve çekingen davranmaya başlamışlardı, yatırım yapma yolunu seçenler de, bu iş için yurtdışını tercih etmeye başlamıştı. Bir kısmı da imalat sanayiinden çekilmiş ve ticarete yönelmiştir, bazı gayrimüslimler de kayıplarını giderme amaçlı karaborsacılığa devam etmiştir. Yine bu dönemde gayrimüslimlerde yatırım yapmak konusunda çekinceler oluşmuştu, bunun sebebi ise, yeni bir devlet müdahalesinin olabileceği beklentisiydi. Bu çekinceden dolayı, her an ülkeyi terk

¹⁴⁵ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967, s.106.

¹⁴⁶ Akar, **a.g.e.**, s.171.

¹⁴⁷ Akar, **a.g.e.**, s.172.

etmeye hazır bir şekilde, para kazanma yolları seçmişlerdi ve nitekim bir kısmı da 1948’de İsrail Devleti’nin kurulması ve sonrasında, kişisel tercihini göç yönünde kullanmıştır.

Görüldüğü gibi, artık istekli ve yatırım yapmaya açık olan kesim Müslüman Türkler’den oluşuyordu. Bu devirde pek çok Müslüman Türk işadamı, gayrimüslimlerle ortaklık kurarak ve kendi paylarına düşen daha düşük orandaki vergileri ödeyerek, büyük sermayelere hükmetmeye başlamışlardır. Bu yola başvuranlardan bir kısmı halen, Türkiye’nin en büyük sanayi ve ticaret sermayelerine sahip durumdadır.

Varlık Vergisi uygulaması sonucunda sermaye birikiminde önemli ölçüde Türkleşme gözlenmiştir. Ancak, uygulama sonucu başarılı işadamlarının ortaya çıkmasının yanı sıra, taşra tefecisi- taciri zihniyetiyle yola çıkıp, büyük sermayelere hükmeder duruma gelenlerin ekonomiye ne kadar yarar sağladığı da ayrı bir tartışma konusudur.

B- VARLIK VERGİSİ’NİN EKONOMİK VE TOPLUMSAL YAPIYA ETKİLERİ

Varlık Vergisi uygulaması Adam Smith’in vergileme ilkelerinden adalet ve belirlilik ilkelerine uygun olmayacak şekilde yapılmıştır¹⁴⁸. Varlık vergisinin oluşturduğu güvensizlik ortamı, bireysel düzeyde göç kararını etkilemiştir. Bir azınlık mensubu açısından başka bir ülkeye göç etmek gibi son derece zor bir kararın alınmasında önemli etkenlerden biri olmuştur. Yazar Samim Akgönül’ün “Anadolu Rumları” adlı kitabında, Türkiye Rumları’nın tamamının Varlık Vergisi’ni çok ciddi şekilde hissettiğini ve cemaatin yoksullaştığını, Türk Devleti’ne karşı bir güven krizi yaşadığını¹⁴⁹ şeklindeki yargısı, Ermeni ve Musevi cemaatlerini de kapsayacak şekilde genellenebilir.

Varlık Vergisi öncesi ticaretle hayatlarını kazanan kişilerin bir kısmı, Varlık Vergisi ile servetlerinin üzerinde vergi istenmesi üzerine, ticari hayatlarına son vererek, gayrimenkullerini satmak zorunda kalmıştır. Bir kısmı da vergiyi ödemek için kendilerine yeterli süre verilmemesinden dolayı çalışma kamplarına gönderilmiştir. Özellikle ithalat-ihracat ve ticaret gibi alanlarda faaliyet gösteren gayrimüslim

---

¹⁴⁸ Mutlu, a.g.e., s.86

¹⁴⁹ Samim Akgönül, **Türkiye Rumları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s.131.

girişimcilerin piyasadan çekilmesi, iaşe ve pahalılık sorunlarının ön plana çıkması gibi bir sonucu beraberinde getirmiştir¹⁵⁰.

“Verginin tasfiyesini takip eden aylarda İstanbul piyasasında durgunluk yaşanmıştır. Gayrimüslim grubunun büyük simaları uygulama sonucunda sarsılmış, orta tabaka mecalsiz ve dermansız kalmıştı. Esnaf canlılığını kaybetmişti...Başlangıçta yapılan tahminlerin aksine bu zelzele Müslüman grubunu ihya etmemiştir. Bazı durumlarda onun çalışmalarına, işine de tesir etmiştir. Senelerdir ticaret ve sanat erbabı beraber çalışmaya alışmışlardır, birbirinin alıcı ve satıcısı idiler. Varlık vergisi daha çok karaborsacıların zenginleşmesine yol açmıştır. Ticarethaneleri satılan ve işsiz kalan yüzlerce iş adamı karaborsacılığa başlamıştır¹⁵¹.”

Sadece işverenler için ayrı istatistik bulunmasa da, 1935 ve 1950 nüfus sayımlarının karşılaştırılması, Rum, Ermeni ve Yahudilerin sanayi ve ticarete toplam istihdam içindeki paylarının önemli ölçüde azaldığını göstermektedir¹⁵². Buna karşın, Varlık Vergisi’nden sonra yerli gayrimüslimlerin Türk iş aleminde silinmediği, daha sonra da önemli bir yüzdeyi oluşturmayı devam ettikleri görüldü. Gayrimüslimler 1950 yılında İstanbul’daki toplam çalışan nüfusun % 17’sini oluştururken, imalat sanayi istihdamındaki payları % 22 ve ticaret ile bankacılık istihdamındaki payları % 27’ydi. Bu oranlar, gayrimüslimlerin işçiler değil işverenler arasında daha büyük bir yere sahip oldukları dikkate alınarak yorumlanırsa, ticaret ve sanayi kapitalistleri arasındaki paylarının çok daha büyük olduğu anlaşılır¹⁵³.

Varlık Vergisi uygulanması sırasında bir kısım Müslüman işadamlarının maddi kazançlar elde etmesine olanak tanıdığı halde, Varlık Vergisi’nin bu kesimi de tam olarak memnun ettiği söylenemez¹⁵⁴. Buna sebep olarak, azınlıklarla ortak iş yapan bazı Müslüman girişimcilerin ciddi sorunları olmasını, verginin etkisinin olduğu piyasa durgunluğu, tüm işadamlarını olumsuz yönde etkilemesini ve çeşitli nedenlerle araları yönetimle iyi olmayan kimi işadamlarının fazla vergiler ödemeye zorlanmasını ve bu nedenle maddi sıkıntı içerisine düşmelerini sayılabilir.

---

¹⁵⁰ Aktar, a.g.e., s.208.

¹⁵¹ Ökte, a.g.e., S. 202-203.

¹⁵² Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, 1994, s.263.

¹⁵³ Tezel, a.g.e., s.263.

¹⁵⁴ Buğra, a.g.e., s.168.

1942 Varlık Vergisi pek çok açıdan 1940'ların devlet ve işadamları ilişkilerinin aynası olarak ta görülebilir. Resmi olarak Varlık Vergisi'nin üç amacı vardı: Enflasyonla mücadele için tedavülden para çekmek, savaş yıllarında "çok para kazanmış olanlardan" vergi almak, devlet gelirlerini artırmak. Pratikte ise, yasa, büyük işadamlarından küçük sanayiciler ve hatta esnafa varıncaya dek tüm azınlıkların ekonomik konumlarında büyük bir sarsıntıya ve ileri boyutlarda bir ayrımcılığa yol açtı. Ama yasal sistemin saygınlığına, bürokratik işleyiş ve iş ahlakına verdiği zararlar herhalde çok daha önemliydi¹⁵⁵.

Varlık Vergisi iş ahlakı üzerinde de, art niyetli kişiler yüzünden yozlaştırıcı bir ortam oluşturdu. Müslüman işadamları, gayrimüslim işadamlarının içinde buldukları açmazları kendi lehlerine avantaj olarak dönüştürebiliyorlardı. Bunun dışında, Müslüman işadamları da bazı zamanlar, kendi aralarındaki çekişmeleri, hükümete birbirlerinin gizli zenginliklerini ispiyonlamak suretiyle çözüme yoluna gidiyorlardı.

Bunun dışında bürokrat kökenli yönetici kadro, Varlık Vergisi süreciyle beraber toplumun varlıklı çevreleriyle olan ilişkilerini önemli ölçüde zedelemiş oldu. Bürokrat kökenli siyasi kadronun vergi sürecindeki tutumu, zengin Türk kesimde de gelecek endişesi yarattı. Uzun dönemde ayakta kalabilmek için bu çevrelerin desteğine muhtaç olan yönetici kadro, bu keyfi güç gösterisiyle bu destekten çok şey yitirdi¹⁵⁶. Ülke zenginlerinin, Cumhuriyet tarihi boyunca olaylara karşı takındıkları tutumlarını ve genel çizgilerini göz önüne alırsak, bu durumun, daha sonraki yıllarda Demokrat Parti'nin kuruluşu ve iktidara gelişindeki sürece etki eden faktörlerden birisi olduğu söylenebilir. Hatta dönemin İçişleri Bakanı Seyhan (Adana) milletvekili Hilmi Uran'a göre, Varlık Vergisi davasının "politik safhası sürüp gitmiş ve Halk Partisi aleyhine daima bir silah olarak" kullanılmıştır¹⁵⁷.

Ayrıca, Varlık Vergisi uygulaması, Müttefik Devletler karşısında Türkiye'nin itibarını iyice sarsmıştır. Varlık Vergisi Kanunu'na tepkiler belirmeye başlayınca İngiliz uyrukluların vergilerinde büyük indirimlere gidilmiştir. Buna karşılık vergi miktarı mükellef adedi ne olursa olsun, Amerika Birleşik Devletleri uyruklular Varlık Vergisi ödememiştir¹⁵⁸.

---

¹⁵⁵ Buğra, **a.g.e.**, s.167.

¹⁵⁶ Tezel, **a.g.e.**, s.263-264.

¹⁵⁷ Aksanyar- Biçer, **a.g.m.**, s.393.

¹⁵⁸ Ekinci, **a.g.e.**, s.193-194.

Özetle; Varlık Vergisi bekleneni tam olarak veremedi. Karaborsacılık, pahalılık, vurgunculuk bitmedi. Türk vergicilik tarihi açısından, maliye ve vergicilikle ucundan kıyısından ilgili olan herkesin bilmesinin gerektiği ve çok önemli dersler çıkarılması gereken bu uygulamanın, aslında ırkçı politikalar gütmekten ziyade, yeterli bir zaman dilimine yayılamamış olması, kanuni mevzuatının yetersiz oluşu ve ehil eller tarafından gerçekleştirilmediğinden ötürü, hedefinden saptığını ve başarısız olduğunu; bu çalışmada sıkça başvurulan Şefik Çakmak'ın makalesinden bir alıntıyla açıklanabilir.

Varlık Vergisi ile ilgili olarak dönemin önemli gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na gider. Başbakanla eskiden beri sürmekte olan yakın dostluğuna da güvenerek vergiye karşı tepkileri iletmek ister. Kendisini dinleyen Başbakan çok sert konuşur¹⁵⁹. Özetle:

- Yıllardır sabredildiğini, haksız kazanç sağlayanların bu sabrı yanlış değerlendirdiklerini, ihtarlar karşılığında söz verdikleri halde sözlerini tutmadıklarını,
- Haksız kazanç sağlamak için yurttaşların ekmeğine göz diktiklerini,
- Üstelik "bu adamlara dokunmaya gelmez, ülke dışı ilişkileri olduğundan, bütün ekonomik yaşamı durdurabilirler" biçiminde söylemler olduğunu,
- Özel ticaretin gerek duyduğu huzur ve güvenin, Türk toprağına ve milletine bağlı ve namuslu olmayı gerektirdiğini,
- Varlık Vergisi uygulamasında hata ve haksızlıklar olduğunu kabul edebileceğini, ancak Türk vatandaşlığı sıfatının esas olduğunu, vatandaşlık sıfatının da yurda bağlılığı ve hizmeti gerektirdiğini belirtir ve ekler: "***Yurda faydalı olabilen her fert, aslı, nesebi, dini ne olursa olsun öz Türk vatandaşıdır.***"

Başbakan Saracoğlu, bu görüşmesindeki sözleriyle, uygulamada bazı eksiklikleri ve yanlışlıkları kabul etmekle beraber, din ve ırk ayrımcılığı amacı taşımadığını ve kaygısının ülkeye zarar verenler olduğunu net bir şekilde beyan etmiştir.

C- DÖNEMİN İSTANBUL DEFTERDARI FAİK ÖKTE'NİN DEĞERLENDİRMESİ

"Bu vergi, bir siyaset adamının dimağından doğmuştur; teknik servislerin bunda hiçbir dahli yoktur. Memleketimizin bünyesi bu çeşit siyaset adamlarının doğmasına, daha doğrusu siyaset adamlarının bu gibi ucubeler doğurmasına müsaittir. Bu sebeple bu faciayı örtmek ve gömmektense bilakis açmak ve meydana çıkarmak daha

---

¹⁵⁹ Çakmak, a.g.m., s.10.

faydalı olur. Bu biraz da vatan ve memleket meselesidir. Çünkü bu dert her zaman nüksedebilir. Bundan başka bu verginin, o zamanki düşünüşe göre, doğmasını icabettiren sebep ve zaruretler vardır. Bunları yarının mali tarihini yazacaklara olduğu gibi nakletmek, bizim neslin borcu ve vazifesidir”.

“Varlık Vergisinden ne kazanıldığını, neler kaybedildiğini, belirtmek icap eder. Bu vergi ile ne yapılmak istenilmişti? Hedef ne idi, ne netice istihsal edildi? Verginin aktif ve pasifinde neler vardır? Varlık Vergisi ile hazineye 221 milyon lira sağlanmıştır.(Sadece İstanbul mükelleflerinden)

Bu kitapta tespit edilen bütün kanunsuzluk ve nizamsızlıkların karşılığı, işte budur. Buna mukabil, bu vergi ile devlet çok şey kaybetmiştir. Bunlardan bazılarına işaret edelim:

Varlık Vergisi ile bidayette güdülen iktisadi gayeler tahakkuk etmemiş, ileri sürülen fiyat politikası iflasla neticelenmiştir. Konjonktürün mütemadiyen yükselmesi yüzünden, ilk günlerde fiyatlarda görülen düşüklük çabucak zail olmuştur. Cebri satışlarda piyasa alimante edilememiş, fiyat mekanizması tanzime medar olacak arz temin olunamamıştır. Alakalı fasılda, yapılan satışların daha ziyade, karaborsayı beslediği tebarüz ettirilmiştir.

Bu dönemde asıl üzerinde durulacak nokta, Varlık Vergisi'nin harp dolayısıyla zaten sarsıntılara maruz olan iktisadi bünyemizi, derinden gelen bir zelzele gibi sarsmasıdır. Fevkalade hallerde devlete düşen en büyük vazife, bu hallerin icap ettirdiği sivrilikleri mütemadiyen yontmak, iktisadi nizamı, piyasayı, mümkün olduğu kadar sarsıntıdan korumaktır. Büyük müstehlik kitlelerin korunması buna bağlıdır. Gümrüklerin kapandığı, ithalatın güçleştiği bir devrede, fabrikaları, imalathaneleri durdurarak, ticarethaneleri kapatarak, ticarethane ve imalathaneleri bu işlerden anlamayan insanların eline geçirterek, itimat ve emniyet havasını allak bullak ederek, bu nizamı bizzat, bu nizamı bizzat devlet alt üst etmiştir.

Mali dönemde bu vergi ile kaybettiğimiz en kıymetli döviz;vatandaşın devlete olan itimadının sarsılmasıdır. İktisadi hayatta mükellefin devlet ten beklediği en büyük teminat, müstekar bir nizamdır. Endüstri, ticaret, bütün iktisadi hayat emniyet havasını teneffüs ederek yaşatabilir. Varlık Vergisi ile bu hava zehirlenmiştir. Günün birinde devletin şu veya bu mülahaza ile takdire dayanan bir vergi vaz edip, istediği zümreyi iflasa sürükleyebileceği hakkında Varlık Vergisi elim bir misal vermiştir.

Cumhuriyetten bilhassa 1926 yılından sonra, vergi reformu yavaş fakat emin adımlarla inkişaf etmekte idi. Varlık Vergisi, bu reformun grafiğine düşen bir mürekkep lekesidir. Yarın, mali tarihimizi tetkik edecekler, Varlık Vergisi'ne ait sahifeleri, mustar (çaresiz kalmış) zamanlarda Galata sarraflarının zorlandığını, vezirlerin öldürtülerek mamelektiflerine el konulduğunu yazan sahifelerle karıştıracaklardır.

Harici itibar çerçevesinden vakıanın görünüşü daha karanlıktır. Cumhuriyet Hükümeti baştan bir facia olan Osmanlı Düyun-u Umumiye tarihini kapamış, Osmanlı borçlarından kendisine düşen hisseyi büyük bir namuskarlıkla kabullenmiş, bunun senelik taksitlerini, harice muntazaman ödemiştir. Çeşitli imtiyaz mukavalelerine zemin teşkil eden Demiryolları, limanlar ,tünel, elektrik işletmelerinin mübayaalarına ait borç taksitler de, bu devrede aksamadan tediye edilmiştir. Senelerdir, Türkiye Maliyesi denk bütçelerle idare edilmiştir. Bu amillerin, harici itibarımız takviye ettiğinden şüphe edilemez. Varlık Vergisi ile yavaş yavaş teessün eden bu itibarın, bir kalemde kaybedildiği muhakkaktır.

Bu verginin hasren ekaliyetlere tevcih edilmiş olması, Hıristiyan dünyasının mali mahafilinde aleyhimize, haçlı seferlerden süzülüp gelen bir hava estirdiğini tahmin etmek güç değildir. Harici borçlarımızda başlı başına merhale olan Paris İtilafnamesi'ni imza eden, zeka ve dirayetiyle birinci sınıf insan olduğuna şüphe olmayan Saracoğlu'nun, aynı zamanda Varlık Vergisi'ni hazırlayan hükümetin Başkanı bulunduğunu düşünmek, gerçekten hazindir!”¹⁶⁰

D- FAİK ÖKTE'YE YÖNELİK ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Şefik Çakmak, Teori Dergisi'nde yayınlanan Varlık Vergisi ile ilgili bir çalışmada Faik Ökte'ye çeşitli eleştiriler getirmiştir. Yazar, verginin uygulanması için özel olarak İstanbul Defterdarlığı'na atanmış Faik Ökte'nin Varlık Vergisi Faciası diye kitap yayınlamasını, “anlamak mümkün değil”¹⁶¹ sözleriyle değerlendirir.

Şefik Çakmak eleştirisine şöyle devam eder; “Maliye Bakanı Fuat Ağralı, İstanbul Defterdarı Şevket Adalan'ın yerine defterdar olarak Faik Ökte'yi atarken, kendisine, İstanbul Defterdarlığı'na atanması nedeninin, çıkacak Varlık Vergisi Kanunu'nun sağlıklı bir şekilde uygulanmasını sağlamak olduğunu açık ve net olarak bildirir. Görevi kabul etmemek elindedir. Nitekim Varlık Vergisi Faciası adlı kitabında

¹⁶⁰ Ökte, a.g.e., s.210.

¹⁶¹ Çakmak, a.g.m., s.9.

kendisine daha önce Gelirler Genel Müdürlüğü'nün önerildiğini, bu görevi kabul etmediğini belirtmiştir.

Diğer yandan kitabındaki şu cümle oldukça anlamlıdır: "Kanaatımca Ağralı'nın affedilemeyecek kusuru, Saraçoğlu'nun kafasından çıkan Varlık Vergisi'ni itiraz etmeden kabul eylesidir." Oysa, Faik Ökte 12 Eylül 1942'de İstanbul Defterdarı olarak atanır. Atanmadan önce ve sonra Varlık Vergisi hazırlık çalışmalarına katıldığını, yasa tasarılarının kendisine gösterildiğini, düşüncesinin alındığını gene kitabında anlatır. Maliye Bakanı Ağralı için söylediği, "affedilemeyecek kusuru" hiç üzerine almaz.

Diğer yandan yasa metninde ne "facia", ne de Müslim- Gayrimüslim ayrımı vardır. Verginin tutarını saptamak tamamen komisyonların yetkisindedir. Komisyonların, haksız kazançları şu ya da bu biçimde belirleyip mükelleflere makul ölçülerde vergi saptamaları gerekir. Komisyonların en etkili kişisi de İstanbul'un en büyük mal memuru, yani Faik Ökte'dir. Ortada facia varsa, bu faciayı yaratan da kendisidir. Kanun değildir"¹⁶².

Dönemin en önemli tanıklarından olan ve Varlık Vergisi çalışmaları içinde bizzat bulunup, uygulamayla ilgili yegane çalışmanın sahibi olan Faik Ökte hakkındaki bu önemli eleştirilere yer verilmesi, sürece tamamen objektif gözle bakılabilmesi açısından önemlidir.

III. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE VARLIK VERGİSİ BENZERİ VE AŞIRI KAZANÇLARIN VERGİLENDİRİLMESİNE YÖNELİK UYGULAMALAR

Neumark'ın, "savaş zenginlerinden alınan vergilerle savaşın yaralarının sarılması"nı savunan görüşleri doğrultusunda, varlık vergisi benzeri vergiler Almanya, Yunanistan, Bulgaristan, Macaristan, İsviçre, Hollanda, ABD, Fransa, İngiltere'de de uygulanmıştır. Örneğin Almanya'da savaştan kaynaklanan olağanüstü kazançlardan vergi alınması, 31 Mart 1942 günlü kararname ile düzenlenmiştir. Yunanistan'da 1942 yılında uygulamaya konan "Arızı olarak elde edilen servetler vergisi" adı verilen vergi ile "1 Nisan 1941 tarihinden sonra edinilmiş ve vergilendirilmemiş servetler" ve "Nereden ve ne şekilde edildiği belgelenmeyen paralar" vergilendirilmiştir. ABD'de savaş hazırlıkları giderlerini karşılamak üzere, şirket karlarından %94 vergi alınmıştır.

---

¹⁶² Çakmak, a.g.m., s.10.

A- İNGİLTERE

İkinci Dünya Savaşı esnasında Avrupa Ülkeleri arasında fiilen işgal altında olmayan tek müttefik ülke olan İngiltere; hava ve deniz yoluyla Alman bombardımanının etkisi altında kalmıştır. Bu durum da; İngiliz ekonomisinde güçlü bir tahribat yaratmıştır.

Savaşın etkilerinin yanısıra piyasa ekonomisinin savaş ekonomisine uydurulması, fiyatlardaki artışlara önlem alma çabası, üretimin aksamaması ve savaşın finanse edilebilmesi için kaynak yaratma zorunluluğu gibi ekonomik Birleşik Krallığın savaş dönemindeki en büyük ekonomik problemleriydi. Bu duruma istinaden; üretim ve dağıtım kontrolü, sanayi ağırlıklı üretim, hammadde ithal ve ihraç ürünlerinin kontrolü, kar kontrolü gibi müdahaleler; ekonomiyi başlıca disipline etme çabalarıydı. Fakat tüm bu önlemlere rağmen yine de fiyat artışlarının önüne geçilememiştir.

Savaş finansmanında İngiltere'nin başlıca kaynağı borçlanma ve vergilerdi. 1943 bütçesindeki 4.5 milyarlık savaş harcamaları; 5.3 milyar sterlinlik toplam harcamaların büyük kısmını oluşturmuştu. Bunun 2.1 milyarı vergilerle, 2.4 milyarlık kısmı ise, borçlanma yolu ile finanse edilmiştir. Bu dönemde uygulanan vergi türü; Varlık Vergisi'ne benzer bir yapıdadır. Savaş dönemiyle meydana gelen aşırı kazançları vergilemeyi hedefleyen Aşırı Kazanç Vergisi'nin oranı %100'dür. Fakat mükellef; kendisinden tahsil edilen vergi miktarının %20 'sini, bu parayı makine ve alet onarım ve yenilenmesinde kullanmak şartıyla geri alabilirdi.

2- MACARİSTAN

Macaristan'da toplumun iktisadi gücünden yararlanma amaçlı iki yol izlenmiştir. Öncelikle vergileri giderek arttırmak, daha sonra çeşitli kredi işlemleri uygulamak. Birinci yol olarak envestisman yardımı diye nitelenen bir çeşit olup, bir defaya mahsus bir servet vergisi türüdür. 50000 Pengö'den fazla para sahibi olan herkes, 5 yıl boyunca bu vergiyi vermekle yükümlüdür. İkinci vergi; savaş teçhizatı vergisi olup, bu vergi esas itibari ile devletin vasıtasız vergileri üzerine mevzu %10 değerinde bir zam şeklinde alınmaktaydı.¹⁶³

---

¹⁶³ Pür,a.g.e.,s.330.

3- DİĞER ÜLKELER

Bulgaristan'da iç borçların miktarının 2 milyardan, 3.5 milyar Levaya çıkarılması, Yahudilerin serveti üzerinden vergi alınması şeklinde uygulamalar görülmüştür. Ayrıca sermayeleri en az 300 bin Leva olanlardan sermaye vergisi alınmıştır.¹⁶⁴ Yunanistan'da ise, yeniden bazı vergiler oluşturulmuş ve yürürlükteki pek çok vergilerin oranları yükseltilmiştir. Bu dönemde Hollanda'da ise, kazanç, şirket ve servet vergileri adı altında üç yeni vergi uygulamaya konulmuştu. Kazanç vergisi komünlerin nefine olmak üzere 1942 mükellefiyet yılından itibaren devlet eliyle tahsil edilecektir. Şirket vergisine anonim, komandit şirketler ile mukabiliyet esasına tabii sigorta şirketleri tabii olacaktır. Servet vergisine ise, hükmi şahıslar anonim ve komandit şirketler ve aynı zamanda hükmi şahıs sayılmayan birlikler tabii olacaktır.¹⁶⁵

Aynı yıllarda Portekiz'de, ticari ve sınai faaliyetlerde normal olarak elde edilen gayri safi karın %20'sinden fazla kar sağlayanlardan kazanç vergisi alınmıştır. İsviçre'de ise, Buhran Vergisi'nin kapsamı daha genişletilerek savunma vergisi ile değiştirilmiştir. Avustralya'da; bin liradan fazla geliri olanlardan lira başına on kuruş vergi alınmıştır. İskandinav Ülkeleri'nden Norveç kar hadlerini %5, Finlandiya ise %6 ile sınırlandırma yolunu seçmiştir.

Savaşın başlaması ile birlikte İtalya'da, bütün gelir vergilerine %25 ile %100 arasında zam yapılmıştır. Buna rağmen vergilerle savaş finansmanı İtalya'da yeterince başarılı olamamıştır. Örneğin 1942- 1943'de vergiler, genel harcamaların ancak üçte birinden fazladır¹⁶⁶.

Fevkalade kazançlarda, Kanada ve İsveç'te, elde edilen kazançlara %75-80' oranlarında vergi konulmuştu. Ancak bu tip uygulamaların yapıldığı ülkelerin çoğunda, fevkalade kazançlar üzerinden alınan vergilerin, genel vergi gelirleri içindeki payı çok küçüktür. 1940- 1942' de İngiltere'de 1.359 milyon sterlin tutarındaki gelirlerinin % 7'si, olan 96 milyon sterlin, Kanada'da 776 milyon doların % 6.7'si olan, 52 milyon dolar, Japonya'da 3.157 milyon yenin % 18'i olan, 557 milyon yen, İsveç'te 1.452 milyon kronun % 19'u olan, 285 milyon kron, savaş kazançları olarak tahsil edilmiştir¹⁶⁷.

---

¹⁶⁴ Akar, a.g.e., s.22.

¹⁶⁵ Pür, a.g.e., s.332.

¹⁶⁶ Akar, a.g.e., s.23.

¹⁶⁷ Akar, a.g.e., s.24.

SONUÇ

Savaşlar, acılar, ihanetlerle dolu bir coğrafyada, verdiği destansı Milli Mücadele sonucu, “Anka Kuşu” misali kendi küllerinden doğmayı başaran Türkiye Cumhuriyeti’ne, selefi Osmanlı Devleti’nden kalan miras; perişan durumda bir ekonomi, iş gücü potansiyelinin önemli bir kısmını cephelerde ve mezarlıklarda bırakmış bir gençlik, cehalete mahkum edilmiş, kıtlıkların kıranların elinde perişan olmuş, karasaban ve bir çift öküzden müteşekkil tarım faaliyetleriyle geçinmeye çalışan bir halktan ibaretti.

Bunlara bir de, önceden verilmiş imtiyazlarla, sermayeyi elinde tutan, istediği yabancı firmalarla ortaklık kurabilen, dışarıdan gelebilecek yatırım taleplerini, geleneksel bağları vasıtasıyla yönlendirmede adeta üstadlaşmış bir zümre eklenebilirdi. Düyun-u Umumiye ve kapitülasyonların boyunduruğundan çıkmayı, zaman içerisinde başaran genç Türkiye Cumhuriyeti’nde, modern devlet yapısının olmazsa olmaz koşullarından sanayileşme hamlesini yapmak için çeşitli planlar yapılmıştı. Din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın tüm halkını kucaklayan Devlet, bunları gerçekleştirebilmek için, “devlet himayesinde liberal bir ekonomi”nin hayata geçirilmesi kararını almış ve bu amacını gerçekleştirebilmek için çeşitli teşvik kanunları çıkartmıştı. Ancak o yıllarda tüm dünya ekonomileri üzerinde yıkıcı bir etki yaratan Büyük Buhran’ın da ortaya çıkmasıyla, liberal politikalar askıya alınmış, planlı sanayileşme hamleleri olumlu sonuçlar getirmeye başlamış ve ülke refahı giderek artarak, hedeflenen çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma yoluna girmişti.

Tüm dünyayı saran aşırı milliyetçilik dalgaları ve Birinci Dünya Savaşı’ndan kalma hesaplaşma isteklerinin tekrar alevlenmesi sonucu savaş davulları kapının dibinde yeniden çalmaya başlamıştı. Böylece ülke, Büyük Buhran’ın sürmekte olan sarsıcı etkilerinin yanına, savaş ekonomisinin getirdiği külfetler ve bunların da üzerine, modern Türkiye’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünün getirdiği manevi çöküntünün eklenmesiyle, tüm dünyayla beraber, tamamen puslu ve karışık bir sürecin içerisindeki yerini almıştı.

Böyle puslu bir atmosfer içerisinde kan kaybetmekte olan ekonomide, savunma harcamaları çok yüksek boyutlara ulaşmış, kamunun yanı sıra özel sektör yatırımları da minimum düzeye inmiş, buna bir de erkek nüfusun önemli bir kısmının silah altına

alınması eklenince, üretimde büyük düşüşler gözlenmiştir. Savunma harcamalarını finanse etme amaçlı, emisyon aracına başvurulduğu da göz önüne alındığında, arz-talep dengesi kurulamamış, fiyatlarda yükselmeler gözlenmiş ve dolaşımdaki para miktarı giderek artmaya başlamıştır. Bu fazla parayı, piyasadan çekebilmek için de vergileme uygulamalarına başvurulmuştur.

O dönemde Türk vergi sistemi, gayri safi kazanç esasına dayanıyor, tarh ve tahsil modern bir şekilde yürütülüyordu. Vergileme, büyük ölçüde sabit gelirli ve aylıkları üzerinden vergilendirilenlere yüklendiğinden, tacirler ve çiftçiler, servetlerini, hemen hemen hiç vergilendirilmemiş olarak, biriktiriyordu. İstanbul'da tacirler ve komisyoncular büyük servetler yapmışlardı ve bunların çoğunluğunu azınlıklar oluşturuyordu.

Bu dönemde olağanüstü kazançlar elde eden bir grup oluşmuş, karaborsacılık, vurgunculuk, rant faaliyetleri ve spekülasyon hareketleri zirveye çıkmıştır. Milli Korunma Kanunu gibi önlemlerle, bu sorunların üstesinden gelemeyen hükümet, önceden de, İktisadi Buhran Vergisi ve Muvazene Vergisi gibi olağanüstü vergi uygulamalarına imza atmış kadrolarına güvenerek, bu duruma bir çözüm bulmak amacıyla, "Varlık Vergisi" adında bir vergi konulması için harekete geçmiştir. Çıkarılması planlanan Varlık Vergisi Kanunu, en temel haliyle; hükümete, savaş başından beri geçen süre zarfında elde edilen servet ve kazançlara, belli ölçüler içinde, el koyma yetkisi veren bir düzenlemedir.

Nihayet, 11 Kasım 1942 tarihinde Varlık Vergisi Kanunu, enflasyonla mücadele için tedavülden para çekmek, ülkenin içerisinde bulunduğu bulanık ortamda faydalanıp, olağanüstü karlar elde edenleri vergilendirebilmek ve devletin gelirlerini arttırma, hedeflerinin gerçekleştirilmesi amacıyla kabul edildi.

Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere yürürlüğe konulan Varlık Vergisi'nin vergi tekniği; vergi yükümlülerinin ve ödenmesi gereken vergilerin belirlenmesinin, objektif kurallara dayanmayıp, takdire bağlı olması ve itiraz yolunun kapalı olmasından dolayı modern vergi teknikleriyle bağdaşmamaktadır. Ancak, olağanüstü koşullar ve diğer ülke uygulamaları dikkate alındığında, o dönemin vergiciliğinde, modern vergi tekniklerinin çok da yaygın olmadığı açıkça görülmektedir.

Varlık Vergisi'ne getirilebilecek önemli bir eleştiri, uygulama esnasında,

gayrimüslim-Müslüman ayrımına göre vergi miktarlarının belirlenmesiydi. Bu durum, vergilemenin genellik ilkesine tamamen aykırıdır. Ancak, dönemin şartları açısından değerlendirildiğinde, Bulgaristan’da yapılan bir uygulamada da, Yahudilerin servetlerinin vergilendirilmesinin hedeflendiği görülmüştür. Bulgaristan ekonomisinde sermaye sahipleri içerisinde Yahudi kökenlilerin çok oluşu, Türkiye’de genellikle gayrimüslimlerin sermaye sahibi olmasına ve aşırı kazançlar elde etmesine benzer bir durumdur ve bu uygulamalardaki ortak payda en çok kazananları vergileme amacıdır. Bunun dışında sermayenin millileştirilmesi amacının güdüldüğü de bir gerçektir fakat, o yıllarda ülkelerin genel olarak azınlık politikaları göz önüne alındığında, hoş görünmeyen bir uygulama olmakla beraber, dönem şartları içerisinde değerlendirildiğinde, vergiye, “çok acımasız” nitelendirilmesinin yapılmasının, pek doğru olmadığı görülmektedir.

Verginin mükelleflerinin ve matrahlarının, çok kısa bir zamanda belirlenmesi ve hemen uygulamasına geçilmesi, vergi komisyonlarının bilimsel yöntemlerle çalışmaktan uzak olması, bürokrasi kademelerinde yükselme ve üst düzey bürokratlara şirin görünme amaçlı, haddinden fazla vergi tahsilatı yapma çabaları gibi durumlar, vergilemenin belirlilik ilkesinden uzaklaşılmasına sebep olmuştur.

Kanuni dayanağı açısından çok fazla eleştirilemeyecek olan Varlık Vergisi uygulamasının, vergilerini ödemeyenlere yüklediği çalışma mükellefiyeti yaptırımını ve pratikte bunun sadece gayrimüslimlere uygulanması, modern vergicilik uygulamalarıyla çatışan bir durumdur. Ancak, 1921’de kabul edilen “Yol Vergisi” adlı vergi uygulaması da, çalışma mükellefiyeti yaptırımını kapsamaktadır. Bu vergiyi ödeyemeyenlerin çoğunluğunu, fakir Müslüman Türk vatandaşları oluşturmaktadır, dolayısıyla yol çalışmalarının büyük kısmında bu vatandaşlar çalışmışlardır. Buradan da anlaşılacağı gibi, o zamanki devlet anlayışı, yürürlüğe koyduğu vergilerden beklediği sonuçları almak istediği zaman, din, dil, ırk ayrımı yapmadan, uygulamanın yaptırımlarını tereddüt etmeden fiiliyata döken bir yapıya sahiptir.

Varlık Vergisi uygulamasıyla, gayrimüslimler daha çok vergilendirilmek istenmiştir. Bu durumun nedenlerini; Osmanlı Devleti zamanında yabancı ülkelere tanınan ayrıcalıklar, yabancı sermaye sahiplerinin, kendilerine seçtikleri ortakların gayrimüslimlerden oluşması, ülke içi azınlıkların bir kısmının, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki güven vermeyen ve taraflı tutumlarının, halkta ve devlet kadrolarında

oluşturduğu güvensizlik, azınlıklardan bir kısmının düşmanla işbirliği yapması ve desteklemesi, ayrıca, savaş koşullarında önemli bir kısmı gayrimüslim tacir ve zenginlerden oluşan bir grubun, ülke ekonomik hayatında sebebiyet verdikleri olumsuzluklar olarak sıralamak mümkündür.

Ayrıca, tüm dünyada milliyetçi rüzgarların estiği bir ortamda, zaten öteden beri güçlü bir milli burjuvazi sınıfına sahip olamamasının eksikliğini yaşayan Türkiye'nin, azınlıklarıyla geçmişte yaşadığı acı tecrübelerin de etkiyle, sermaye yapısını Türkleştirmek istemesi çok da garipsenmemelidir.

1 Haziran 1942 ile 31 Mayıs 1943 yılları arasındaki devlet gelir ve giderlerinin yer aldığı 1942 yılı bütçesinin kesin hesaplarına göre, o yıl toplam olarak 913,751,349 TL'lik harcama yapılmıştır. Varlık Vergisi ile tüm yurt çapında toplanmış olan 314,920,940 TL toplam harcamaların yaklaşık üçte birinden (% 34,4) fazlasını karşılamıştır. Harcamaların arttığı bir dönemde, toplanan bu vergi hasılatı azımsanmayacak bir miktardır. Uygulama sonuçları itibariyle, bu hasılatın büyük kısmının azınlıklardan toplanması, günümüzdeki vergicilik etiğine uymasa da, vergilemede verimlilik ilkesine uygun düştüğü söylenebilir.

Varlık Vergisi tasfiyesinin ardından, çeşitli sosyoekonomik sonuçlar doğmuştur. Gayrimüslim grubu açısından, kendi adlarında olumsuz durumlar ortaya çıkmıştır. Yıllar boyu vurgunculuk ve karaborsacılık faaliyetleri yaparak, geçmişten getirdiği imtiyazlarına güvenerek, ekonomide olumsuzluklar yaratan bazı tacirler ve komisyoncular, piyasadan çekilmek zorunda kalmış ya da çekilmeler bile yıllarca elde ettikleri haksız kazançlara, ekonomide sebep oldukları olumsuzlara karşılık, en nihayetinde hiç olmazsa bir "bedel" ödemek durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Ancak, komisyonlarda yapılan alelacele, bilimsellikten uzak ve keyfi değerlendirmeler sonucu, adeta "kurunun yanında, yaş da yanmış"; ekonomide olumsuzluklar yaratmayan, kazançlarının ve servetlerinin çok üstünde vergilendirilmiş gayrimüslim vatandaşlar, mali açıdan yıkıma uğramışlardır. Bu vatandaşların, böyle bir durumla karşılaşması, bireysel göç kararlarında etkili olmuş, ticari hayatta bir güvensizlik havası oluşmuş ve bakır ustalığı, el sanatları gibi bazı zanaat dalları kan kaybına uğramış ya da yok olmanın eşiğine gelmiştir.

Ayrıca, sermaye yapısında değişiklikler görülmeye başlanmış, Müslüman- Türk işadamları piyasaya hakim duruma gelmeye başlamışlardır.

Yetersiz verilerle, kısa sürede binlerce mükellef dosyasının hazırlandığı bir süreçle başlayan ve uygulayıcılarına geniş takdir yetkileri veren, Varlık Vergisi uygulaması; daha geniş bir zaman diliminde, bilimsel veriler ışığında, komisyon keyfiyetlerinden uzak ve daha ehil eller tarafından yapılmalıydı. Uygulama önerilen şekilde yapılsaydı, çok daha olumlu sonuçlar ortaya çıkar ve üzerinde yıllarca süren bunca tartışmaya gerek kalmazdı.

Bunun dışında Varlık Vergisi'ne getirilen eleştirilerin, çalışmamız boyunca defalarca tekrarladığımız üzere, “dönemin koşulları” içerisinde ele alınması gereklidir. Türkiye kamuoyu tarafından, “trajedi”, “dram”, “utanç” ve buna benzer kelimelerle nitelendirilmesine alışık olduğumuz Varlık Vergisi, hakkında nitelendirilmeler yapılmadan önce, sıkça bahsettiğimiz ekonomik zorunlulukların yanısıra; öncesi ve sonrasıyla İkinci Dünya Savaşı döneminde diğer ülkelerdeki, azınlıklara ve yabancılara yönelik uygulamalarla karşılaştırılıp, değerlendirilmelidir. Bu karşılaştırmalar yapıldığında, Almanya'da Yahudilere yapılan soykırımla, egemen sınıfın Ruslardan oluştuğu Sovyetler Birliği'nde, bir gecede topraklarından çıkartılıp, trenlerle Sibiryaya ve Orta Asya steplerine sürülen, kolhozlarda ve sovhozlarda işçilik yapmaya mecbur bırakılan halklarla, sömürgelerinden topraklarına insan getirip, kendi adına savaştırdıktan sonra bu gazilerin emekli maaşlarını bile kesen Fransa'yla, Tibet ve Doğu Türkistan'daki saldırgan ve sindirici politikalarıyla Çin'le ve daha birçok ülkedeki benzer durumlarla karşılaştırılır.

Sonuç itibariyle; Varlık Vergisi, dönemin kendine has ekonomik ve sosyal koşulları içerisinde değerlendirilmesi gereken, servetleri ve fevkalade kazançları vergilemeyi hedeflerken, sermayenin de Türkleştirilmesi amacını güden, hazırlık sürecinde ve uygulamasında hatalar barındıran olağanüstü bir vergi uygulamasıdır.

VARLIK VERGİSİ HAKKINDA KANUN

Kanun No : 4305

Kabul Tarihi : 11.11.1942

Resmi Gazete : 12.11.1942 - 5255

1. Verginin Mevzuu

BİRİNCİ MADDE - Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (varlık vergisi) adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir.

İKİNCİ MADDE - Varlık vergisi aşağıda yazılı zümrelere dahil olan hakiki ve hükmi şahıslardan alınır:

A) 2395 ve 2728 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri mucibince mükellef bulunanlar;

B) Büyük çiftçiler (Büyük çiftçiden maksat, işinin idaresine ve vüsatine halel getirmeksizin bu mükellefiyeti ifa edebilecekleri bu kanunda yazılı komisyonlarca tespit edilenlerdir);

C) Uhdelerinde bulunan binaların ve hisseli ise hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayrisafi iradı yekunu 2 500 liradan ve arsalarının vergide mukayyet kıymetleri 5 000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarların tenzilinden sonra mütebaki irat ve kıymetlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar;

D) 1939 senesinden beri 2395 veya 2728 sayılı kanunlar mucibince vergiye tabi bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde bu kanunun neşri tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar;

E) Meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı halde 1939 senesinden beri velev bir defaya mahsus olsa bile ticari muamelelere tavassut ederek komisyon veyahut tavassut mukabili olarak her ne nam ile olursa olsun para veya ayniyat almış olanlar.

ÜÇÜNCÜ MADDE- İkinci maddede yazılı mükellefiyet zümrelerinden iki veya daha ziyadesine dahil olanlar bu zümrelerin her birinde ayrı ayrı mükellef tutulurlar.

Umumi, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden ve 3659 numaralı kanuna tabi müesseselerden tahsisat, maaş ve ücret alanlarla kadroya müsteniden yevmiye ile istihdam edilenler yalnız bu maaş, tahsisat, ücret ve yevmiyelerinden dolayı ikinci maddenin A fıkrasındaki mükellefiyete tabi değildirlir.

DÖRDÜNCÜ MADDE - 1837 sayılı Bina vergisi kanununun 3 ncü ve 1833 sayılı Arazi vergisi kanununun 2 nci maddesinde sayılı bina ve arsa sahipleri, ikinci maddenin (C) fıkrasında yazılı mükellefiyetten muaf tutulur.

BEŞİNCİ MADDE - Vergi, hakiki ve hükmi şahıslar namlarına tarholunur ve eshamlı ve eshamsız şirketlerde hisseye bakılmaksızın şirketlerin menkul ve gayrimenkul varlığının tamamı üzerinden alınır.

2. Verginin Miktarı

ALTINCI MADDE- Yedinci maddede yazılı komisyonlar, ikinci maddede yazılı mükelleflerin mükellefiyet derecelerini her mükellef namına 1941 yılında ve ticaretini terk, devir veya tasfiye etmiş olanlar için terk, devir veya tasfiyeye takaddüm eden son yılda tarhedilmiş veya tahakkuk ettirilmiş vergi miktarlarını; çiftçilerde mükellefin zirai vaziyetini ve gayrimenkul sahiplerinin de irat ve vergi kıymeti miktarlarını gözden geçirmekle beraber bunlarla mukayyet olmaksızın edinecekleri kanaate göre takdir ve tespit ederler. Ancak 2395 sayılı kanunun 11 nci maddesi hükmü dairesinde kazanç beyannamelerine bilanço raptetmek mecburiyetinde bulunan anonim, komandit, limitet ve sermayesi üzerinden kazanç dağıtan kooperatif şirketlerin vergileri, 1941 takvim yılına veya ticari yılına ve ticarethanelerini terk, devir ve tasfiye etmiş olanlar da terk, devir ve tasfiyeye tekaddüm eden son seneye ait safi kazancının yüzde ellisinden aşağı ve anonim şirketlerde yüzde yetmişinden yukarı olamaz.

İkinci maddenin B fıkrasında yazılı çiftçilerin mükellefiyetleri de varlıklarının yüzde beşini geçemez.

3. Verginin Tarhı

YEDİNCİ MADDE- İkinci maddede yazılı servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerini tespit etmek üzere her vilayet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun reisliği altında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce kendi azaları arasından seçilecek ikişer azadan müteşekkil bir ve icabına göre mütaaddit komisyon kurulur. Ticaret odası bulunmayan yerlerde; bu odanın seçeceği azalar yerine belediyece, hariçten ticaret ve ziraatten anlayanlar arasından iki aza seçilir.

En büyük mülkiye ve maliye memurları bu komisyonlarda bizzat bulunmakla mükelleftirler. Ancak birden fazla komisyon kurulan yerlerde tensip edecekleri memurları tevkil edebilirler ve kendilerinde icabına göre istedikleri komisyonlarda bulunabilirler.

Komisyonların büyük çiftçileri tespit için varacağı toplantılarda ticaret odası yerine ziraat odalarının kendi azaları arasından ve bulunmayan yerlerde belediyelerce hariçten ve ziraatten anlayanlar arasından seçilecek iki aza komisyona, iştirak eder.

Komisyon kararları ekseriyetle verilir, reylerde müsavat halinde reisin bulunduğu taraf tercih edilir.

SEKİZİNCİ MADDE- Komisyonlar, şirketlerin mükellefiyetlerini tespit ettikleri sırada şirketlerini de servetleri derecesini ve fevkalade kazançlarını, araştırarak bunların da mükellefiyetlerini takdir ederler.

DOKUZUNCU MADDE- Komisyonlar, muhtelif zümrelerin mükellefiyet derecelerini tespit için on beş gün içinde intaç ile mükelleftirler. Bu müddet zarfında işini bitiremeyen komisyonların memur olmayan azası değiştirilerek yerlerine son mebus intihabında müntahibisani olanlar arasından belediye reislerince seçilecek dörder zat alınmak suretiyle komisyonların azası tamamlanır.

ONUNCU MADDE - Mükelleflerin tespiti sırasında komisyonlarca unutulmuş olanların isimleri komisyonların dağılmasından itibaren en geç iki ay içinde varidat dairelerince tesbit olunarak 7 nci madde hükmü dairesinde yeniden teşkil edilecek

komisyonlara bildirilir. Komisyonlar azami, on beş gün içinde bu mükelleflerin vergi miktarlarını kararlaştırmağa mecburdurlar.

4. Verginin Tebliğ ve Tahsili

ONBİRİNCİ MADDE- Komisyon kararları, şehir ve kasabalarda varidat dairelerinin kapılarına ve köylerde münasip mahallere, listeler yapıştırılmak suretiyle ilan ve tebliğ olunur. Listelerin asıldığı, gündelik gazete çıkan yerlerde gazetelerle ve gündelik gazete çıkmayan mahallerde belediye tellalları marifetiyle halka ayrıca haber verilir.

Komisyon kararları nihai ve katı mahiyette olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmaz. Ancak bir mükellef namına aynı mükellefiyet mevzuundan dolayı mükerrer vergi tarhedilmiş olduğu takdirde bunlardan en yüksek olanı ipka edilerek diğerleri tarhiyatı yapan komisyonların vazife gördüğü mahallerin en büyük mal memuru tarafından mükelleflerin müracaatı üzerine silinir.

ONİKİNCİ MADDE- Mükellefler vergilerini, talik tarihinden itibaren on beş gün içinde mal sandığına yatırmağa mecburdurlar.

On beş günlük müddetin geçmesini beklemeden mahallin büyük mal memuru, lüzum gördüğü mükelleflerin menkul ve gayrimenkul mallarıyla alacak, hak ve menfaatlerinin ihtiyaten haczine karar verebilir.

On beş günlük müddet içinde yatırılmayan vergilerin, Tahsili emval kanununa tevfikan tahsiline tevessü edilmekle beraber vergi miktarına müddetin dolmasından itibaren birinci hafta için yüzde bir ve ikinci hafta için yüzde iki zammolunur.

Talik tarihinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemeyen mükellefler borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askeri mahiyeti haiz olmayan umumi hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılırlar. Ancak üçüncü maddenin son fıkrasında yazılı olanlardan ikinci maddedeki mükellefiyete tabi bulunanlarla kadınların ve elli beş yaşını mütecaviz erkeklerin borçları hakkında Tahsili emval kanunu tatbik edilmekle beraber bunlar çalışma mükellefiyetine tabi tutulmayabilirler. Bu fıkra hükmüne göre çalıştırılanlara verilecek ücretin yarısı borçlarına mahsup olunur.

Çalışma mecburiyetinin tatbik tarzı Hükümetçe hazırlanacak bir talimatname ile tayin olunur.

Birinci fıkrada yazılı on beş günlük müddet içinde vergilerini vermeyen mükellefler, aynı müddet zarfında vergileri miktarınca Hazine bono ve tahvilatı veya banka teminat mektubu tevdi ettikleri takdirde bu mükellefler hakkında Tahsili emval kanununun ve çalışma mecburiyetinin tatbiki bir ay müddetle geri bırakılabilir.

ONÜÇÜNCÜ MADDE - Kollektif ve komandit şirketlere ait vergilerin icabı halinde ortakların ve komanditlerin şahsi mallarından istifası hususunda da Tahsili emval kanunu hükümleri tatbik olunmakla beraber ortak ve komanditeler çalışma mecburiyetine de tabi tutulabilirler ve on ikinci maddenin ikinci fıkrası hükmü bunlar hakkında da tatbik olunur.

Bu madde ile on ikinci maddede yazılı karar ve muameleler kati olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmaz.

ONDÖRDÜNCÜ MADDE - Varlık vergisiyle mükellef tutulanların ikametgahlarında, gerek kendilerine ve gerek karı veya kocalarına veya kendileriyle birlikte oturan usul ve furu ile kardeşlerine ait dükkan, mağaza, depo, ambar, fabrika ve imalathanelerde veya bunlara benzer yerlerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri namına kayıtlı olan gayrimenkul mallar bu kanun mucibince alınacak vergi ve zamların kanuni teminatı hükmünde olup bu malların satılmasında da Tahsili emval kanunu hükümleri tatbik olunur. Verginin teminatını teşkil eden bu mallardan mükellefin kendisine veya karı ve kocasına ait olanlar hariç olmak üzere diğer mallar üzerine komisyonlarca verginin takdir ve tespiti tarihinden itibaren bir sene zarfında ayrıca haciz konmadığı takdirde bu mallar üzerindeki teminat hükmü sona erer.

Mükelleflerin zilyetliği altında veya yukarıda yazılı mahallerde bulunan menkul mallara müteallik satış, temlik ve rehin iddiaları muteber sayılmaz ve bu nevi mallar hakkında dermeyan olunacak istihkak iddiaları dinlenemez.

Bu kanunun neşrinden mukaddem başlamış olan ve bir ilama veya bu hüküm ve kuvvette noterlikçe tanzim edilmiş mukaddem tarihli resmi bir senede müstenit

olmayarak yapılmış bulunan takip neticesinde icra dairelerince konulmuş olan ihtiyati ve icrai hacizler bu teminat hükmüne hanel vermez. Bu hacizler ancak vergi alacağının tahsilinden sonra bir bakiye kaldığı takdirde bu kısım hakkında infaz olunur.

Gayrimenkullerin satışında bunların varlık vergisi mükellefiyeti ile ilişkisi olmadığı alakalı varidat dairesince tasdik edilmedikçe tapu daireleri tescil yapamaz. Yapılan tesciller hükümsüz sayılır.

6. Müruruzaman

ONBEŞİNCİ MADDE - 9 ve 10 ncu maddelerde yazılı müddet ve şartlar içinde tarh edilmeyen vergiler, bu müddetler geçtikten sonra yeniden tarh ve tahsil edilemez.

Bu kanun mucibince tahakkuk ettirilmiş olan vergiler 1943 mali yılından itibaren beş yıl sonra tahsil olunamaz. Verginin tahsili için yapılacak her nevi takip muameleleri, müruruzamanı keser.

7. Mer'iyet maddeleri

ONALTINCI MADDE - Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

ONYEDİNCİ MADDE - Bu kanunun hükümlerini yürütmeğe İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

11 Teşrinisani 1942

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- AKALIN, Güneri, **Atatürk Dönemi Maliye Politikaları**, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2008.
- AKAR, Rıdvan, **Aşkale Yolcuları “Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları”**, İstanbul: Doğan Kitap, 2009.
- AKAR, Rıdvan, **Varlık Vergisi “Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği”**, İstanbul: Belge Yayınları, 1992.
- AKGÖNÜL, Samim, **Türkiye Rumları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- AKTAR Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, Cilt: 2, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 2000.
- BUĞRA, Ayşe, **Devlet ve İşadamları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- ÇAKIR, Coşkun, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- ÇETİNOĞLU, Ali Sait, **Varlık Vergisi 1942-1944 “Ekonomik ve Kültürel Jenosid**, İstanbul: Belge Yayınları, 2009.
- DEMİR , Gülten, **Devlet Ekonomi İlişkisinde Dönüşüm**, İstanbul: Beta Basım Yayım, 1994.
- EDİZDOĞAN, Nihat, **Kamu Maliyesi- 2**, Bursa: Ekin Kitabevi, 1998.
- EKİNCİ, Necdet, **İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Doç. Dr. Orhan Yavuz Dizisi, 1997.
- ERGİN Feridun, **K. Atatürk**, İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1978.
- ERYILMAZ Bilal, **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, İstanbul: Risale Yayınları, 1996.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Milli Şef Dönemi (1969-1945)**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1974.
- GÜVENİR, Murat, **İkinci Dünya Savaşında Türk Basını**, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1991.
- HAKKO, Vitali, **Hayatım Vakko**, İstanbul: Orkide Matbaası, 2004.
- İLHAN, Attila, **Hangi Atatürk**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.

- KAFAOĞLU, Arslan Başer, **Varlık Vergisi Gerçeği**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1991.
- KARAKAYALI, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi**, İzmir: Güleç Matbaacılık Ltd. Şti., 2003.
- KARLUK, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Beta Yayınları, 1996.
- KARPAT, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967.
- KOÇ, Vehbi **Hayat Hikayem**, İstanbul: Apa Ofset, 1973.
- KOÇAK Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, Cilt: I-III, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- KOLOĞLU Orhan, **Mazlum Milletler Devrimleri ve Türk Devrimi (Atatürk'ün Açıklamalarıyla)**, 1.Kitap, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1979.
- KORKMAZ, Esfender, **Krizin Bilançosu: Zengin Devlet Fakir Millet**, İstanbul: Enes Mat. Ltd. Şti., 2004.
- KOVANCILAR Birol - MİYNAT Mustafa - BURSALIOĞLU Sibel A., **Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler**, Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti, 2007.
- KURUÇ, Bozkurt, **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1987.
- LEWIS, Bernard , **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, IV. Dizi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- MUTER, Naci B., **Vergi Teorisi**, , Manisa: Emek Matbaası, 1999.
- MUTLU, Abdullah, **Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi**, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2009.
- OKUTAN, M. Çağatay, **Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- ÖKTE, Faik **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1951.
- PAMUK, Şevket, **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme İktisat Politikaları ve Büyüme**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- PELİN, İ. Fazıl, **Finans İlimi**, İstanbul, 1942.
- PÜR, Hüseyin Perviz, **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2007.
- RENNAP, I., **Anti-Semitizm ve Yahudi Sorunu**, İstanbul: İnter Yayınları, 1991.

- SÜAR, Tülay, Türkiye Ekonomisi Tarihsel Süreç İçinde Genel Bir Bakış, İzmir: Sancak Matbaası, 1998.
- ŞENER, Abdüllatif, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, Ankara: 1990.
- TABAKOĞLU, Ahmet , **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları, 1994.
- TEZEL, Yahya S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, 1994.
- TOKGÖZ, Erdinç, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)**, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001.
- URAN, Hilmi, **Hatıralarım**, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959.
- URGAN, Mina, **Bir Dinazorun Anıları**, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, 1998.

MAKALELER

- AKSANYAR, Necati; BİÇER Murat, "II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında Ve Kamu Oyunda Yansımaları", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ağustos 2008, Sayı: 21.
- AKTAR, Ayhan, "Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları, İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 69.
- ÇAKMAK, Şefik, Varlık Vergisi Gerçeği, **Teori Dergisi**, Sayı: 231, Nisan 2009.
- KARABULUT, Kerem, "11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 27, 2005.
- KAYA, Dilek Göze; DURGUN Ayşe, "1923–1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:19.
- KAŞTAN, Yüksel, "Atatürk Döneminde Sanayileşme Ve Karabük Demirçelik İşletmeleri", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt: 11, No:2, Ekim 2003.
- KILIÇDAROĞLU, Kemal, "Kemalist Öğretide Maliye", **Maliye Dergisi**, Atatürk Özel Sayısı, Ekim 1981.
- ÖZYÜREK, Mustafa, "Varlık Vergisi (III)", **Finansal Forum**, 17.08.2000
- SARAÇOĞLU, Fatih, "1930-1939 Döneminde Vergi Politikası", **Maliye Dergisi**, Sayı: 157, 2009.

ŞENER, Abdüllatif, “İttihat ve Terakki Cemiyetinin İktisadi ve Mali Politikaları”,
Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1, 1990.

VURAL, İstiklal, “1923-1929 Dönemi Maliye Politikası”, **Afyon Kocatepe
Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:I, Sayı:2, Yıl:
1999.

İNTERNET KAYNAKLARI

AKTAN, Coşkun Can; DİLEYİCİ, Dilek; SARAÇ, Özgür, “ Osmanlı Vergi Sistemi ve
Anayasal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme ”,
<http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/maliye-tarihi/anayasal-perspek-osmanli.pdf>, (Erişim: 20.04.2010).

AKTAN, Coşkun Can; DİLEYİCİ Dilek; SARAÇ, Özgür, “Vergi, Zulüm ve Facia:
Türkiye Cumhuriyeti’nde Varlık Vergisi Gerçeği”,
<http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/kamu-maliyesi/varlik-vergisi.pdf>, (Erişim: 24.05.2010).

ALTIPARMAK Aytakin, Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mütteşebbis Sınıfının
Gelişimi, <<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c1s1/makale/c1s1m5.pdf>>,
(Erişim 02.10.2010).

BAKIRTAŞ, İbrahim; TEKİNŞEN Ali, “Dünya Savaşları ve Büyük Buhran
Arasındaki Etkileşimin Politikası”,
<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2004/12/IBAKIRTAS-ATEKINSEN.PDF>, (Erişim: 16.05.2010).

COŞAR, Nevin, “Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri”,
<<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/459/5216.pdf>>, (Erişim: 07.07.2010).

ÇETİNOĞLU, Ali Sait, “Varlık Vergisi: Bir Ekonomik ve Kültürel Soykırım Örneği”,
<<http://www.koxuz.org/anasayfa/node/3944>>, (Erişim Tarihi: 18.09.2010).

HÜR, Ayşe, “Türk Kanı Taşımayanlar”, < <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-turk-kani-tasimayanlar.htm>>, (Erişim: 20.10.2010).

MARGULİES, Roni, ”İrkçiler Parmak Kaldırsın”, <<http://www.taraf.com.tr/roni-margulies/makale-irkcilar-parmak-kaldirsın.htm>>, (Erişim: 03.10.2010).

MAY, Hakkı Mümin, ”Türk Kurtuluş Savaşı’nın Finansmanı”,
<<http://www.mevzuatdergisi.com/2009/01a/01.htm>>, (Erişim: 15.02.2010).

ÖZCOŞAR, İbrahim ; GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi, “Osmanlı Devleti’nde Cizye Uygulaması ve 19.Yüzyılda Meydana Gelen Değişiklikler”, <<http://www.tarihportali.net/tarih/index.php?topic=6852.0;wap>>, (Erişim: 14.08.2010).

ÖZKAN, Selçuk; TEMİZER, Abidin, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, <http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi9pdf/ozkanselcuk_temizer_abidin.pdf>, (Erişim:01.10.2010)

SİLAHLI, Jibid; VASSETİ, Ferhat; ÇOL, Duygu; VELİOĞLU, Nagihan, 6-7 Eylül Olayları ve Varlık Vergisi”, <<http://mimoza.marmara.edu.tr/~mtekce/eco272/67eylul.pdf>> (Erişim: 12.06.2010).

Nazi Rejimi, <<http://www.projetaladin.org/tr/holokost-tarihi/nazi-rejimi.html>>, (Erişim: 12.10.2010).

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, <<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1831>> , (Erişim: 04.04.2008).

YÜCE, Mehmet, “Avarız Vergisinin Muhteşem Dönüşü: Olağanüstü Vergiler”, <<http://www.akademikbakis.org/3/2.htm>>, (Erişim: 16.08.2010).